

**V32
1982**

Voorstudies en
achtergronden

Geldstromen en inkomensverdeling in de verzorgingsstaat

J. H. von Eije

's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1982

de cijfers en voor hun opmerkingen bij eerdere versies van dit rapport. Daarnaast is de auteur de leden van de sectie Algemene Economie erkentelijk voor de suggesties ter verbetering van het rapport. De leden van het team "Beleidsgerichte toekomstverkenning" van de WRR is hij tenslotte dankbaar voor hun zeer stimulerende aandacht.

De verantwoordelijkheid voor de gepresenteerde cijfers en de interpretatie ervan ligt uiteraard bij de auteur.

1.	INLEIDING	7
1.1	<u>Plaatsbepaling</u>	7
1.2	<u>Indeling</u>	10
	<u>Noten bij hoofdstuk 1</u>	12
2	DE INTERNATIONALE CONTEXT	13
2.1	<u>De interpretatie van internationale vergelijkingen</u>	13
2.1.1	Principiële interpretatieproblemen	13
2.1.2	Technische kanttekeningen	16
2.2	<u>De geldstromen in internationaal perspectief</u>	17
2.2.1	Primaire transacties	19
2.2.2	Secundaire transacties	21
2.2.3	Collectieve voorzieningen en de financiering ervan	25
2.2.4	Conclusie	27
2.3	<u>De heffingsstructuur in internationaal perspectief</u>	28
2.3.1	De grondslag	28
2.3.2	De progressie	33
2.3.3	Huwelijk en gezin	34
2.3.4	Participatievormen	35
	<u>Noten bij hoofdstuk 2</u>	37
3	DE SOCIAL ACCOUNTING MATRIX	40
3.1	<u>De plaats van de collectieve sector in de kringloop</u>	41
3.2	<u>De collectieve sector en de overige sectoren</u>	46
3.2.1	Primaire transacties	47
3.2.2	Secundaire transacties	51
3.2.3	Financiële transacties	55
3.2.4	Bestedingstransacties	59
3.3	<u>De SAM: een totaalbeeld van groeiende interacties</u>	62
	<u>Noten bij hoofdstuk 3</u>	66
4	GELDSTROMEN IN DETAIL	69
4.1	<u>Primaire- en bestedingstransacties</u>	69
4.2	<u>Secundaire en financiële transacties</u>	73
	<u>Noten bij hoofdstuk 4</u>	85
5	HERVERDELING DOOR DE COLLECTIEVE SECTOR	86
5.1	<u>Het gebruikte cijfermateriaal</u>	86
5.2	<u>De inkomensverdeling tussen en binnen bedrijfstak-</u> <u>ken</u>	93
5.3	<u>De actieven vergeleken met de niet-actieven</u>	95
5.4	<u>De bestanddelen van het besteedbaar inkomen</u>	97
	<u>Noten bij hoofdstuk 5</u>	103

6	KWALITATIEF BELEID; EEN AANZET TOT KWANTIFICERING	105
6.1	<u>Alternatieve visies</u>	106
6.2	<u>Perspectieven op macro-niveau</u>	108
6.2.1	Collectivisering	109
6.2.2	Solidarisering	111
6.2.3	Nationalisering	113
6.2.4	Privatisering	114
6.3	<u>Perspectieven op bedrijfstakniveau</u>	116
6.3.1	Alternatieve visies en bedrijfstakken	116
6.3.2	Heffingen op bestedingen	118
6.3.3	Heffingen op middelen	119
6.4	<u>Perspectieven op de inkomensverdeling</u>	120
	<u>Noten bij hoofdstuk 6</u>	126
	 OMSCHRIJVING VAN GEBRUIKTE BEGRIPPEN	 129
	 BIJLAGEN	
	<u>Bijlage 1: De bewerking van internationale cijfers</u>	134
	<u>Bijlage 2: De bron van de cijfers voor de SAM</u>	142
	<u>Bijlage 3: Aanvullende informatie over de inkomens- verdeling</u>	145

1. INLEIDING

1.1 Plaatsbepaling

In de verzorgingsstaat worden vele doelstellingen tegelijkertijd nagestreefd. De vrij algemeen aanvaarde categorieën van sociaal-economische doelstellingen die men in Nederland tracht te bereiken zijn¹⁾:

- een goede allocatie,
- macro-economische stabiliteit en
- een redelijke inkomensverdeling.

Om deze doelstellingen te bereiken wordt in het economisch proces ingegrepen met het budgetmechanisme. Het budgetmechanisme is, evenals het prijsmechanisme, een instrument ter sturing van geldstromen. In tegenstelling tot het prijsmechanisme wordt het budgetmechanisme echter gekenmerkt door een collectieve besluitvorming over de omvang en de richting van de geldstromen. Voor zover de besluitvorming betrekking heeft op de overheid en de sociale verzekering spreekt men dan ook wel van de collectieve sector. De geldstromen worden idealiter zodanig gestuurd dat zoveel mogelijk de algemeen aanvaarde doelstellingen worden bereikt. Zo worden voor een goede allocatie subsidies gegeven aan bedrijven die waardevolle zaken produceren (openbaar vervoer) en heffingen opgelegd aan bedrijven die het milieu belasten. Economische stabiliteit tracht men onder andere te handhaven door als overheid extra uit te geven als het bedrijfsleven in moeilijkheden verkeert en door extra heffingen op te leggen als het bedrijfsleven oververhit raakt (anti-cyclische politiek), terwijl de inkomensverdeling wordt beïnvloed door sommige inkomensgroepen te belasten en andere een uitkering toe te kennen.

In principe zijn gemeenschappen denkbaar, waarin alle doelstellingen tegelijkertijd worden bereikt; waarschijnlijk zijn zij echter niet. Voor een deel is dit te wijten aan de zogenaamde economische realiteit. Deze realiteit kan worden weergegeven aan de hand van de definitie van economische wetenschap. Een van de bekendste definities bestaat uit twee delen:

- de economische wetenschap bestudeert het streven van de mens naar welvaart, en
- welvaart is de mate waar in behoeften kunnen worden bevredigd met behulp van schaarse, alternatief aanwendbare middelen.

Bij het streven naar welvaart leidt de schaarste aan goederen en diensten tot een competitie tussen de leden van de

samenleving²⁾). Ook moet door de alternatieve aanwendbaarheid van goederen en diensten een keuze worden gemaakt; kiest men bijvoorbeeld voor méér collectieve goederen, dan gaat dit - bij dezelfde schaarste-verhoudingen - ten koste van de hoeveelheid individueel aan te schaffen goederen. De schaarste aan middelen en de veelheid van wegen waarlangs men doelstellingen kan bereiken geven dan ook aanleiding tot verschillende waarderingen bij verschillende leden van de samenleving. Deze verschillen in waardering worden niet alleen veroorzaakt door materiële belangentegenstellingen, maar ook door ideëel andere visies. Deze visies kunnen fundamenteel van elkaar verschillen in nagestreefde doelstellingen en in de hantering van instrumenten. Prioriteiten met een materialistisch karakter staan bijvoorbeeld tegenover die waarin de kwaliteit van relaties en de individuele verwerkelijking een belangrijke rol spelen³⁾. Ook kan in de ene visie aan het instrument van de markt een groot belang worden toegekend, terwijl men in de andere visie het marktmechanisme slechts beperkt wil hanteren⁴⁾.

Toch werd er in 1981 over 66% van het netto nationale inkomen collectief beslist⁵⁾. Voor zover de geldstromen in de collectieve sector niet het gevolg zijn van een onmachtige democratische samenleving geven ze een beeld van verborgen consensus⁶⁾. In deze visie geven met name de geldstromen in de collectieve sector, die alle bij wet geregeld zijn, dan ook een "verstilde uitkomst (...) van het afwegingsproces van waarden en normen"⁷⁾. Om deze reden wordt in dit rapport een systematisch overzicht gegeven van de geldstromen van, binnen en naar de collectieve sector en de overige sectoren. Dit systematisch overzicht wordt aangeduid met de term "Social Accounting Matrix" (SAM)⁸⁾.

De sectoren die hierbij worden onderscheiden zijn:

- de sector gezinshuishoudingen (G),
- de sector bedrijven (B),
- de sector rijk en overige publiekrechtelijke lichamen (O),
- de sector sociale verzekeringen (S),
- de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen (L) en
- de sector buitenland (R).

De sectoren rijk en overige publiekrechtelijke lichamen en de sector sociale verzekering worden daarbij soms samengevoegd tot de collectieve sector (C)⁹⁾. Omdat de binnenkomende gelden in de collectieve sector ook een schaars karakter hebben, zal steeds de budgettaire situatie (met name het tekort van deze sector) expliciet worden beschreven. Uit de

stromen die in de SAM worden weergegeven kan men dan mogelijk een beeld krijgen van de heersende normen en waarden.

Normen en waarden komen niet alleen tot uiting in de geldstromen maar ook in de herverdeling van middelen tussen bijvoorbeeld actieven en inactieven, tussen bezitters van arbeid en kapitaal en tussen hoog en laag betaalden. De primaire inkomensverdeling en de door de collectieve sector aangebrachte correcties vormen het tweede uitgangspunt voor de analyse. Zoveel mogelijk is daarbij de wisselwerking tussen de geldstromen en de herverdelingsgevolgen aangegeven.

Naast het geven van inzicht in de achterliggende normen en waarden kan een systematische weergave van de geldstromen in de collectieve sector (en de gevolgen daarvan op de inkomensverdeling) belerend inwerken op maatschappijvisies. Indien bijvoorbeeld in een bepaalde visie bezuinigingen in de uitgaven moeten optreden is het van belang inzicht te hebben in de gevolgen voor de belastingontvangsten, het financieringstekort en de inkomensverdeling. Voorzover daarover in een toekomstscenario nog geen concrete uitspraak is gedaan, kan ze alsnog worden verlangd. Indien men in een visie echter wel expliciet is over de gewenste bezuinigingen, dan kunnen de gevolgen hiervan in een SAM worden weergegeven, zodat ongewenste consequenties vroegtijdig kunnen worden onderkend. Maatregelen ter voorkoming van dergelijke gevolgen kunnen dan in een vroeg stadium bespreekbaar worden gemaakt. Ook kunnen ongewenste gevolgen aanleiding geven tot een hernieuwde invulling van de visie. Indien daarentegen in een andere visie de wenselijkheid van veel collectieve uitgaven wordt geuit, dan zal men in die visie noodzakelijkerwijs worden geconfronteerd met verzwaarde heffingen of met grotere tekorten.

Tenslotte geeft een redelijk recent overzicht van de geldstromen in de verzorgingsstaat tevens aan met welke gegevens uit het verleden een visie op de verzorgingsstaat rekening moet houden. De smalle marges van de democratie komen immers ook tot uiting in de mate waarin de collectieve uitgaven vast liggen. Hoe vast deze liggen blijkt bijvoorbeeld uit een onderzoek naar de flexibiliteit van de rijksuitgaven op basis van de begroting van 1980.

Tabel 1.1 De flexibiliteit van de rijksuitgaven in % van het totaal.

	<u>1980</u>	<u>1984</u>
inflexibel (juridisch verplicht)	39	10
ten dele flexibel (wetten en regelingen)	32	48
ten dele flexibel (personeelsuitgaven en overig)	26	33
geheel flexibel	<u>3</u>	<u>9</u>
<u>Totaal</u>	100	100

Bron: Tweede Kamer der Staten-Generaal, Nota over de toestand van 's rijks financiën (Miljoenennota 1981), zitting 1980-1981, 16400, nr. 1, 's-Gravenhage, 1980, blz. 125.

Op middellange termijn blijkt nog maar 10% van de rijksuitgaven gebaseerd te zijn op juridische verplichtingen. Slechts 9% van de uitgaven is geheel flexibel. Van de overige uitgaven ligt tenslotte het grootste gedeelte toch nog vast in wetten en regelingen¹⁰). Pas op lange termijn kan de flexibiliteit van de rijksuitgaven - evenals die van de uitgaven van sociale verzekeringen en de overige publiekrechtelijke lichamen - toenemen. Dit vereist echter wel dat de daarvoor relevante politieke keuzen worden gemaakt.

1.2 Indeling

De geldstromen van, binnen en naar de collectieve sector in Nederland worden in Hoofdstuk 2 vergeleken met die in een aantal andere hoog ontwikkelde OECD-landen. Daarnaast wordt de druk van de inkomstenbelasting en de werknemerspremies op het bruto-loon van verschillende inkomensklassen in deze landen bestudeerd. Deze internationale plaatsbepaling geeft een eerste inzicht in het kenmerkende onderscheid van de Nederlandse verzorgingsstaat van die in andere landen. Tevens geeft het aan welke mogelijkheden elders zijn gerealiseerd. Door een dergelijke internationale vergelijking kan de discussie over de gewenste Nederlandse ontwikkeling worden verdiept.

In hoofdstuk 3 worden de geldstromen van de collectieve sector in Nederland op systematische wijze ingebracht in de economische kringloop. Hierbij komen alle geldstromen van de collectieve sector (die wordt gesplitst

in de sector overheid en de sector sociale verzekeringen) en de andere hoofdsectoren (gezinnen, bedrijven, levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen en het buitenland) ter sprake. Tevens wordt een terugblik gegeven op de geldstromen in het verleden, opdat met behulp van een vergelijking van recente met in het verleden gelegen informatie beter inzicht in de toekomstmogelijkheden wordt verkregen.

Hoofdstuk 4 geeft een gedetailleerd beeld van de geldstromen van, binnen en naar de collectieve sector. Daarbij is met name de sector bedrijven onderverdeeld in bedrijfstakken en de sector gezinnen in sociaal-economische groeperingen.

In hoofdstuk 5 is de sector gezinnen niet alleen onderverdeeld in verschillende sociaal-economische groeperingen, maar ook in inkomensklassen. Hierdoor wordt, voor zover de beschikbare cijfers dat toelaten, verduidelijkt hoe enige van de collectieve heffingen en uitkeringen invloed uitoefenen op het besteedbaar inkomen van deze groepen. Voor de actieve beroepsbevolking wordt daarbij tevens een onderscheid gemaakt naar bedrijfstakken. Met de in dit hoofdstuk verzamelde informatie kan worden onderzocht welke inkomenspolitieke gevolgen met name sommige uitkeringen hebben. Een toekomstscenario over het functioneren van de verzorgingsstaat kan dan op de wenselijkheid van deze gevolgen ingaan. Daarbij zal een scenario - binnen het macrokader van hoofdstuk 3 en binnen het meso-kader van hoofdstuk 4 - rekening kunnen houden met de in hoofdstuk 5 geschetste gevolgen voor de inkomensverdeling.

In hoofdstuk 6 wordt tenslotte een eerste aanzet gegeven tot een kwantitatieve analyse van kwalitatief beleid.

Noten bij hoofdstuk 1

1. Zie: Koopmans, L. en A.H.E.M. Wellink, Overheidsfinanciën, Leiden, Stenfert Kroese, 1978, blz. 3.
2. Sociologisch gezien kan competitie onpersoonlijk en onbewust zijn en hoeft ze niet te leiden tot directe interactie. Zie Broom, L. en P. Selznick, Principles of Sociology, New York, Harper & Row, 1970, blz. 36.
3. Zie: Wolfson, D.J., Beeldvorming in de theorie van de economische politiek, in: Eijgelshoven, P.J. en L.J. van Gemerden, Inkomensverdeling en openbare financiën, Utrecht, Het Spectrum, 1981, blz. 321-349. Zie ook Schumacher, E.F., Small is beautiful, London, 1979, die een onderscheid maakt tussen de materialistische levenswijze en de Boeddhistische.
4. Zie ook hier Schumacher voor kritische kanttekeningen bij het functioneren van het marktmechanisme: "In a sense, the market is the institutionalisation of individualism and non-responsibility.", op. cit., blz. 36. Voorstanders van privatisering zou men tot de andere groep kunnen rekenen; zie bijvoorbeeld Goedhart, C., "Scheefgroei, ombuigingen en profijtbeginself", in: Eijgelshoven, P.J. en L.J. van Gemerden, Inkomensverdeling en openbare financiën, Utrecht, Het Spectrum, 1981, blz. 51-78.
5. Zie: Tweede Kamer der Staten-Generaal, Nota over de toestand van 's rijks financiën (Miljoenennota 1981), zitting 1980-1981, 16400, nr. 1, 's-Gravenhage, 1980, blz. 182.
6. Hoewel men het over concrete doelstellingen vaak niet eens is, heeft men in een land toch veelal een zekere consensus over bepaalde culturele waarden. Zie Broom, L. en P. Selznick, op. cit., blz. 54. Deze zijn veelal diffuus, doch komen mogelijk in de collectieve besluiten over de verzorgingsstaat tot uiting.
7. Zie: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Beleidsgerichte toekomstverkenning Deel 1, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, blz. 115.
8. In een iets andere context is de term "Social Accounting Matrix" bijvoorbeeld gebruikt in Pyatt, G. en E. Thorbecke, Planning Techniques for a Better Future, Geneva, International Labour Office, 1976.
9. Deze definitie van de collectieve sector is de meest gangbare (zie Tweede Kamer der Staten-Generaal, op. cit., blz. 188). In tegenstelling met de onderzoekopdracht is het niet bedrijfsmatige gedeelte van de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen (L) apart opgenomen.
10. Voor een overzicht over de belangrijkste wetten en regelingen wordt men verwezen naar: Tweede Kamer der Staten-Generaal, op. cit., blz. 127 en 128. Wel zij opgemerkt dat voor een beperking van de uitgaven wetswijzigingen veelal niet nodig zijn, doordat de wetgeving de overheidsactiviteiten veelal slechts in kwalitatieve zin vastlegt. Evenmin zal echter het intrekken van wetten er altijd toe leiden dat ook de bijbehorende collectieve uitgaven verdwijnen.

2. DE INTERNATIONALE CONTEXT

De doelstelling in dit hoofdstuk is te onderzoeken of de invloed van de collectieve sector in ons land verschilt van die in andere landen¹⁾. Hiertoe worden in paragraaf 2.2 de gelden die bij de primaire en secundaire inkomensverdeling een rol spelen systematisch geanalyseerd. In paragraaf 2.3 wordt daarbij aangegeven hoeveel de werknemers met een verschillend bruto-loon moeten afdragen. Bij de selectie van het basisjaar moest een afweging worden gemaakt tussen de beschikbaarheid en de actualiteit van de cijfers. De keus viel hierbij op 1978. Bij het opstellen van de internationale tabellen bleek dit namelijk het meest recente jaar waarover in eenzelfde bron cijfers ter beschikking stonden. Ook de langzaam ter beschikking komende detailinformatie over Nederland leidde reeds tot deze keuze. Helaas was voor dit basisjaar nog niet voldoende informatie beschikbaar om ook de Zuid-Europese landen die tot de Europese Gemeenschap behoren of gaan behoren, zoals Griekenland, Spanje en Portugal, op te nemen. Dit heeft tot gevolg dat Nederland slechts met andere relatief hoog ontwikkelde landen wordt vergeleken. Internationale vergelijkingen vereisen echter wel voorzichtigheid bij de interpretatie. Hierop gaat de volgende paragraaf nader in.

2.1 De interpretatie van internationale vergelijkingen

Bij het vergelijken van cijfers uit verschillende landen komt men onvermijdelijk voor een aantal problemen te staan. Daarbij kan men onderscheid maken tussen meer principiële en meer technische problemen. Op vier van de principiële problemen wordt in de sub-paragraaf 2.1.1 nader ingegaan. De meer technische zaken komen in paragraaf 2.1.2 aan de orde.

2.1.1 Principiële interpretatieproblemen

Het eerste fundamentele probleem heeft betrekking op de diepgang van de verzamelde informatie. Deze is in verschillende landen niet per definitie gelijk. Dit komt omdat niet in alle landen de economie in eenzelfde mate is gemonetariseerd. Zo zal bijvoorbeeld in ontwikkelingslanden nog veel produktie plaats vinden in de zogenaamde informele (niet gemonetariseerde) sector. Een verdergaande industrialisatie en een uitbreiding van de dienstverlenende sectoren houden echter vaak een toeneming van het aantal trans-

acties en de gemeten produktie-omvang in, zonder dat er eigenlijk iets met de feitelijke omvang ervan gebeurt. Door integratie van produktieprocessen en door een toename van de vrije tijd en het doe-het-zelf werk zullen echter in hoog ontwikkelde landen ook niet meer alle transacties worden geregistreerd. Bovendien kan een toenemende overheidsbemoeienis er aanleiding toe zijn om bepaalde transacties zoveel mogelijk ongeregistreerd (in het officieuze circuit) te laten. In hoeverre cijfermatige vergelijkingen van landen door dergelijke verschillen in diepgang van de cijfers worden beïnvloed valt moeilijk aan te geven.

In de tweede plaats kunnen cijfermatige vergelijkingen van met name de collectieve sector tot interpretatiefouten aanleiding geven, doordat de wettelijke structuur tussen landen kan verschillen. Kwantitatief kan men geheel andere resultaten krijgen bij fundamentele overeenkomsten in nagestreefde doelstellingen, terwijl ook tot een identiek functioneren van de collectieve sector kan worden geconcludeerd bij een inhoudelijk geheel andere betekenis van deze sector. Met name fiscale aftrekmogelijkheden en collectieve uitgaven zijn in hun invloed op nagestreefde doelstellingen vaak identiek²⁾. Toch zal de collectieve bemoeienis in een land groter lijken als men collectieve uitgaven doet, dan in het geval dat men fiscale aftrekmogelijkheden hanteert. Zo zal een land waarin kinderbijslag wordt uitgekeerd ceteris paribus grotere collectieve uitgaven en heffingen kennen dan een land waarin het systeem van kinderaftrek wordt toegepast. Hetzelfde geldt voor een land waarin het instrument van investeringssubsidies in plaats van investeringsaftrek wordt gebruikt en voor een land waar bruto uitkeringen in plaats van netto uitkeringen worden verstrekt. Daarbij zij opgemerkt dat de nevengevolgen wel anders kunnen zijn. Het afschaffen van de kinderaftrek en de uitbreiding van de kinderbijslag in Nederland had bijvoorbeeld een nivellerende werking. Voorstellen om vervolgens deze kinderbijslag te belasten, hebben een verdergaande nivellering ten doel, maar resulteren internationaal gezien wel in een verdere toename van de collectieve lastendruk.

Een derde interpretatiefout kan optreden doordat overheidingrijpen reacties bij andere groeperingen in de samenleving oproept. Deze reacties zijn soms bedoeld en soms onbedoeld. De indirecte belastingen, die de bedrijven moeten afdragen aan de overheid zijn indirect, doordat ze zijn bedoeld om af te wentelen op de afnemers van eindprodukten. Afwenteling van de directe belastingen en de sociale verzekeringspremies heeft echter niet in de bedoeling

van de wetgever gelegen. Of deze bedoelingen ook uitkomen en zo nee, wie dan wel de lasten van de collectieve heffingen dragen (economic incidence³) kan zonder empirische kennis niet worden beantwoord. Omdat empirische kennis slechts in beperkte mate aanwezig is en omdat de afwenteling niet in alle landen gelijk zal zijn, is steeds uitgegaan van de werkwijze die de statistici hanteren bij het toerekenen van de lasten van collectieve heffingen (bijvoorbeeld de indirecte belastingen aan bedrijven en de sociale verzekeringspremies aan gezinnen). Ook voor de collectieve uitgaven is deze benadering gekozen. Immers een land met grote collectieve lasten zal - afgezien van oppotting of geldcreatie door de overheid - evenredig grotere collectieve uitgaven te zien geven. De feitelijke voordelen van deze uitgaven vallen echter voor een groot deel weer aan de gezinnen of de bedrijven toe. Gedeeltelijk kan wel statistisch worden aangegeven welke sector in welke mate voordelen geniet van de collectieve uitgaven. Soms - en vooral bij collectieve goederen - is dit niet zonder meer mogelijk. Een oordeel over de invloed van de collectieve sector op de uiteindelijke sectorale bestedingsmogelijkheden in de verschillende landen is dan ook niet gemakkelijk te geven.

Een vierde vrij fundamenteel probleem doet zich voor als men bedragen in nationale valuta's onderling wil vergelijken. Veelal, en ook in dit rapport, wordt dat gedaan door de bedragen te defleren met een wisselkoers. Wisselkoersen geven echter niet altijd een goede afspiegeling van structurele koopkrachtverschillen. Deze problemen zijn zo veel mogelijk opgelost door, indien mogelijk, de geldbedragen te relateren aan het in dezelfde valuta uitgedrukte netto binnenlands produkt tegen marktprijzen⁴). Voor zover de vergelijking echter in absolute geldbedragen plaats moest vinden, zijn deze bedragen gedefleerd met de gemiddelde wisselkoersen over 1978. Doordat wordt uitgegaan van een gemiddelde wisselkoers worden de gepresenteerde onderlinge posities van landen niet door uitschieters in het wisselkoersniveau bepaald⁵). Een bezwaar tegen het gebruiken van de wisselkoers als deflator is verder dat hij niet alleen wordt beïnvloed door relatieve prijsontwikkelingen. Er kan dus bij gelijke wisselkoersen een verschil in consumentenprijzen in de betreffende landen bestaan, waardoor dan toch koopkrachtverschillen tussen landen optreden. Dit zou pleiten voor het toepassen van een koopkrachtpariteitsindicator als deflator. Ook dan treden echter problemen op. Een gelijke koopkracht hoeft door verschillen in comperatieve kosten of door verschillen in consumentenvoorkeuren immers

nog niet eenzelfde behoeftebevredigingsniveau in te houden. Bovendien geven koopkrachtverschillen ook niet aan hoe groot de arbeidsmarktparticipatie is en hoeveel de wekelijkse arbeidsduur bedraagt.

Resumerend blijkt dat bij een kwantitatieve vergelijking van landen de fundamentele onderliggende kwalitatieve verschillen niet bevredigend naar voren komen. Dit zal niemand ervan weerhouden cijfermatige internationale vergelijkingen te maken. Wel is het dan verstandig bij deze vergelijkingen de cijfers zo neutraal mogelijk te presenteren. Dat is in dit hoofdstuk geprobeerd. Alvorens hiertoe over te gaan worden in paragraaf 2.1.2 nog enige technische aspecten besproken.

2.1.2 Technische kanttekeningen

De landenvergelijking is zoveel mogelijk gebaseerd op één bron. Dit is de OECD publicatie "National Accounts Statistics". Ondanks het gebruik van één bron kunnen definitieverschillen beperkingen opleggen aan internationale vergelijkingen⁶⁾. Bovendien is de ordening van geldstromen, zoals deze in het Nederlandse rekeningenstelsel wordt gehanteerd, ook toegepast op andere landen. Verondersteld is dus dat een post uit de OECD-publicatie die in Nederland bijvoorbeeld een geldstroom van de overheid naar de bedrijven representeert, dat in de andere landen ook doet. Ook is de boekhoudkundige neutraliteit enig geweld aangedaan doordat een aantal kleinere posten uit het Nederlandse rekeningenstelsel die in de OECD-publicatie niet werden teruggevonden op nul zijn gesteld⁷⁾. Verder houdt ook de OECD rekening met statistische verschillen. Deze treden met name op voor het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Japan⁸⁾. Deze statistische problemen hebben er toe geleid dat de analyse zich zal beperken tot de qua omvang grotere geldstromen. Aan kleine verschillen tussen de onderzochte landen moet dan ook geen waarde worden gehecht. Bovendien is het zaak om uit een eenmalige waarneming slechts met voorzichtigheid conclusies te trekken. Zo dalen namelijk in een recessie vaak - al dan niet gewild - de collectieve inkomsten, terwijl de collectieve uitgaven - zeker indien ze worden gerelateerd aan een maatstaf van de toegevoegde waarde - stijgen. Dit heeft tot gevolg dat ook de kastekorten in de collectieve sector toenemen. Zo op het oog bezien weken voor de onderzochte landen de relevante macro-economische cijfers voor het jaar 1978 echter niet sterk af van die in de omliggende jaren⁹⁾.

Tenslotte moet worden opgemerkt dat bij de internationale vergelijking slechts beperkte informatie aanwezig was over de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen (L). De inkomsten en uitgaven van deze sector zijn daarom samengevoegd met die van de sector gezinnen (G) in de sector (G^*). In de hier gepresenteerde internationale vergelijkingen heeft het vooral tot gevolg dat de primaire inkomsten van gezinnen uit beleggingen van verzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen rechtstreeks aan de sector gezinnen worden toegerekend. Met deze kanttekening in het achterhoofd is het dan ook niet bezwaarlijk om de sector G^* ($= G + L$) te blijven aanduiden als de sector gezinnen. Verder zijn voor de internationale vergelijkingen de sector rijk en overige publiekrechtelijke lichamen (O) en de sector sociale verzekering (S) samengevoegd tot de collectieve sector (C). Hierdoor worden naast de collectieve sector en de sector gezinnen (G^*) nog slechts de sector bedrijven (B) en de sector buitenland (R) onderscheiden. Een geldstroom tussen twee sectoren zal in het vervolg worden weergegeven met twee hoofdletters die respectievelijk de sector die de gelden uitgeeft en de sector die de gelden ontvangt weergeven. Zo wordt bijvoorbeeld een geldstroom van bedrijven (B) naar de collectieve sector (C) weergegeven als (BC).

2.2 De geldstromen in internationaal perspectief

Uit tabel 2.1 blijkt dat ook in hoog ontwikkelde landen nog aanzienlijke verschillen in inkomen per hoofd optreden. Nederland, dat in 1978 een netto binnenlands produkt had van 118,7 mrd. dollar, had een inkomen per hoofd van 8500 dollar. Dit was meer dan twee keer dat in Italië, evenveel als in de Verenigde Staten, maar circa 10% minder dan in Zweden. De kolommen 3 en 4 uit tabel 2.1 dienen als uitgangspunt voor de verdere internationale vergelijking van de geldstromen. In de meeste onderzochte landen blijkt de produktie in de collectieve sector 12 tot 15 procent van het totaal te bedragen. De produktie kan worden verkocht (door bedrijven) of beneden kostprijs aan de bevolking ter beschikking worden gesteld (door de collectieve sector). Produktie vereist echter wel de inzet van produktiefactoren zoals arbeid, kapitaal en energie, die moet worden beloond. In de sector bedrijven verkrijgt men de voor de beloning benodigde gelden door de bevolking prijzen voor de geleverde goederen en diensten te berekenen. De collectieve sector verkrijgt daarentegen de benodigde fondsen o.a. door heffingen. Een deel van de voor de produktie noodzakelijke uitgaven.

Tabel 2.1 Het netto binnenlands produkt tegen marktprijzen (NBPmp) in niveaus en per hoofd van de bevolking, alsmede het produktieaandeel van de sector bedrijven en van de collectieve sector in procenten van het NBPmp; enige OECD-landen, 1978.

Land	NBPmp	NBPmp	Produktieaandeel in % van	
		per hoofd	het NBPmp van:	
	mrd. \$	1000 \$	Bedrijven	Coll. sector
			%	%
	1	2	3	4
Nederland	118,7	8,5	85,0	15,0
Duitsland	566,7	9,2	87,5	12,5
Ver. Koninkrijk	272,3	4,9	87,3	12,7
Frankrijk	419,8	7,9	88,0 ^{a)}	12,0 ^{a)}
Italië	231,3	4,1	87,1	12,9
België	88,4	9,0	84,9	15,1
Zweden	77,6	9,4	76,7	23,3
Ver. Staten	1854,1	8,5	87,1	12,9
Japan	821,5	7,2	90,8	9,2

Bron kolom 1: United Nations (UN), Yearbook of National Accounts Statistics, 1979, Volume II, International Tables, UN, 1980, tabel 1A en 13. De in tabel 1A weergegeven cijfers, die betrekking hadden op het bruto binnenlands produkt (BBP) zijn vermenigvuldigd met het aandeel van het NBP (BBP minus afschrijvingen) in het BBP. Dit aandeel, berekend uit tabel 13, had betrekking op 1978. Voor Italië moest echter als meest recente het aandeel over 1977 worden gebruikt.

Bron kolom 2: Idem

Bron kolom 3: Zie bijlage 1 (V41)

Bron kolom 4: Zie bijlage 1 (V31)

a) 1977; Blijkens de OECD, (National Accounts Statistics, 1962-1979, Vol.II, Paris, 1981) is het aandeel van de collectieve sector in 1978 0,2 procentpunt onderschat.

ven en een deel van de inkomsten van de collectieve sector en van de bedrijven komen tot uiting in tabel 2.2.

2.2.1 Primaire transacties

Om te kunnen produceren werd in 1978 in Nederland 64,4% van de toegevoegde waarde uitbetaald in de vorm van lonen, salarissen en sociale lasten. In Zweden was dat flink wat meer (77,8%). Ten opzichte van de overige landen neemt Nederland echter een middenpositie in. Deze lonen en salarissen worden allemaal aan de sector gezinnen toegerekend. In alle landen komt hiervan het grootste gedeelte van de sector bedrijven. De toegevoegde waarde in de collectieve sector gaat volledig op aan de betaling van lonen. Dit wordt veroorzaakt doordat in het Nederlandse rekeningstelsel alleen de lonen en salarissen tot de toegevoegde waarde van de collectieve sector worden gerekend (zie noot 6). Naast de werknemers worden echter ook de overige leveranciers van produktiefactoren beloond. De huren, pachten, dividenden e.d. die worden uitbetaald aan gezinnen, pensioenfonds en levensverzekeringmaatschappijen (G*) beslaan in Nederland 16,9% van de toegevoegde waarde. Daarnaast wordt nog overig inkomen door bedrijven betaald aan de collectieve sector (4,6%) en aan het buitenland (4,4%). Als men de inkomsten van de leveranciers van produktiefactoren aan de collectieve sector bij elkaar optelt, dan blijkt de collectieve sector hieraan (15,0 + 3,2 =) 18,2 procent te hebben uitgegeven. De primaire opbrengsten bedroegen daarentegen slechts 4,6 procent. Het tekort is dan 13,6 procent. Bovendien worden er kostprijsverlagende subsidies gegeven aan bedrijven. Dit heeft voor de bevolking veelal het plezierige gevolg dat de prijzen, die het bedrijfsleven voor haar producten vraagt lager worden. Het tekort van de collectieve sector wordt daardoor echter groter. Dit tekort wordt ook direct weer kleiner, omdat de indirecte belastingontvangsten tot het primaire inkomen van de overheid worden gerekend (10). Deze indirecte belastingen moeten de bedrijven afdragen aan de overheid. De bedrijven kunnen ze echter vaak weer doorberekenen, zodat de prijzen die de gezinnen voor de producten betalen, stijgen. Op deze wijze worden de gezinnen dus indirect belast met maximaal 13,9 procent. Indien men de primaire transacties van de collectieve sector in ons land vergelijkt met die in andere landen, dan blijkt uit tabel 2.2 dat de positie van de Nederlandse collectieve sector zeker niet uitzonderlijk is. Slechts het percentage van het van bedrijven ontvangen overige inkomen is in ons land

Tabel 2.2. De primaire transacties in procenten van de netto binnenlands toegevoegde waarde tegen marktprijzen; enige OECD-landen, 1978. a)

Land	primaire ontvangsten in de sector													
	gezinnen									bedrijven	collectieve sector		buitenland	
	loonstromen					overige inkomens- stromen				subsidies	indirecte belastingen	overig	loon	overig
	BG *	CG *	RG *	totaal, waarvan werkgevers premies	BG*	CG*	RG*	totaal	CB	BC	BC	BR	BR	
Nederland	49,0	15,0	0,3	64,4	14,3	9,4	3,2	4,3	16,9	2,5	13,9	4,6	0,3	4,4
Duitsland	49,7	12,5	0,3	62,5	11,4	18,0	2,6	1,6	21,9	2,1	14,4	1,0	0,2	1,3
Verenigd Koninkrijk	56,0	12,7	0,0	68,7	8,5	8,0	3,7	3,4	15,1	2,5	15,8	3,0	0,2	2,4
Frankrijk	48,8	12,0	0,1	60,9	16,3	18,8	1,2	2,5	22,5	2,2	15,7	1,2	0,3	1,9
Italië	48,9	12,9	0,6	62,4	16,3	25,9	6,4	0,9	33,2	2,8	11,3	1,1	0,1	1,6
België	47,8	15,1	1,0	63,9	9,2 ^{b)}	17,6	5,0	2,8	25,4	1,6	13,2	-0,0	0,4	2,9
Zweden	54,4	23,3	0,1	77,8	20,7	5,1	3,5	0,8	9,4	4,3	16,6	6,1	0,1	1,9
Verenigde Staten	57,9	12,9	0,0	70,7	10,7	11,2	2,8	1,7	15,7	0,5	9,6	1,4	0,2	1,0
Japan	51,3	9,2	0,1	60,7	6,6	22,1	1,9	0,7	24,7	1,6	8,2	1,7	0,7	0,7
code in Bijlage 1	V35	V31	T1502	T0801	V30	V40	V39	T1503	V24	V22	V23	V52	T1507	T1508

Bron: zie Bijlage 1

- a) De sector overheid en de sector sociale verzekeringen zijn samengevoegd tot de collectieve sector (C), terwijl de de sector gezinnen is samengevoegd met de sector pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen tot de sector (G*).
- b) Exclusief de werkgeversbijdrage in de pensioenen.

(evenals in Zweden) relatief hoog te noemen. In Nederland zijn hiervoor de aardgasontvangsten verantwoordelijk, terwijl in Zweden de overheid relatief veel in bedrijven participeert.

Tabel 2.3 geeft in de eerste plaats de saldi van de primaire inkomenstransacties uit tabel 2.2. Zo blijkt het tekort van de collectieve sector op deze transacties 2,2% te bedragen. Internationaal gezien is dit tekort niet ongebruikelijk. Verder blijkt in het eerste deel van tabel 2.3. de optelling van de saldi van de primaire inkomens-transacties over vier sectoren gelijk te zijn aan nul. Dit komt doordat de inkomsten van de van de ene sector automatische uitgaven van de andere sector zijn. In feite wordt dan ook door de primaire inkomens-transacties de toegevoegde waarde in de bedrijven en de collectieve sector (zie tabel 2.1) herverdeeld. Door deze herverdeling ontstaat er nu primair inkomen in alle vier sectoren. De sector gezinnen krijgt in Nederland ten opzichte van de andere landen in procenten van de toegevoegde waarde relatief weinig primair inkomen (81,3). Van de toegevoegde waarde in bedrijven wordt in Nederland dan ook relatief weinig (79,1 procent) afgedragen. Verder blijkt uit het tweede deel van tabel 2.3 in ons land het aandeel van de collectieve sector in het primair inkomen (12,8%) niet uitzonderlijk te zijn, terwijl het aan-

deel van de sector bedrijven in het primair inkomen in Nederland met 6% een middenpositie inneemt tussen dat in andere landen 11).

2.2.2 Secundaire transacties

Nu door de primaire inkomenstransacties de toegevoegde waarde is verdeeld over de sectoren die de productiefactoren hebben geleverd komt men in een fase waarin vooral de collectieve sector een belangrijke rol speelt. Zo menen de volksvertegenwoordigingen veelal dat herverdeling gewenst is. Bovendien moet het tekort op de primaire transacties worden aangevuld. En tenslotte moeten er nogal wat aankopen door de collectieve sector worden gedaan. De herverdeling vindt plaats door aan sommigen heffingen op te leggen en aan anderen uitkeringen te verstrekken. Door de heffingen groter te laten zijn dan de uitkeringen kan daarbij ook gedeeltelijk aan de beide overige wensen worden voldaan. De resulterende transacties - die veelal zonder directe tegenprestatie zijn - rekt men tot de secundaire transacties. Hoewel uiteraard de secundaire transacties voor een groot deel gelijktijdig plaats vinden met de primaire trans-

Tabel 2.3. Het saldo van de primaire transacties alsmede het niveau van het primair inkomen in procenten van de netto binnenlands toegevoegde waarde tegen marktprijzen; enige OECD-landen, 1978.^{a)}

Land	saldo primaire transacties				primair inkomen			
	gezinnen	bedrijven	collectieve sector	buitenland	gezinnen	bedrijven	collectieve sector	buitenland
Nederland	81,3	-79,1	-2,2	0,0	81,3	6,0	12,8	0,0
Duitsland	84,7	-82,5	-1,8	-0,4	84,7	5,0	10,7	-0,4
Verenigd Koninkrijk	83,8	-82,9	-0,1	-0,8	83,8	4,3	12,7	-0,8
Frankrijk	83,4	-84,5	1,6	-0,5	83,4	3,5	13,6	-0,5
Italië	95,7	-86,1	-9,7	0,1	95,7	0,9	3,2	0,1
België	89,4	-80,3	-8,5	-0,5	89,4	4,6	6,6	-0,5
Zweden	87,3	-79,9	-8,5	1,1	87,3	-3,2	14,8	1,1
Verenigde Staten	86,4	-80,8	-4,9	-0,6	86,4	6,3	8,0	-0,6
Japan	85,4	-83,1	-2,3	-0,0	85,4	7,7	6,9	-0,0
code in Bijlage 1	V25	V33	V32	V12	V25	V27	V53	V12

Bron: zie Bijlage 1

Afgezien van afrondingsverschillen en (voor de Verenigde Staten en Japan) statistische verschillen volgen de saldi van de primaire transacties ook uit tabel 2.2, terwijl de primaire inkomens volgen uit de saldi van de primaire transacties en uit de kolommen 3 en 4 van tabel 2.1.

a) Zie voetnoot a bij tabel 2.2.

acties en deze zelfs beïnvloeden, worden ze voor de analyse toch van elkaar gescheiden. Deze secundaire transacties staan in tabel 2.4.

De gezinnen in Nederland krijgen in de secundaire sfeer van de collectieve sector 28,8% van de toegevoegde waarde. In geen ander land is dit percentage zo hoog. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat de uitkeringsdruk van de sociale verzekeringen in ons land 22,7 procent bedraagt. Omdat een groot gedeelte van de sociale verzekeringsuitkeringen in ons land wordt gefinancierd met behulp van het omslagstelsel, zijn ook de premies als percentage van de toegevoegde waarde aan de hoge kant, nl. 20%¹²⁾. Met name de bijdragen van de overheid aan de sociale verzekeringsinstaties hebben tot gevolg dat - althans in Nederland - de premiedruk lager is dan de uitkeringsdruk. De bijdrage van de overheid aan de sociale verzekeringen is niet in de tabellen opgenomen omdat deze een geldstroom binnen de collectieve sector representeert. In 1978 bedroeg ze in Nederland 3,4% van de toegevoegde waarde (Zie bijlage 1: T1206).

Ook de uitkeringen van de overheid zelf zijn in Nederland in vergelijking met andere landen hoog (6,1%). De belastingdruk op de gezinnen is echter nog hoger (14,5%). De verhouding tussen de belastingdruk op gezinnen en de overheidsuitkeringen aan gezinnen is echter - afgezien van Japan - in andere bestudeerde landen groter dan in Nederland. De directe belastingdruk op bedrijven (vennootschapsbelasting) in Nederland is met 3,3% relatief hoog. Alleen in Japan en de Verenigde Staten is dit percentage hoger. De totale directe belastingsdruk die in Nederland 17,7% bedroeg wordt nog overtroffen in België en Zweden. Tenslotte blijkt uit tabel 2.4 dat de collectieve sector in Nederland (althans in vergelijking met andere landen) belangrijke relaties met het buitenland onderhoudt. De hiervoor relevante secundaire transacties, bedroegen in ons land namelijk respectievelijk 1,4% en 2% van de toegevoegde waarde. Dit betreffen vooral ontvangsten van en uitgaven aan internationale organisaties in het kader van de EG en van ontwikkelingshulp.

Indien men de resultaten van de secundaire transacties samenvat, dan blijkt de collectieve sector in Nederland bij het herverdelingsproces in elk geval meer financiële armslag gekregen te hebben. Het saldo van de secundaire transacties is namelijk positief. Volgens tabel 2.5 bedraagt zij 8,8% van de toegevoegde waarde. Met dit percentage neemt Nederland een middenpositie in. In Duitsland en

Tabel 2.4. De secundaire inkomstenstransacties in procenten van de binnenlands toegevoegde waarde tegen marktprijzen; enige OECD-landen, 1978. a)

Land	secundaire ontvangsten in de sector											
	gezinnen			collectieve sector							buitenland	
	CG*			RG*	directe belast.			premies	om niet		G*R	CR
	OG*	SG*	totaal		G*C	BC	totaal	G*C	G*C	RC		
Nederland	6,1	22,7	28,8	0,3	14,5	3,3	17,7	20,0	0,6	1,4	0,5	2,0
Duitsland	3,6	12,4	16,0	0,1	12,5	2,2	14,7	15,8	0,5	0,8	0,8	1,6
Verenigd Koninkrijk	6,0	7,4	13,4	0,4	13,6	2,7	16,3	6,4	0,1	0,4	1,4	1,5
Frankrijk	3,5	19,8	23,3	1,5	6,5	2,3	8,9	18,3	0,8	0,3	1,4	1,4
Italië	1,9	15,4	17,3	1,2	8,9	2,6	11,5	13,7	0,7	0,0	0,9	0,5
België	2,6	20,0	22,6	0,7	17,0 ^{b)}	2,9	19,9 ^{b)}	13,6	-	0,1	0,9	0,5
Zweden	3,7	17,5	21,2	0,3	25,7	1,3	27,0	16,1	0,4	0,0	0,6	1,0
Verenigde Staten	3,7	8,4	12,1	0,1	12,4	4,6	17,0	8,8	0,2	0,0	0,1	0,2
Japan	12,9	8,3	21,2	0,0	5,5	6,7	12,2	8,3	6,4	0,0	0,1	0,0
code in Bijlage I	V45	T0806	V54	T15042	V15	V16	V55	T1203 ^{c)}	V42	T15041	T15092	V56

Bron: zie Bijlage I
a) Zie voetnoot a bij tabel 2.2.
b) inclusief V42.
c) België: T0817

Tabel 2.5 Het saldo van de secundaire transacties alsmede het niveau van het beschikbaar inkomen in procenten van de binnenlands toegevoegde waarde tegen marktprijzen; enige OECD-landen, 1978. a)

Land	saldo secundaire transacties ^{b)}				beschikbaar inkomen ^{b)}			
	gezinnen	bedrijven	collectieve sector	buitenland	gezinnen	bedrijven	collectieve sector	buitenland
Nederland	- 6,5	-3,3	8,8	0,8	74,8	2,7	21,6	0,8
Duitsland	-13,5	-2,2	14,2	1,6	71,2	2,8	24,8	1,2
Verenigd Koninkrijk	- 8,3	-2,7	8,3	2,1	75,5	1,6	21,0	1,2
Frankrijk	- 2,2	-2,3	3,6	0,9	81,2	1,2	17,2	0,5
Italië	- 5,6	-2,6	8,1	0,2	90,1	-1,7	11,3	0,2
België	- 8,4	-2,9	10,5	0,7	81,0	1,7	17,1	0,2
Zweden	-21,3	-1,3	21,3	1,2	66,0	-4,5	36,1	2,3
Verenigde Staten	- 9,2	-4,6	13,7	0,3	77,2	1,7	21,7	-0,8
Japan	- 2,0	-6,7	5,7	0,1	83,4	1,0	12,6	3,0
code in Bijlage I	V26	V71	V57	V06	V07	T06071 ^{c)}	T06072	V13

Bron: Zie Bijlage I
Voor de landen waarvoor voetnoot b niet geldt, volgen de saldi van de secundaire transacties ook uit tabel 2.4, terwijl de beschikbare inkomens volgen uit de saldi van de secundaire transacties en de primaire inkomens uit tabel 2.3.
a) Zie voetnoot a van tabel 2.2.
b) Er is een niet nader te specificeren statistisch verschil voor het Verenigd Koninkrijk van 0,7%, voor de Verenigde Staten van 0,2% en voor Japan van 3%.
c) Voor Duitsland: T07011.

Zweden is dit percentage aanzienlijk groter, maar in Frankrijk en Japan is het lager.

Ook voor de secundaire transacties geldt dat de inkomsten van de ene sector uitgaven van een andere sector zijn. De positieve saldi van de collectieve sector en van de sector buitenland worden in alle landen gefinancierd door negatieve saldi in de sectoren van de gezinnen en de bedrijven. Afgezien van Frankrijk en Japan wordt het grootste gedeelte hiervan opgebracht door de gezinnen.

Uitgedrukt in het primair inkomen van bedrijven is het saldo van secundaire heffingen op deze sector vaak meer dan 50%. Het na aftrek van secundaire transacties overblijvende beschikbare inkomen is in de sector bedrijven dan ook relatief laag. Bij de aanwending van dit beschikbaar inkomen zijn de sectoren in redelijke mate vrij om te beslissen wat ze met deze gelden willen doen¹³⁾. Statistisch gezien kunnen de gezinnen dit inkomen slechts consumeren of sparen¹⁴⁾. De aanschaf van duurzame goederen door gezinnen (exclusief die van woningen en grond) wordt namelijk ook tot de consumptie gerekend. In de praktijk wordt niet het gehele inkomen van gezinnen geconsumeerd. Het deel dat wordt bespaard kan door de sector bedrijven of door de collectieve sector goed worden gebruikt. Beide sectoren hebben namelijk behoefte aan financieringsmiddelen. In de sector bedrijven komt dit, doordat de investeringen groter zijn dan het beschikbaar inkomen. Uit tabel 2.5 blijkt nu, dat zonder extra financieringsmiddelen de bedrijven in Italië en Zweden in het geheel niet meer tot uitbreidingsinvesteringen in staat zouden zijn. Het beschikbaar inkomen in bedrijven is daar negatief. Zonder extra financieringsmiddelen voor de investeringen zouden ernstige repercussies kunnen optreden op de groei en de werkgelegenheid in die landen. Opmerkelijk is ook dat de sector bedrijven in Nederland en in Duitsland internationaal gezien het grootste aandeel in het beschikbare inkomen hebben¹⁵⁾. Verder is in de Nederlandse collectieve sector het beschikbaar inkomen door het primaire en secundaire herverdelingsproces ten opzichte van de in deze sector toegevoegde waarde met 6,6 procent toegenomen. In Duitsland en Zweden was de toeneming bijna twee keer zo groot. Alleen in Italië daalde per saldo het beschikbaar inkomen. Tenslotte blijkt (met uitzondering van de Verenigde Staten) in het algemeen de sector buitenland ook een gedeelte van de toegevoegde waarde te hebben ontvangen.

Tabel 2.6 De aanwending van het beschikbaar inkomen door de collectieve sector in procenten van de binnenlands toegevoegde waarde tegen marktprijzen; enige OECD-landen, 1978.

Land	beschikbaar inkomen	totale consumptie	besparingen	afschrijvingen	bruto investeringen	inkomenssaldo	saldo kapitaalontvangsten om niet	te financieren ⁿ
	1	2	3	4	5	6	7	8
Nederland	21,6	20,2	1,4	0,7	3,6	-1,4	-0,9	2,3
Duitsland	24,8	22,6	2,3	0,7	4,0	-1,1	-2,0	3,2
Verenigd koninkrijk	21,0	22,9	-1,9	1,4	3,1	-3,6	-1,2	4,8
Frankrijk	17,2	17,0	0,2	1,2	3,7	-2,3	-0,3	2,6
Italië	11,3	17,7	-6,4	0,3	4,2	-10,3	-1,5	11,8
België	17,1	19,7	-2,6	0,3	3,4	-5,7	-0,1	5,8
Zweden	36,1	32,5	3,7	1,4	5,0	0,1	-0,1	0,1
Verenigde Staten ^{a)}	21,7	20,6	0,6	1,6	1,9	0,3	0,4	-0,6
Japan ^{a)}	12,6	11,0	1,5	0,6	8,1	-6,0	-0,4	7,0
code in Bijlage 1	T06072	T0913	T0924	T0925	V74	V75	T0926	T0932

Bron: Zie Bijlage 1.

Verder geldt afgezien van afrondingsverschillen kolom 1 = kolom 2 + kolom 3,

kolom 5 = kolom 3 + kolom 4 - kolom 6 en:

kolom 8 = - (kolom 6 + kolom 7)

a) In deze landen treden enige statistische verschillen op.

2.2.3 Collectieve voorzieningen en de financiering ervan

Tabel 2.6 geeft aan wat de collectieve sector met het beschikbaar inkomen doet. De collectieve sector kan consumeren en investeren. De overheidsconsumptie omvat de aan ambtenaren uitbetaalde lonen, salarissen en sociale lasten en de materiële consumptie (goederen en diensten gekocht van derden). De consumptie in Nederland blijkt 20,2% van de toegevoegde waarde te bedragen. Vooral in Zweden is dit meer en in Japan minder. Ook met betrekking tot de besparingen van de collectieve sector neemt Nederland een middenpositie in. In elk geval waren ze in 1978 nog positief. Als men van de besparingen de netto-overheidsinvesteringen (bruto-investeringen minus afschrijvingen) aftrekt, houdt men het inkomenssaldo over. Om quitte te spelen zou de collectieve sector uit de besparingen en de afschrijvingen de uitbreidingsinvesteringen én de vervangingsinvesteringen moeten kunnen financieren. Dit lukt alleen in Zweden en in de Verenigde Staten. In alle andere landen treedt echter een inkomensstekort op. Dit tekort wordt nog groter, doordat in de meeste landen het saldo van de financiële transacties-om-niet negatief is. Het resultaat hiervan is dat in Nederland de collectieve sector 2,3% van de toegevoegde waarde met behulp van derden moet financieren. Internationaal gezien is dit

percentage echter alleen lager in Zweden en in de Verenigde Staten.

De consumptie van de collectieve sector wordt gebruikt om de verschillende taken die deze sector op zich heeft genomen te vervullen. Tabel 2.7 geeft inzicht in de verdeling van de consumptie over deze taken¹⁶⁾. Helaas is de wijze van classificeren van de consumptie van de collectieve sector in de onderzochte landen niet uniform; zo is bijvoorbeeld de consumptie ten behoeve van de algemene diensten en de gezondheid in Nederland en België samengevoegd met de restcategorie "huisvesting, economische diensten en overig". Uit tabel 2.7 blijkt dat - althans in 1978 - in Nederland meer dan 3% van de toegevoegde waarde werd besteed aan defensie. Aan scholing werd in vergelijking met de andere landen een relatief groot gedeelte van de toegevoegde waarde uitgegeven. De consumptie voor de sociale zekerheid en welzijn komt in Nederland overeen met de consumptie van alleen de subsector sociale verzekeringen. Dit cijfer kan dus ook niet worden vergeleken met dat in andere landen. Wel blijkt dat er voor de relatief grote omvang van de overdrachten in de sociale verzekeringssfeer relatief weinig (0,7 procent) betaald hoeft te worden aan lonen en materiële consumptiegoederen.

Tabel 2.7 De consumptieve bestedingen van de collectieve sector naar subgroepen in procenten van de binnenlands toegevoegde waarde tegen marktprijzen; enige OECD-landen, 1978.

Land	consumptie						totaal
	algemene diensten	defensie	scholing	gezondheid	sociale zekerheid en welzijn	huisvesting, economische diensten en overig	
Nederland	.	3,3	7,4	.	0,7	8,7 ^{c)}	20,2
Duitsland ^{a)}	4,3	3,2	4,5	6,7	1,9	1,9	22,6 ^{d)}
Verenigd Koninkrijk	3,1	5,2	5,0	5,1	1,5	3,1	22,9
Frankrijk ^{b)}	2,7	3,8	5,6	0,5	1,0	3,0	16,6 ^{d)}
Italië	4,1	2,1	5,0	3,7	1,1	1,7	17,7
België	.	3,1	7,6	.	1,3	7,7 ^{c)}	19,7
Zweden ^{a)}	4,6	3,7	6,8	7,9	4,7	4,2	31,9 ^{d)}
Verenigde Staten	3,5	5,9	5,4	1,3	0,7	3,8	20,6
Japan	3,1	1,0	4,3	0,4	0,6	2,0	11,3
code in Bijlage 1	T0301	T0302	T0303	T0304	T0305	V77	T0913

Bron: Zie Bijlage 1.

a) 1977 Bron: Annex 1 van de in Bijlage 1 genoemde publicatie

b) 1976 Bron: Annex 1 van de in Bijlage 1 genoemde publicatie

c) inclusief de consumptieve uitgaven aan algemene diensten en gezondheid

d) Ten gevolge van verschillen in het basisjaar kan het aandeel van de totale overheidsconsumptie in tabel 2.7 afwijken van dat in tabel 2.6.

2.2.4 Conclusie

Bij de primaire en secundaire herverdeling van de toegevoegde waarde zijn in het algemeen de geldstromen in Nederland niet uitzonderlijk qua omvang. Alleen de premies en uitkeringen zijn in vergelijking met het buitenland hoog. Vergeleken met de andere landen werken de herverdelingstransacties niet systematisch sterker ten gunste van een bepaalde sector. Voor wat de uitkomst van het herverdelingsproces betreft neemt Nederland dan ook een mid-

denpositie in. Dit geldt ook voor de gelden die de collectieve sector in ons land na de sectorale herverdeling ter beschikking staan. Ook met de omvang van de collectieve consumptie, de collectieve investeringen en de te financieren bedragen loopt - met uitzondering van de uitgaven aan scholing - ons land niet uit de pas.

2.3 De heffingsstructuur in internationaal perspectief

2.3.1 De grondslag

In hoofdstuk 1 werd gesteld dat de verdeling van lasten over de verschillende inkomensgroepen een beeld kan geven van de heersende normen en waarden in de samenleving. Daarom wordt in deze paragraaf onderzocht hoe groot de heffingen zijn die aan de werknemers en hun gezinnen worden opgelegd. Daarbij wordt voornamelijk gekeken naar de inkomstenbelasting en naar de sociale verzekeringspremies¹⁷⁾. De lastendruk wordt onderzocht voor inkomenseenheden bestaande uit twee volwassen personen. De invloed van het huwelijk en het al dan niet hebben van kinderen wordt mede in de beschouwing betrokken. Aan de analyse van de heffingsstructuur ligt het gemiddelde bruto-loon van een full-time werkende mannelijke werknemer in de industrie (Average Production Worker: APW) ten grondslag. Een benadering van dit bruto-loon kan men verkrijgen met behulp van de informatie uit paragraaf 2.2 door de aan werknemers betaalde bruto-lonen te berekenen. Hiertoe berekent men eerst de totale loonkosten in mrd. \$ door het loonkostenaandeel in het binnenlands produkt uit tabel 2.2 (Nederland: 0,644) te vermenigvuldigen met het binnenlands produkt uit tabel 2.1. Door hiervan het bedrag aan werkgeverspremies af te trekken krijgt men de aan werknemers betaalde bruto-loonsom. Als nu het aantal werknemers bekend is, kan het gemiddelde bruto-loon in een land worden berekend. Deze berekeningen staan voor de onderzochte landen in tabel 2.8.

Tabel 2.8 Het gemiddelde bruto-loon per werknemer berekend uit de geldstromen en de bestanddelen hiervan, alsmede het gemiddelde brutoloon van een mannelijke full-time handarbeider in de industrie (average production worker: APW); enige OECD-landen, 1978.

Land	NBPmp	loon-aandeel	aandeel werkgev. premies	betaalde loonsom	aantal werkn.	gemiddeld bruto-loon	
						per werkn.	per APW
	mrd. \$	%	%	mrd. \$	x 1000	x 1000 \$	x 1000 \$
	1	2	3	4	5	6	7
Nederland	118,7	64,4	14,3	59,5	3916	15,2	14,5
Duitsland	566,7	62,5	11,4	289,6	21075	13,7	14,7
Verenigd Kon.	272,3	68,7	8,5	163,7	22678	7,2	8,4
Frankrijk	419,8	60,9	16,3	187,2	17268	10,8	9,3
Italië	231,3	62,4	16,3	106,6	14136	7,5	7,0
België	88,4	63,9	9,2 ^{a)}	48,4 ^{b)}	3090	15,6 ^{b)}	12,9
Zweden	77,6	77,8	20,7	44,3	3783	11,7	12,7
Ver. Staten	1854,1	70,7	10,7	1112,5	85672	13,0	12,9
Japan	821,5	60,7	6,6	444,4	37990	11,7	16,1

Bronnen: Kolom 1: tabel 2.1

Kolommen 2 en 3: tabel 2.2

Kolom 4 = $0,01 \times (\text{kolom 2} - \text{kolom 3}) \times \text{kolom 1}$

Kolom 5: OECD, Labour Force Statistics, 1967-1978, Paris, 1980, Country Tables, IV

Kolom 6: $1000 \times (\text{kolom 4} / \text{kolom 5})$

Kolom 7: OECD, The Tax/Benefit Position of Selected Income Groups in OECD Member Countries, 1974-1978, Paris, 1980, tabel 1. De in de OECD-tabel genoemde gemiddelde bruto-lonen zijn uitgedrukt in nationale valuta. Teneinde deze onderling en met kolom 6 te vergelijken, zijn de waarden gedeeld door de gemiddelde wisselkoersen van de nationale valuta uitgedrukt in U.S. dollars. De bron van de gemiddelde wisselkoersen was: International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics, Yearbook 1980, Washington, 1980. Voor de genoemde landen bedroegen deze respectievelijk: 2,1634; 2,0086; 0,5210; 4,5128; 848,66; 31,410; 4,5185; 1,0000 en 210,47.

a) exclusief werkgeversbijdrage in de pensioenen

b) inclusief werkgeversbijdrage in de pensioenen

Uit tabel 2.8 blijkt dat het bruto-loonaandeel in het binnenlands produkt (kolom 2 minus kolom 3) in Nederland met ca. 50% inligt tussen dat van de andere landen. Alleen in het Verenigd Koninkrijk en in de Verenigde Staten bedroeg dit bruto-loonaandeel meer dan 60%. Echter, het bruto-loon per werknemer is in Nederland het hoogst. Hierbij is België buiten beschouwing gelaten, omdat daar de werkgeverspremies voor de pensioenen in de bruto-lonen zijn opgenomen. Helaas verschilt de berekeningswijze van het aantal werknemers per land. Hierdoor is kolom 6 onbetrouwbaar als indicator voor de relatieve positie van de Nederlandse werknemer. Ook kan hierdoor de relatieve beloningsvoet in de industrie (kolom 7) niet worden vergeleken met die van de gemiddelde werknemer (kolom 6). De berekeningen die aan het gemiddelde bruto-loon per werknemer ten grondslag hebben gelegen dienen dan ook slechts om de koppeling aan te geven tussen de geldstromen uit paragraaf 2.2 en de in deze paragraaf gebruikte inkomenseenheid. De verschillen in inkomensklassen zijn in deze paragraaf namelijk uitgedrukt in procenten van het bruto-loon van een industriële werknemer (APW). Deze bruto-lonen zijn in alle landen op dezelfde wijze berekend en hebben ook betrekking op dezelfde groep. Hierdoor is een internationale vergelijking van de cijfers uit kolom 7 wel mogelijk.

Hoewel in principe bijvoorbeeld de geleverde kwaliteit van de arbeid, de hoeveelheid arbeidstijd, het behoeftebevredigingsniveau of de koopkracht als grondslag voor een heffingsstelsel zouden kunnen dienen, is in de onderzochte landen het inkomen een van de belangrijkste grondslagen voor de belastingheffing. Ook is in alle landen deze inkomstenbelasting progressief. Men zou dan ook kunnen verwachten, dat - als er internationaal slechts één belastingstelsel zou worden gehanteerd - de belastingdruk op de APW in Japan (waar hij 16.100 dollar verdient) groter zou zijn dan de belastingdruk in het Verenigd Koninkrijk (waar hij 8.400 dollar verdient). Dit is echter niet het geval. Voor een gehuwde met een bruto-loon gelijk aan dat van de APW is blijkens tabel 2.9 de druk van de inkomstenbelasting in het Verenigd Koninkrijk namelijk 20% en in Japan 9%. Deze verschillen in belastingdruk waren op basis van de informatie uit tabel 2.4 reeds te verwachten. Daar bleek namelijk ook al dat in Japan de directe belastingen die door de gezinnen betaald werden relatief laag waren. De verschillen in belastingdruk kunnen voor een gedeelte worden teruggebracht op verschillen in koopkracht; immers de voorziening van collectieve goederen zal in procenten van het bruto-loon in het

Verenigd Koninkrijk groter zijn dan in Japan (zie ook tabel 2.7). Men kan zich daarbij echter afvragen of de behoeftebevrediging in het Verenigd Koninkrijk niet groter zou zijn als de belasting lager zou zijn; echter ook kan men zich afvragen of de behoeftebevrediging in Japan niet zou kunnen toenemen door een stijging van de druk van de inkomstenbelasting en een grotere collectieve behoeftevoorziening. De in een land geldende normen en waarden over de wenselijkheid van meer of minder collectieve goederen of overdrachten kunnen hierbij ook een rol spelen (zie echter paragraaf 2.1).

De Nederlandse middenpositie vindt men ook weer terug in tabel 2.9, waar de druk van de werknemerspremies en van de inkomstenbelasting bij verschillen in gezinsstatus, gezamenlijk inkomen en inkomensbron staat vermeld. Deze tabel vormt een samenvatting van de cijfers uit de bij de bron vermelde OECD-publicatie. Een bespreking van tabel 2.9 is dan ook tegelijkertijd een samenvatting van de belangrijkste zaken uit die publicatie. In deze paragraaf zal echter juist de Nederlandse situatie de meeste aandacht krijgen. De nadruk ligt daarbij op de mate van progressie van het heffingenstelsel voor huishoudingen met twee volwassenen. De progressiviteit van heffingen in een land geeft namelijk een indicatie van de geldende nivelleringsnormen. Nivelleringsnormen houden echter tevens een impliciet oordeel in over de mate waarin een grotere of betere arbeidsprestatie moet worden belast. Deze normen blijken tevens af te hangen van de gezinssituatie. De ongelijke belasting van het inkomen van ongehuwden, gehuwden en gehuwden met kinderen kan in een land worden ingegeven door verschillen in toegerekende behoeften. De normen die aan het nationaal gehanteerde behoeftecriterium ten grondslag liggen kunnen echter van land tot land verschillen. Zo blijkt uit een onderzoek uit Leiden, dat er volgens de Nederlandse normen circa 6% armoede in ons land bestaat ¹⁸⁾. Naast het behoeftecriterium worden de verschillen in belastingdruk in een land ook bepaald door de betekenis die men aan het instituut "huwelijk" toekent, door de wenselijkheid van bevolkingsgroei en dus van kinderen en door de mate waarin men het wenselijk vindt dat naast de kostwinner ook de andere partner buitenshuis werkt. Op deze aspecten zal in de paragrafen 2.3.2, 2.3.3 en 2.3.4 nader worden ingegaan. Daarbij kan echter niet worden aangegeven of de gewenste doelstellingen wel worden bereikt omdat men dan empirische informatie zou moeten bespreken over de reacties van de betrokkenen. De doelstellingen van dit rapport zouden dan worden overschreden.

Tabel 2.9: De inkomstenbelasting, de werknemerspremies en het beschikbaar inkomen in procenten van het bruto-inkomen van twee partners gezamenlijk naar gezinsstatus (ongehuwd, ^{a,b} gehuwd en gezinnen met twee kinderen), naar gezamenlijk inkomensniveau in procenten van dat van de APW en naar het aandeel van de vrouw daarin; enige OECD-landen, 1978

		niveau van het 2-persoonsinkomen in procenten van het gemiddelde inkomen van een mannelijke werknemer in de industrie (APW)																	
		gezamenlijk inkomen :100%			gezamenlijk ink. :133%			gezamenlijk ink. :133%			gezamenlijk ink. :133%			gezamenlijk ink. :200%			gezamenlijk ink. :200%		
		waarvan: man :100%			waarvan: man :133%			waarvan: man :100%			waarvan: man :66%			waarvan: man :200%			waarvan: man :100%		
		vrouw : 0%			vrouw : 0%			vrouw : 33%			vrouw : 66%			vrouw : 0%			vrouw : 100%		
land	gezinsstatus	% van het gez. ink.			% van het gez. ink.			% van het gez. ink.			% van het gez. ink.			% van het gez. ink.			% van het gez. ink.		
		i.b.	pr.	b.i.	i.b.	pr.	b.i.	i.b.	pr.	b.i.	i.b.	pr.	b.i.	i.b.	pr.	b.i.	i.b.	pr.	b.i.
Nederland	ongehuwd	15	20	65	.	16	10	20	70	25	13	62	15	20	65
	gehuwd	13	20	67	15	16	69	13	20	68	12	20	68	24	13	63	18	17	65
	gezin	11	20	75	14	16	75	12	20	74	12	20	74	23	13	68	17	17	69
Duitsland	ongehuwd	18	16	67	.	15	12	16	72	30	11	59	18	16	67
	gehuwd	11	16	74	13	15	72	12	16	72	12	16	72	19	11	70	18	16	67
	gezin	10	16	79	13	15	76	12	16	77	12	16	77	18	11	73	17	16	70
Ver. Koninkrijk	ongehuwd	24	7	69	.	7	20	7	74	29	5	67	24	7	69
	gehuwd	20	7	73	23	7	70	17	5	78	17	4	79	27	5	69	22	4	74
	gezin	19	7	81	22	7	76	16	5	83	15	4	85	26	5	73	21	4	77
Frankrijk	ongehuwd	9	10	81	.	9	5	10	84	17	8	75	9	10	81
	gehuwd	3	10	86	5	9	85	5	10	85	5	10	84	9	8	83	9	10	81
	gezin	1	10	98	3	9	94	2	10	91	3	10	91	6	8	90	5	10	87
Italië	ongehuwd	9	8	83	.	8	7	8	86	16	8	76	9	8	83
	gehuwd	8	8	86	11	8	83	8	8	84	7	8	86	15	8	78	9	8	83
	gezin	8	8	91	11	8	86	7	8	88	6	8	89	15	8	80	9	8	85
België	ongehuwd	15	11	74	.	10	9	11	80	27	10	63	15	11	74
	gehuwd	14	11	75	19	10	70	13	11	77	9	11	80	27	10	64	21	11	68
	gezin	12	11	90	17	10	82	11	11	87	9	11	90	25	10	72	19	11	76
Zweden	ongehuwd	36	-	64	.	-	28	-	72	55	-	45	36	-	64
	gehuwd	33	-	67	41	-	59	32	-	68	28	-	72	53	-	47	36	-	64
	gezin	33	-	75	41	-	65	31	-	74	27	-	79	53	-	51	35	-	69
Ver. Staten	ongehuwd	19	6	75	.	6	16	6	78	30	4	66	19	6	75
	gehuwd	15	6	79	18	6	76	18	6	76	18	6	76	23	4	72	23	6	70
	gezin	12	6	82	15	6	79	14	6	80	14	6	80	21	4	75	20	6	74
Japan	ongehuwd	11	4	85	.	4	8	5	88	18	3	79	11	4	85
	gehuwd	9	4	87	12	4	85	9	5	87	8	5	87	17	3	81	11	4	85
	gezin	5	4	90	9	4	88	6	5	89	6	5	90	14	3	83	9	4	87

Bron: OECD, The Tax/Benefit Position of Selected Income Groups in OECD-Member Countries, 197-1978, Parijs, 1980.
Tabellen 22-28 en 32-36.

a) aangenomen wordt dat 2 samenlevenden die niet gehuwd zijn voor de belastingen en sociale verzekeringen als twee afzonderlijk te belasten personen worden beschouwd.

b) door gezins- en kinderbijslaguitkeringen kan het beschikbaar inkomen (b.i.) afwijken van (100-i.b.-pr.).

2.3.2 De progressie

Als referte-inkomen van twee volwassenen is het bruto-loon van de APW gebruikt, alsmede een inkomen van 133% en een inkomen van 200% van dat van de APW. Voor de bruto-loontrekker met een inkomen gelijk aan dat van de APW is verondersteld dat de vrouw niet werkt. Voor het referte-inkomen van 133% is daarnaast één keer verondersteld dat de vrouw 25% aan het gezamenlijke inkomen bijdraagt en één keer dat ze 50% bijdraagt (dit is respectievelijk 33% en 66% van het inkomen van de APW). In het laatste geval verdienen beide partners ongeveer het minimumloon. Voor de twee volwassenen die een bruto-inkomen hebben dat twee keer groter is dan dat van de APW is onderscheid gemaakt tussen de situatie waarin de man dit alleen verdient en die waarin elk van beide partners evenveel verdienen als de APW. Naast de druk van de inkomstenbelasting (i.b.) en de werkgeverspremies (pr.) staat ook het aandeel van het beschikbare inkomen (b.i.) in het gezamenlijke inkomen van beide partners in tabel 2.9. Het beschikbare inkomen is in het algemeen gelijk aan het bruto-inkomen minus de te betalen inkomstenbelasting en werknemerspremies. Echter indien men kinderen heeft en als men in Italië huwt, dan worden extra reducties of toeslagen gegeven. Deze zijn mede opgenomen in het beschikbaar inkomen. De horizontale ingang van tabel 2.9 maakt tenslotte per land onderscheid binnen de gezinsstatus tussen ongehuwden, gehuwden en gezinnen (gehuwden met 2 kinderen tussen 5 en 12 jaar).

Uit tabel 2.9 blijkt dat in Nederland de inkomstenbelasting progressief is. Een ongehuwde die 66% verdient van wat de APW verdient (dit is ongeveer het minimumloon) betaalt 10% inkomstenbelasting. Volgens de tabel betalen immers twee ongehuwden met een inkomen van 66% van de APW over hun gezamenlijk inkomen 10%. Verder betaalt de APW 15% en iemand die twee keer zoveel verdient als de APW 25% inkomstenbelasting. De druk van de werknemerspremies is echter degressief. De APW betaalt namelijk 20%, iemand die 1 1/3 maal zoveel verdient, betaalt 16% en voor een werknemer, die twee keer het salaris van de APW ontvangt, bedraagt de premiedruk 13%. De inkomstenbelasting is ook in de andere landen progressief, terwijl - afgezien van Zweden en Italië - ook overal elders de druk van de werknemerspremies voor de hogere inkomensgroepen daalt. In Nederland heeft dit laatste tot gevolg dat de progressiviteit van de inkomstenbelasting soms zodanig wordt gecompenseerd door een dalende premiedruk.

dat bij een stijging van het bruto-loon het aandeel waarover men zelf kan beschikken toeneemt. Zo stijgt het aandeel van het beschikbaar inkomen van een gehuwde APW van 67% naar 69% als hij 33% meer gaat verdienen. De oorzaak van deze stijging is echter gelegen in het feit dat de betreffende werknemer door de inkomensstijging niet meer ingevolge de Ziekenfondswet (ZFW) is verzekerd. Gezien de verzekeringsgedachte in de Ziekenfondswet hoeft hij nu ook geen premies af te dragen. Deze werknemer zal zich dan vaak wel particulier verzekeren en dientengevolge toch minder bestedingsmogelijkheden overhouden dan het percentage van 69 suggereert.

2.3.3 Huwelijk en gezin

De normen met betrekking tot het huwelijk en gezin komen tot uiting in die verschillende niveaus van vrij beschikbaar inkomen, die verbonden zijn met de verschillende gezinsvormen. Indien een werknemer trouwt en zijn partner verdient niet, dan daalt in het algemeen in de onderzochte landen het tarief van de inkomstenbelasting. Met name in Duitsland en Frankrijk stijgt bij een huwelijk het beschikbare inkomen aanzienlijk. Zo kost bijvoorbeeld in Duitsland het ongehuwd samenwonen van een werkende man met een niet werkende vrouw (70% - 59% =) 11 procent als de man twee keer zoveel verdient als de APW. Voor de lager betaalden is het daarentegen in Nederland financieel aantrekkelijker om niet te gaan trouwen; althans indien beiden ongeveer het minimumloon verdienen. Twee partners - elk met een minimumloon - betalen 10% inkomstenbelasting; als ze gaan trouwen wordt dit 2% meer. Hoewel ook België en de Verenigde Staten een zodanige heffingsstructuur hebben dat twee partners met een inkomen gelijk aan dat van de APW bij het huwelijk meer moeten gaan afdragen, is Nederland het enige land waar juist twee samenwonenden met een laag inkomen minder overhouden door te trouwen. Van de twee Nederlandse partners (beide met een inkomen gelijk aan dat van de APW) krijgt de man namelijk een deel van de volksverzekeringspremies, die door zijn echtgenote zijn betaald, gerestitueerd; indien beide partners het minimumloon verdienen krijgen ze echter niets terug.

Indien in Nederland de vrouw van een APW die twee kinderen heeft niet werkt, dan is het beschikbaar inkomen 75% van het bruto-loon. Internationaal gezien is dit alleen in Zweden even laag. Bij aanwezigheid van kinderen krijgt men in Nederland een vast bedrag ongeacht de hoogte

van het inkomen. Voor de APW zonder werkende vrouw is de toeneming 8 procent. Een toeneming treedt in alle landen op; opmerkelijk is echter de inkomensstijging in Frankrijk en België. In deze landen compenseert de overheid de APW namelijk met respectievelijk 12 en 15 procent voor het hebben van kinderen.

2.3.4 Participatievormen

In het algemeen zal bij de vaststelling van de heffingsstructuur expliciet rekening gehouden zijn met de progressie en de gevolgen voor de inkomens van gezinnen en gehuwden. Daarnaast kan de heffingsstructuur ook de participatie op de arbeidsmarkt meer of minder aantrekkelijk maken. Hoewel vooral sociaal-culturele en institutionele factoren de participatiegraad in een land beïnvloeden, is naast het niveau van de werkloosheid ook het loonniveau een determinant¹⁹⁾. In het algemeen worden gezinnen echter geacht niet zozeer te reageren op het bruto-loon dat ze met participatie verdienen, doch meer op het netto-loon. Het verschil tussen het bruto- en het netto-loon wordt echter bepaald door de heffingsstructuur. Hoe groter dit verschil, hoe minder aantrekkelijk de arbeidsparticipatie kan worden. Omdat de heffingsstructuur varieert met het inkomen van de partner en met de gezinssituatie zullen financieel gezien niet alle participatievormen voor de beide partners even aantrekkelijk zijn.

In Nederland lijkt bij gehuwden en gezinnen een toeneming van het inkomen van de vrouw en een evengrote daling van het inkomen van de man niet in grote netto-inkomensveranderingen te resulteren. Het beschikbare inkomen daalt bij een gezamenlijk inkomen van 133% van dat van een APW met maximaal 1 procent en stijgt bij een beschikbaar inkomen van 200% van dat van de APW met maximaal 2 procent. Wel bestaan er echter verschillen in verstrekkingen om niet. Indien namelijk in Nederland de man alleen werkzaam is en een inkomen van 1,33 of 2 keer dat van een APW verdient is men niet meer verzekerd voor de Ziekenfondswet. Dit komt ook tot uiting in het feit dat een lager premiepercentage over het inkomen wordt betaald. Dergelijke wijzigingen in premiedruk doen zich ook in andere landen voor, zodat men ook daar verstrekkingen-om-niet kan verwachten. Voorzichtigheidshalve zou men dan bij een vergelijking van de relatieve aantrekkelijkheid van alternatieve participatievormen slechts moeten kijken naar die kolommen uit tabel 2.9 waartussen de premies

weinig verschillen, maar waar wel een verschil in participatie tussen man en vrouw optreedt. Indien het gezamenlijke inkomen nu 133% van een APW bedraagt en de vrouw 25% of 50% (dit is 33% en 66% van dat van een APW) hierin bijdraagt zijn de premiepercentages - afgezien van het Verenigd Koninkrijk - constant. Een daling van de participatie van de man van 75% naar 50% en een complementaire stijging van de participatie door de vrouw blijkt dan in de meeste landen slechts geringe gevolgen voor het beschikbare inkomen te hebben. Alleen België en Zweden vertonen kleine uitschieters met een toeneming van het netto-inkomen van respectievelijk 3 en 4 procent. Binnen bepaalde grenzen kan men dus concluderen dat in het algemeen de heffingsstructuur een verdergaande participatie van de vrouw ten koste van die van haar man niet ongunstig beïnvloedt.

Noten bij hoofdstuk 2

1. Een recente vergelijking van Nederland met drie andere kleine landen (België, Oostenrijk en Zweden) naar:
 - de prestaties van de economieën,
 - de indicatoren van de verzorgingsstaat en
 - de mogelijkheid voor de overheid om de verzorgingsstaat voort te zetten,is gemaakt door Busschaert, J. en E.D.J. Kruijtbosch, Vier kleine landen, in: Vereniging voor de Staathuishoudkunde, Overlevingskansen van de verzorgingsstaat, Leiden, Stenfert Kroese, 1981, blz. 145-164. Een internationale vergelijking van de invloed van de sociale zekerheid voor 6 van de hier onderzochte landen is te vinden in: Union Bank of Switzerland, Social Security in 10 Industrial Nations, Zürich, 1977.
2. Fiscale aftrekposten worden dan ook wel aangeduid met de term "belastinguitgaven". Zie bijvoorbeeld: Halberstadt, V. en C.A. de Kam, Belastinguitgaven nader beschouwd, Openbare Uitgaven, 9 (1977), 2 (april), blz. 73-87.
3. Zie voor de begrippen "impact incidence" en "economic incidence" bijvoorbeeld: Kam, C.A. de en F.G. van Herwaarden, Enkele alternatieven voor de financiering van twee volksverzekeringen, in: Veldkamp, G.M.J. (red.) De economie en het sociale zekerheidsbeleid, Deventer, Kluwer, 1980, blz. 132.
4. Hierbij is uitgegaan van het netto produktiebegrip, omdat de afschrijvingen niet kunnen worden beschouwd als transacties tussen sectoren. Verder is het produktiebegrip tegen marktprijzen gekozen omdat de indirecte belastingen en de kostprijsverlagende subsidies wel als transacties kunnen worden aangemerkt. Het probleem doet zich echter voor dat de afschrijvingen worden geraamd. De ramingsmethoden kunnen dus per land verschillen. Internationaal gezien bleken van de bestudeerde landen België en Nederland de geringste afschrijvingen te kennen. In 1978 bedroegen de afschrijvingen als percentage van het netto binnenlands produkt tegen marktprijzen in deze landen respectievelijk 9,6% en 10,2%. Het meest extreme afschrijvingspercentage trad op in Japan waar het 15,0% bedroeg.
5. Sinds 1978 is de gemiddelde dollarkoers weer gestegen. Hierdoor is - ceteris paribus - ten opzichte van de Verenigde Staten het gemeten relatieve belang van de absolute bedragen uit de andere landen weer afgenomen.
6. Zo wijkt bijvoorbeeld de berekening van de produktie van de overheid in ons land af van de in internationaal verband vastgestelde berekeningswijze. Zie Centraal Bureau voor de Statistiek, Nationale Rekeningen 1979, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, blz. 13. Ook de transacties en de indeling van financiële instellingen wijken af van de in internationaal verband vastgestelde richtlijnen, ibidem, blz. 20 en 25. Omdat echter de gebruikte bron gebaseerd is op antwoorden op vragenlijsten die ontworpen zijn om internationaal vergelijkbare data te krijgen zullen deze verschillen in werkwijzen in principe niet in de hier gepresenteerde internationale vergelijkingen doorwerken.
7. In Nederland betrof dit de volgende transacties:
 - indirecte belastingen betaald door de overheid aan de overheid (fl. 290 mln.),

- rente op overheidsschuld voor de sociale verzekeringen (fl. 100 mln.) en
 - inkomen uit beleggingen en deelnemingen betaald door het buitenland aan de overheid (fl. 40 mln.).
- Uitgedrukt in het netto binnenlands produkt tegen marktprijzen bedroegen deze drie posten in Nederland tezamen 0,2%.
8. Deze verschillen kunnen optreden in de tabellen 2.2 tot en met 2.6 en bedragen maximaal 0,7% van de toegevoegde waarde, behalve voor Japan waar ze 3% kunnen bedragen.
 9. Voor de industriële landen was in 1978 de groei ongeveer gelijk aan 1977. In 1979 was dit iets lager dan in 1978. Zie: Centraal Planbureau, Centraal economisch plan 1979 (en 1980), 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1979 (resp. 1980), blz. 42 (resp. 40). Op blz. 47 (resp. 43) blijkt verder dat West-Europa en Japan in 1978 ten opzichte van de omringende jaren een relatief geringe prijsstijging kenden.
 10. Indirecte heffingen worden dus tot het primaire inkomen van de collectieve sector gerekend. Dit in tegenstelling met de overige heffingen-om-niet. Die behoren namelijk tot het secundaire inkomen van de overheid. Bij de bestudering van de invloed van de belastingheffing op de inkomensverdeling worden tenslotte deze indirecte heffingen veelal tot de tertiaire inkomensverdeling gerekend. Zie voor de afbakening van het tertiaire inkomen: Sociaal en Cultureel Planbureau, Profijt van de overheid in 1977, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981, met name blz. 45.
 11. De binnenlands toegevoegde waarde wordt door het primaire herverdelingsproces volledig verdeeld over de verschillende sectoren. Het aandeel van een sector in de toegevoegde waarde is dus tevens het aandeel van deze sector in het primair inkomen. Hetzelfde gaat ook op voor de uitkomst van het secundaire herverdelingsproces, waardoor een percentage van de toegevoegde waarde ook een percentage van het totale beschikbare inkomen wordt.
 12. Zie voor Nederland: Pierik, J.B.M., Enige achtergronden bij de toeneming van het beslag van de sociale zekerheidssector op het nationaal inkomen, in: Veldkamp, G.M.J. (red.), Sociale zekerheid in een periode van economische overgang, Deventer, Kluwer, 1978, blz. 30-40. Zie voor meer gedetailleerde benaderingen: Douben, N.H., Sociale Premiedruk; een gevarieerde last, Sociaal Maandblad Arbeid, juli/augustus, 1976, blz. 424-434 en: Eije, J.H. von, De uitkeringsdruk van de sociale verzekeringen, Economisch Statistische Berichten, 6 februari 1980, 65 (3241), blz. 151-156.
 13. Voor een deel is dit beschikbare inkomen echter ook gebonden. Zo bedroegen in 1977 de aan consumptie verbonden sociale zekerheidsuitkeringen in Nederland (Ziekenfonds- en AWBZ-uitkeringen, verstrekkingen uit hoofde van de AAW en de aan onderwijsdeelneming gebonden kinderbijslag) fl. 17,1 mrd. Zie Sociaal en Cultureel Planbureau, op. cit., blz. 47. Dit is 7,2% van de netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen.
 14. Voor de duidelijkheid zij daarbij opgemerkt dat de besparingen tevens gelden bevatten die door zelfstandigen later weer voor investeringen kunnen worden gebruikt.

15. De relatieve positie van Nederland en Duitsland ten opzichte van de andere landen verandert niet indien men de afschrijvingen in bedrijven optelt bij het beschikbare inkomen. Uit niet in de tabellen aangegeven cijfers vindt men dan voor Nederland een percentage van 12,2 en voor Duitsland een van 14,7. Alle overige landen kennen verder een percentage lager dan 11. Desondanks zijn de interne financieringsmiddelen ook in Nederland en Duitsland te gering om de bedrijfsinvesteringen te bekostigen. Uit de financiële transacties moeten de bedrijven in deze landen namelijk per saldo nog respectievelijk 8,9% en 6,2% ontvangen om het inkomenstekort op de reële kapitaaltransacties op te vangen.
16. Zie voor een overzicht van de verschillende functionele uitgaven in Nederland bijvoorbeeld: Gerritse, R., De publieke sector: ontwikkeling en waardevorming, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, maart 1979; uitgegeven in de serie "Vorstudies en achtergronden" van de WRR.
17. Informatie over de druk van de indirecte belastingen voor gezinnen in verschillende inkomensgroepen staat voor vijf van de hier onderzochte landen in: OECD, The impact of consumption taxes at different income levels, Parijs, 1981.
18. Praag, B.M.S. van, A.J.M. Hagenaars en J. van Weeren, Armoede in Europa, Economisch Statistische Berichten, 16 december 1981, (66) 3335, blz. 1236-1239. De armoedepercentages zijn gelegd bij die inkomens die lager dan het cijfer 5 werden gewaardeerd. Volgens Duitse maatstaven zou er echter in Nederland nog geen 1% armoede bestaan, maar volgens de hoge Franse maatstaven bijna 14%. Opmerkelijk is echter wel dat alle nationale normeringen aangegeven dat de armoede in Nederland het geringst is.
19. Zie bijvoorbeeld Galan, C. de, Economie van de Arbeid, Alphen aan den Rijn, Samson, 1981, blz. 31.

3. DE SOCIAL ACCOUNTING MATRIX

In dit hoofdstuk wordt een aanzet gegeven voor een Social Accounting Matrix (SAM). Het begrip "SAM" is geïntroduceerd en uitgewerkt door Pyatt en Thorbecke¹⁾. Zij beschouwen een SAM primair als een planninginstrument dat de veelvoud aan relaties tussen verschillende groeperingen kan verhelderen. Het instrument is gebaseerd op een systematische weergave van deze relaties en sluit theoretisch aan bij de kringloopgedachte in de economie. Daarnaast biedt de SAM echter ook mogelijkheden om gegevens systematisch te classificeren. Beide aspecten komen in dit hoofdstuk ter sprake. In paragraaf 3.1 wordt de kringloopfilosofie toegepast op de collectieve sector. Hiertoe worden de geldstromen van en naar de collectieve sector, die op verschillende plaatsen in het kringloopproces optreden, geanalyseerd. In paragraaf 3.2 wordt vervolgens het datasysteem verder uitgewerkt. De collectieve sector wordt hiertoe onderscheiden in de sector overheid en de sector sociale verzekeringen, terwijl ook de particuliere sector nader wordt onderverdeeld. Hiermee wordt een eerste detaillering verkregen van de relaties van de overheid en de sociale verzekeringen met de andere sectoren. Deze relaties hebben het karakter van stroomgrootheden. Het resulterende datasysteem is dan als het ware een tijdsopname van de geldstromen in een bepaalde periode. De in dit rapport bestudeerde periode betreft voornamelijk het jaar 1978. Daarnaast wordt echter ook eenzelfde SAM gepresenteerd voor 1963. Het jaar 1963 wijkt voor belangrijke economische grootheden niet veel af van de voorgaande jaren²⁾. In de periode 1963-1978 zijn echter de randvoorwaarden voor het economisch proces aanzienlijk gewijzigd. Als exogeen voor de nationale besluitvorming kan met name de eerste oliecrisis van 1973 worden genoemd. Tot de meer bewust gewilde wijzigingen behoren o.a. de geleidelijke liberalisering van de loonvorming in het begin van de periode (1963 en 1969) en de invoering van nieuwe en de uitbreiding van bestaande sociale zekerheidswetgeving (Algemene Bijstandswet en Wet Werkloosheidsvoorziening in 1965, Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering in 1967 en de Algemene Arbeidsongeschiktheidswet in 1976). Naast deze schoksgewijze structuurveranderingen deden zich echter ook meer geleidelijke structuurwijzigingen voor. De hieruit resulterende kwantitatieve gevolgen voor de collectieve sector worden besproken in paragraaf 3.3.

3.1 De plaats van de collectieve sector in de kringloop

In de economische wetenschap worden verschillende processen onderscheiden. De belangrijkste hiervan hebben te maken met de vorming, de verdeling en de besteding van inkomen. De vorming van inkomen kan worden verklaard uit het feit dat in elke samenleving onvervulde behoeften bestaan. In de bevrediging van een deel van deze behoeften kan worden voorzien door het gebruik van goederen en diensten. Deze kunnen worden verkregen door ofwel zelf voor de voorziening ervan zorg te dragen, ofwel door ze van anderen te kopen (een zelf-georganiseerd etentje of één in een restaurant).

De Nederlandse economie kent - met name voor het geregistreerde gedeelte - een vergevorderde arbeidsverdeling, die voordelig is door specialisatie en het optreden van schaalvoordelen³⁾. Een gedeelte van de behoeftenbevrediging wordt dan ook verkregen door goederen en diensten te vragen die door anderen zijn geproduceerd. In de meest eenvoudige weergave van de economische kringloop rekent men diegenen die goederen en diensten vragen (inkomen besteden) tot de sector gezinnen en de producenten (die inkomen vormen) tot de sector bedrijven. Inkomen kan echter slechts door gezinnen worden besteed, indien ze dat hebben ontvangen. Om dit inkomen te verwerven bieden de gezinnen met name de diensten van produktiefactoren (w.o. arbeid en kapitaal) aan bedrijven aan. Hiermee is de kringloop gesloten: gezinnen krijgen consumptiegoederen en diensten van bedrijven en leveren hiervoor produktieve diensten aan bedrijven. Doordat de ruil slechts indirekt door middel van de betaling van geld plaatsvindt, loopt naast de reële goederen- en dienstestroom een tegengestelde geldstroom van gezinnen naar bedrijven voor geleverde consumptiegoederen en van bedrijven naar gezinnen voor geleverde produktieve diensten.

Een van de kernvragen die in economische theorieën over het kringloopproces steeds moeten worden beantwoord, is die van de causaliteit. Wordt er nu geproduceerd doordat mensen vrije tijd opofferen en gaan werken, of wordt er misschien geproduceerd omdat mensen goederen en diensten aan bedrijven vragen? Deze vraag is in het verleden verschillend beantwoord. Tot het begin van de jaren '30 was de eerste visie op de economie overheersend. Dit komt tot uiting in de Wet van Say: Elk aanbod schept zijn eigen vraag. Dit betekende dat het economische kringloopproces ononderbroken door kon gaan, omdat mensen immers niet zomaar vrije

tijd zouden opofferen zonder daarvoor ook goederen te vragen.

De introductie van de "New Deal" in de Verenigde Staten in 1933 en de theoretische onderbouwing ervan door Keynes in 1936 betekenden echter een ommekeer⁴⁾. Alleen een voldoende hoog niveau van bestedingen zou ervoor kunnen zorgdragen dat de aangeboden produktiefactoren ook worden benut. Door oppotting zullen de bestedingen vermindere, waardoor er werkloosheid optreedt. De resulterende vrije tijd van 24 uur per dag en 365 dagen per jaar is zelden gebaseerd op een vrijwillige beslissing van de individuele aanbieder. De overheid, die zich vroeger vooral had beziggehouden met de verstrekking van collectieve goederen, krijgt in de nieuwe theorie een actievere taak. Say's andere bekende uitspraak: "De beste begroting is de kleinste begroting" ⁵⁾, werd voortaan verworpen. De theoretisch onderbouwde rol van de overheid werd er nu juist één van een actieve besteder, en van een huishouding die in tijden van laagconjunctuur tekorten moest hebben om de primaire inkomens op peil te houden. Daarnaast werd ook de taak van de overheid bij de secundaire herverdeling van inkomens theoretisch onderbouwd. Immers, in een laagconjunctuursituatie zal de herverdeling van inkomens van hoogbeloonden, die relatief weinig besteden en veel sparen, naar armen en inactieven, die alles wat ze ontvangen onmiddellijk weer (moeten) besteden, een toenemende vraag naar goederen en diensten uitlokken, zodat de bedrijven weer meer productiefactoren, zoals arbeid, nodig hebben.

Deze toegenomen taak van de overheid bij de handhaving van het niveau van het economische proces en bij de secundaire herverdeling resulteerde in toenemende uitgaven van de collectieve sector. In een groot aantal landen zijn deze uitgaven zodanig gestegen, ⁶⁾ dat recentelijk economen zich weer heroriënteren op de causaliteitsvraag. Met name zou nu juist de grote overheidsbemoeyenis met de economie ertoe hebben geleid, dat weer de aanbodfactoren de grootte van de geldstroom in de economische kringloop bepalen ⁷⁾. Met name de hoge belastingdruk op hoogbetaalden zou het arbeidsaanbod tegengaan en die op besparingen de financiering van kapitaalgoederen bemoeilijken. Door de hoge uitkeringen zou de geregistreeerde activiteit een minder onvrijwillig karakter krijgen, terwijl langere zoektijden naar passende arbeid mogelijk worden. Het gevolg is dan ook dat de inactiviteit toeneemt. Bovendien maken aan de vraagkant hoge heffingen op arbeidsinkomen werknemers relatief duur en

de produktiekosten hoog. De vraag naar goederen en de vraag naar arbeid zou dus juist tengevolge van het ingrijpen van de collectieve sector dalen. De gevolgen voor de omvang van de economische kringloop van het te grote overheidsingrijpen zouden dan ook negatief moeten worden beoordeeld.

Vanwege de theoretische onzekerheid over de causaliteitsvraag en omdat bepaalde ideologische stromingen zich mogelijk bij de ene of de andere richting zullen aansluiten⁸⁾ is het plezierig dat er een boekhoudkundige beschrijving van de economische kringloop mogelijk is. Goede boekhouders boeken links en rechts; zij zijn dus neutraal en doen geen uitspraak over de juistheid van de ene of de andere theorie. De boekhoudkundige weergave van de relaties tussen de collectieve sector en de rest van de economie (omschreven als particuliere sector (P)) staat - ingepast in de economische kringloop - in tabel 3.1.

Uit de laatste regels van tabel 3.1 blijkt dat de totale uitgaven van de collectieve sector (overheid en sociale verzekeringen) in 1978 bijna fl. 160 mrd. bedroegen. Dit is ruim fl. 100 mrd. meer dan in 1963. In procenten van de toegevoegde waarde blijken de uitgaven van de collectieve sector in 1978 62,4 te bedragen. Dit is 1,5 keer zoveel als in 1963. Op verschillende plaatsen heeft de gedachte postgevat, dat met een percentage van collectieve uitgaven (of ontvangsten) van 60% een kritische grens in de samenleving is bereikt⁹⁾. Op zichzelf kan elke vorm van belastingheffing en van overheidsuitgaven positieve en negatieve gevolgen hebben op het kringloopproces en op de individuele vrijheid. Toch berust het idee van een kritische grens op de misvatting dat de overheidsuitgaven (en ontvangsten) niet meer dan 100% van de toegevoegde waarde kunnen beslaan¹⁰⁾. Dit is slechts dan juist, indien de overheid maar één keer bij de vorming van de toegevoegde waarde zou ingrijpen¹¹⁾. De collectieve sector legt echter in het kringloopproces vaker dan één keer heffingen op. Doordat ze de ontvangen gelden ook ten dele weer overdraagt aan de particuliere sector, wordt de zeggenschap van de particuliere sector in zijn totaliteit minder beknot dan het heffingsbedrag suggereert¹²⁾.

De toegevoegde waarde in de collectieve sector bedroeg in 1978 ruim 15% van dat in de totale economie. De particuliere sector - waartoe gezinnen, bedrijven, pensioenfondsen, levensverzekeringmaatschappijen alsmede het buitenland worden gerekend - droeg dus voor bijna 85% bij in de produktie. In hoofdstuk 2 werd al aangegeven dat de toe-

Tabel 3.1 De collectieve sector en de economische kringloop in 1963 en 1978; prijzen van 1978.

	bedragen		aandeel in de toegevoegde waarde ^{a)}	
	mrd. fl		%	
	1963	1978	1963	1978
Toegevoegde waarde	15,2	38,7	11,3	15,2
Saldo primaire transacties	- 2,5	- 6,2	- 1,9	- 2,4
- door P ⇒ C	17,5	47,4	13,0	18,6
- door C ⇒ P	20,0	53,6	14,9	21,0
Primair inkomen	12,7	32,6	9,4	12,7
Saldo secundaire transacties	15,2	22,9	11,3	9,0
- door F ⇒ C	34,6	102,3	25,7	40,0
- door C ⇒ P	19,4	79,4	14,4	31,1
Beschikbaar inkomen	27,9	55,5	20,7	21,7
Saldo kapitaal transacties om niet	- 1,0	- 2,2	- 0,7	- 0,9
- door P ⇒ C	1,1	1,0	0,8	0,4
- door C ⇒ P	2,1	3,2	1,5	1,3
Saldo overige kapitaaltransacties	2,0	6,2	1,5	2,4
Beschikbaar voor bestedingen	28,9	59,5	21,5	23,3
Saldo bestedingen	-13,6	-20,8	10,2	8,1
- door P ⇒ C	1,1	2,3	0,8	0,9
- door C ⇒ P	14,7	23,1	11,0	9,0
Toegevoegde waarde	15,2	38,7	11,3	15,2
Saldo kringlooptransacties	- 2,0	- 6,2	- 1,5	- 2,4
- door P ⇒ C	54,3	153,0	40,3	59,9
- door C ⇒ P	56,2	159,3	41,8	62,4

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1972 en 1979, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij.

a) Netto Binnenlands Produkt tegen marktprijzen; door een andere bron kunnen deze percentages iets afwijken van die in hoofdstuk 2.

gevoegde waarde van de collectieve sector overeenkomt met de in deze sector betaalde lonen, salarissen en collectieve lasten. Deze loonkosten bedroegen in 1978 bijna 4 procentpunt meer dan in 1963. De uitbetaling van loon en overig inkomen en de verleende kostprijsverlagende subsidies die tezamen tot de primaire uitgaven van de overheid worden gerekend bedroegen 21 % van de binnenlands toegevoegde waarde. De primaire inkomsten (uit overheidsbedrijven, deelnemingen en indirecte belastingen) bedroegen 18,6 procent. Per saldo resulteerde uit de toegevoegde waarde door deze primaire transacties een primair inkomen van 12,7 procent. De per saldo bijdrage van de collectieve sector aan de particuliere bedroeg 2,4 procent. Deze bijdrage aan de particuliere sector was groter dan in 1963.

Nadat in de economische kringloop de productiefactoren zijn beloond met primair inkomen, treden herverdelingstransacties op die voor de collectieve sector resulteren in een toeneming van het beschikbaar inkomen met 9 procent. De particuliere sector betaalde in het secundaire verdelingsproces namelijk 40% en ontving 31,1% van de toegevoegde waarde. Het saldo van secundaire transacties van 9% blijkt in 1978 lager te zijn dan in 1963; toen betaalde de particuliere sector immers per saldo 11,3 %.

De financiële transacties om niet in 1978 waken niet sterk af van die in 1963. In procenten van de toegevoegde waarde resulteerde in 1978 een daling van het beschikbare inkomen van de collectieve sector die iets groter was dan in 1963. De kapitaaltransacties waarvoor rentebetalingen verschuldigd zijn bedroegen in 1978 2,4% van de toegevoegde waarde. De collectieve sector stak zich in 1978 dan ook voor fl. 6,2 mrd. dieper in de schuld. Deze toename van de schuld kan men beschouwen als resulterend uit de totale ontvangsten minus de totale uitgaven. Zij komt dus overeen met het saldo van alle kringlooptransacties van de collectieve sector. In de economische politiek is de bezorgdheid over de groei van dit tekort de laatste tijd toegenomen. Naast het feit dat de "Nationale Schuld" waarin rente en aflossingen tezamen worden genomen de snelst stijgende begrotingspost is¹³⁾, wordt de norm voor een niet te groot budgettair tekort ook wel gekenschetst als "het enig overgebleven baken in een wereld die nauwelijks grenzen in acht wil nemen"¹⁴⁾.

Het saldo van de overige kapitaaltransacties kan men even zo goed echter beschouwen als een financieringsmiddel waarmee het beschikbaar inkomen wordt aangevuld

om de gewenste bestedingen te betalen. In totaal vroeg de overheid in 1978 namelijk fl. 61,8 mrd. aan goederen en diensten van de particuliere sector. Deze overheidsbestedingen bestonden voor fl. 23,1 mrd. uit materiële consumptie en investeringen. Deze goederen zijn vooral afkomstig van bedrijven. Daarnaast legde de collectieve sector ook beslag op de productiecapaciteit van haar ambtenaren. Dit kostte in 1978 fl. 38,7 mrd. De loonkosten voor ambtenaren die bij het begin van het kringloopproces waren opgenomen onder de primaire inkomens worden in de kringloopboekhouding nu pas gefinancierd. Anders gezegd: de eerst fictief aan de overheid toegerekende toegevoegde waarde wordt nu uit bestedingen van de collectieve sector bij de collectieve sector gefinancierd; de economische kringloop voor de collectieve sector is gesloten.

Uit tabel 3.1 kunnen nog andere conclusies worden getrokken. Met name het inkomen, dat de collectieve sector ter beschikking staat blijkt van 1963 tot 1978 slechts met 1 procentpunt te zijn gestegen van 20,7 naar 21,7. Door de toeneming van het saldo van alle financiële transacties te zamen is de stijging van het te besteden inkomen van 1963 op 1978 iets groter: 1,8 procentpunt. Het inkomen waarover de collectieve sector zelf bestedingsbeslissingen neemt bedroeg in 1978 dus 23,3%. De verdeling van deze bestedingen over materiële en personele uitgaven is echter belangrijk gewijzigd. De materiële bestedingen daalden namelijk van 10,2% naar 8,1%, terwijl de personele lasten stegen van 11,3% naar 15,2%¹⁵).

3.2 De collectieve sector en de overige sectoren

In deze paragraaf wordt het datasysteem van de vorige paragraaf verder verfijnd, doordat de collectieve sector wordt opgedeeld in de sector overheid en de sector socialeverzekeringen. Tevens worden in de particuliere sector de gezinnen, de bedrijven, de levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen, alsmede de sector buitenland onderscheiden. De presentatie van het datasysteem geschiedt in matrixvorm. Voor elke categorie van transacties in de economische kringloop (primaire- en secundaire verdelings-transacties, financiële transacties en bestedingstransacties) worden aparte matrices gepresenteerd. Daarbij worden steeds dezelfde transacties in de kringloop voor 1978 en voor 1963 naast elkaar gezet. Doordat elke matrix een aparte fase in het kringloopproces representeert, sluit het data-

systeem aan bij de filosofie van Pyatt en Thorbecke. Tevens sluit het aan bij het nieuwe grafische kringloopschema dat kortgeleden bij het CBS is ontwikkeld¹⁶). Deze matrixgewijze presentatie heeft als voordeel, dat in één oogopslag kan worden overzien hoe groot de in geld uitgedrukte relaties tussen de onderscheiden sectoren zijn. Daar staat tegenover dat een goed boekhoudkundig principe verdwijnt: een transactie wordt nog slechts één keer geboekt. De plaats in de matrix maakt daarbij echter duidelijk van welke sector de geldstroom afkomstig is en naar welke sector de gelden gaan. Op de rijen staan namelijk de sectoren die iets ontvangen, terwijl de sectoren die uitgeven in de kolommen staan vermeld. Voor de volledigheid worden daarbij dezelfde sectoren in zowel de rijen als in de kolommen van een matrix opgenomen. Omdat de ontvangsten van een bepaalde sector van karakter kunnen verschillen (terwijl dan ook de betekenis van de gelden die een andere sector uitgeeft anders zijn), is in de rijen een onderscheid gemaakt in de belangrijkste economische categorieën van transacties. Tenslotte worden ook de gevolgen van de transacties voor de sectorale verdeling duidelijk gemaakt, doordat in elke matrix steeds het saldo van de transacties is opgenomen. Deze saldi geven het verschil weer tussen de totale ontvangsten en de totale uitgaven van een sector. Door somming van de saldi met de grootte die in de eerste kolom van de matrix staat, ontstaat dan (per sector) de grootte in de laatste kolom van de matrix. Op deze manier komen in de tabellen 3.2 - 3.9 de gevolgen van de onderscheiden transacties op achtereenvolgens de verdeling van de toegevoegde waarde, het primaire inkomen, het beschikbaar inkomen en de bestedingen tot uiting.

3.2.1 Primaire transacties

Uit tabel 3.2 blijkt, dat er statistisch gezien slechts wordt geproduceerd in de sector bedrijven, bij de overheid en door de sociale verzekeringen. In 1978 bedroeg de totale netto-toegevoegde waarde tegen marktprijzen in deze sectoren fl. 255,4 mrd. Blijkens tabel 3.3 was dit in 1963, uitgedrukt in prijzen van 1978, fl. 134,4 mrd. Ten opzichte van 1963 trad, gecorrigeerd voor prijsstijgingen, bijna een verdubbeling op van de toegevoegde waarde. Deze verdubbeling trad niet op bij bedrijven, terwijl in de beide onderdelen van de collectieve sector juist meer dan een verdubbeling van de toegevoegde waarde plaats vond.

Tabel 3.2 De primaire verdelingsmatrix (in miljarden gulden), 1978. ^{a)}

Netto toegevoegde waarde (mp)			transacties						Saldo transacties	Primair inkomen	
			G	B	O	S	L	R			Totaal
	ontvangsten van	uitgaven van									
	G	lonen en sal. sociale lasten overig sectortotaal		* 100,5 * 25,8 * 12,4 <u>138,7</u>	* 26,8 * 10,4 5,4 <u>42,6</u>	* 1,0 * 0,3 <u>1,3</u>		0,8 <u>12,9</u> 10,4 <u>11,2</u>	129,1 36,5 41,1 <u>206,7</u>	206,6	206,6
216,7	B	kostprijs verlagende subsidies			* 6,5				6,5	-200,9	15,8
37,4	O	indir. bel. overig sectortotaal		* 35,5 * 11,2 <u>46,7</u>	* 0,3 <u>0,3</u>			0,1 <u>0,1</u>	35,8 11,3 <u>47,0</u>	-5,7	31,8
1,3	S	overig		* 0,7	* 0,1				* 0,8	-0,5	0,8
	L	overig	0,0	* 9,2	* 3,2			0,4	12,9	0	0
	R	lonen en sal. overig sectortotaal		* 0,8 * 11,4 <u>12,1</u>					0,8 11,4 <u>12,1</u>	0,5	0,5
255,4	Totaal		0,0	207,4	52,7	1,3	12,9	11,7	286,0	0	255,4

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk; *deze geldstroom wordt in de volgende hoofdstukken meer gedetailleerd besproken.

Tabel 3.3 De primaire verdelingsmatrix (in miljarden gulden van 1978), 1963. a)

Netto toegevoegde waarde (mp)			transacties							Saldo transacties	Primair inkomen	
			ont- vang- sten van	uitgaven van	G	B	O	S	L			R
	G	lonen en sal. sociale lasten overig sectortotaal		53,2 8,3 <u>25,4</u> 87,0	11,6 2,9 <u>2,6</u> 17,2	0,4 0,1 <u>0,5</u>			0,6 <u>5,0</u> 5,6	65,8 11,3 <u>36,3</u> 113,4	113,4	113,4
119,2	B	kostprijs- verlagende subsidies			1,3					1,3	-109,0	10,2
14,7	O	indir. bel. overig sectortotaal		15,0 <u>2,3</u> 17,3	0,0 <u>0,0</u>				<u>0,0</u> 0,0	15,1 <u>2,3</u> 17,3	-2,4	12,3
0,5	S	overig		0,2	0,2					0,4	-0,1	0,4
	L	overig	0,0	2,0	1,0				0,2	3,2	0	0
	R	lonen en sal. overig sectortotaal		0,5 <u>3,4</u> 3,9	0,1 <u>0,1</u>	0,0 <u>0,0</u>				0,5 <u>3,4</u> 3,9	-1,9	-1,9
134,4	Totaal		0,0	110,3	19,7	0,5	3,2	5,8	139,6	0	134,4	

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk

De lonen, salarissen en sociale lasten, betaald door bedrijven (B) aan gezinnen (G) bedroegen in 1978 fl. 126,3 mrd.¹⁷⁾ De overheid (O) betaalde fl. 37,2 mrd. Dit is gelijk aan de toegevoegde waarde afgezien van de fl. 0,3 mrd. indirecte belastingen betaald door de overheid aan zichzelf. De sociale zekerheidslichamen (S) keerden fl. 1,3 mrd. uit voor de door haar werknemers verleende diensten. Het resterende inkomen dat in bedrijven is gevormd gaat voor een deel naar gezinnen (fl. 12,4 mrd.) en voor een deel naar de overige sectoren (fl. 33,3 mrd.). Naast lonen, salarissen, sociale lasten en overig inkomen betaalden de bedrijven tenslotte ook nog fl. 35,5 mrd. aan indirecte belastingen. Deze zijn in de voorafgaande bestedingsfase in de economische kringloop door bedrijven ingehouden op bestedingen van consumenten en andere bedrijven. De indirecte belastingen hebben de toegevoegde waarde van bedrijven (die hier tegen marktprijzen werd gewaardeerd) evenredig verhoogd. Deze (boekhoudkundige) verhoging van de toegevoegde waarde moet echter nu nog door bedrijven afgedragen worden aan de overheid. Daarentegen ontvangt de sector bedrijven de prijsverlagende subsidies die bij de berekening van de toegevoegde waarde tegen marktprijzen in mindering waren gebracht.

Het overig inkomen betaald door bedrijven aan gezinnen omvat naast inkomens uit beleggingen (rente, dividend, huur e.d.) ook het inkomen uit eigen bedrijfsvoering (winst van ondernemers en zelfstandigen en rente uit het in eigen bedrijf belegde kapitaal)¹⁸⁾. Naast overig inkomen van bedrijven ontvingen de gezinnen in 1978 ook overig inkomen van de overheid (fl. 5,4 mrd.) en van het buitenland (fl. 10,4 mrd.). De overige inkomensstroom van levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen is een fictief aan gezinnen toegerekende geldstroom. Deze komt overeen met alle overige inkomens ontvangen door de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen. Het saldo van ontvangsten en uitgaven van deze sector is dan ook per definitie nul. Dit is niet het geval in de overige sectoren. De gezinnen ontvingen namelijk in 1978 per saldo fl. 206,6 mrd. Dit wordt veroorzaakt doordat ze in feite geen primaire uitgaven kennen. Het grootste deel van de ontvangsten van gezinnen komt van bedrijven (fl. 138,7 mrd.). Omdat de bedrijven echter ook ca. fl. 68 mrd. betalen aan de andere sectoren - maar nog geen 10% hiervan (namelijk fl. 6,5 mrd.) aan kostprijsverlagende subsidies ontving - ontstond er een negatief saldo van primaire transacties. Dit bedroeg fl. 200,9 mrd.

Ook de overheid en de sociale verzekeringen kenden per saldo tekorten. De sector buitenland gaf daarentegen een licht overschot te zien. Dit wil zeggen dat wij in Nederland in de primaire inkomenssfeer meer aan het buitenland betaalden, dan het buitenland aan ons. De somming van alle saldi van primaire (en van andere) transacties over de sectoren is nul. Dit betekent dat in feite alle transacties gekenschetst kunnen worden als sectorale herverdelingsverschijnselen. Bij de transformatie van toegevoegde waarde in primair inkomen hebben de transacties geresulteerd in een toename van primair inkomen in gezinnen met fl. 206,6 mrd. Dit is vooral ten koste gegaan van het primair inkomen in bedrijven en in mindere mate ten koste van primair inkomen bij de overheid. De daling van het primair inkomen in de sociale verzekeringen blijkt ten slotte in 1978 even groot te zijn geweest als de toeneming van primair inkomen van het buitenland. Dat hier geen sprake is van een causale relatie volgt echter uit het feit dat nergens in de matrix primaire transacties tussen de sociale verzekeringen en het buitenland zijn geregistreerd.

Resumerend blijkt dat per saldo de collectieve sector in het primaire sectorale herverdelingsproces in 1978 een bijdrage geleverd heeft in het primair inkomen van de particuliere sector (zie ook tabel 3.1).

Als we de uitkomsten van dit proces over 1978 vergelijken met die over 1963, dan blijkt echter dat de relatieve ontwikkeling van het reële primair inkomen in de collectieve sector groter is geweest dan die ontwikkeling in de private sector. Deze ontwikkeling werd ook reeds geconstateerd bij de verdeling van de toegevoegde waarde. Bij de overheid en de sociale verzekering trad namelijk minimaal een verdubbeling van inkomen op; een dergelijke inkomensgroei werd niet gerealiseerd door gezinnen en bedrijven. Alleen de sector buitenland bleek in 1978 een positief primair inkomenssaldo te kennen. Dit voor de ingezetenen negatieve primaire inkomenssaldo trad in de bestudeerde periode verder alleen in 1975 op¹⁹).

3.2.2 Secundaire transacties

In de vorige fase van de economische kringloop werd de toegevoegde waarde getransformeerd in primair inkomen. Tabel 3.4 geeft nu aan op welke wijze dit primair inkomen in 1978 via de secundaire transacties werd omgezet in beschikbaar inkomen. Uit tabel 3.4 blijkt dat de gezinnen

Tabel 3.4 De secundaire verdelingsmatrix (in miljarden guldens), 1978. a)

Primair Inkomen			transacties							Saldo trans- acties	Beschik- baar inkomen	
			ont- vang- sten van	uitgaven van	G	B	O	S	L			R
206,6	G	om niet			*15,7	58,3	* 0,2	0,7	74,9	-16,6	190,0	
15,8	B									- 8,3	7,5	
31,8	O	dir. bel. om niet sectortotaal	* 37,2 <u>1,5</u> 38,7	8,3 <u>8,3</u>					<u>3,9</u> 3,9	45,5 <u>5,4</u> 50,9	21,6	53,3
0,8	S	premies om niet sectortotaal	* 51,4 <u>51,4</u>		* 8,7 <u>8,7</u>					51,4 <u>8,7</u> 60,1	1,4	2,1
0	L	om niet			* 0,2				0,2	0	0	
0,5	R	om niet	1,4		4,8	0,4			6,6	2,0	2,4	
255,4	Totaal		91,5	8,3	29,3	* 58,7	0,2	4,6	192,6	0	255,4	

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk.

* deze geldstroom wordt in de volgende hoofdstukken meer gedetailleerd besproken.

Tabel 3.5 De secundaire verdelingsmatrix (in miljarden guldens van 1978), 1963. a)

Primair inkomen			transacties							Saldo trans- acties	Beschikbaar inkomen
			G	B	O	S	L	R	Totaal		
	ont- vang- sten van	uitgaven van									
113,4	G	om niet			3,8	15,2	0,1	0,3	19,4	-11,1	102,4
10,2	B									- 3,9	6,3
12,3	O	dir. bel. om niet sectortotaal	14,5 <u>0,9</u> 15,4	3,9 <u>3,9</u>				0,4	18,4 <u>1,3</u> 19,7	14,8	27,0
0,4	S	premies om niet sectortotaal	14,9 <u>14,9</u>		<u>0,7</u> 0,7				14,9 <u>0,7</u> 15,7	0,4	0,8
0	L	om niet			0,1				0,1	0	0
-1,9	R	om niet	0,2		0,3	0,0			0,5	-0,2	-2,1
134,4	Totaal		30,5	3,9	4,9	15,2	0,1	0,7	55,4	0	134,4

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk

in 1978 bijna fl. 75 mrd. zonder tegenprestatie aan inkomen ontvingen. Deze inkomsten komen voor het grootste gedeelte van de sociale verzekeringen in de vorm van uitkeringen of verstrekkingen. Deze uitkeringen en verstrekkingen werden door de overheid aangevuld met nog fl. 15,7 mrd. Bij het secundaire herverdelingsproces krijgt de overheid deze bijdrage echter meer dan volledig terug. In 1978 ontving ze namelijk aan directe belastingen fl. 37,2 mrd. van gezinnen en daarnaast ook nog fl. 1,5 mrd. om-niet. In tegenstelling tot de overheid krijgt de sector sociale verzekeringen echter geen volledige compensatie van gezinnen. Doordat de gezinnen in 1978 fl. 51,4 mrd betaalden had de sector sociale verzekeringen in dat jaar per saldo een tekort op de transacties met gezinnen van bijna fl. 7 mrd. Door de bijdrage van de overheid van fl. 8,7 mrd. waren echter per saldo de ontvangsten van de sociale verzekeringen uit secundaire transacties toch positief.

In feite was in 1978 de overheidsbijdrage aan de sociale verzekeringen van eenzelfde orde van grootte als de directe belastingen die door bedrijven aan de overheid werden betaald (fl. 8,3 mrd.). Doordat de bedrijven als sector niet meedeelden in de secundaire ontvangsten resulteerde er per saldo in deze sector een even grote inkomensdaling. Hierdoor daalde het beschikbaar inkomen in bedrijven (de bedrijfsbesparingen) tot fl. 7,5 mrd. Hoewel er geen rechtstreeks verband is te leggen tussen de overheidsbijdrage aan de sociale verzekeringen en de vennootschapsbelasting, zijn deze twee transacties toch illustratief. Want er is kennelijk in de Nederlandse samenleving een zodanig wettelijk systeem ontstaan, dat uitkeringen en verstrekkingen via sociale verzekeringsinstanties worden geprefereerd boven bedrijfsbesparingen. Omdat bedrijfsbesparingen noodzakelijk zijn voor investeringen, terwijl sociale verzekeringsuitkeringen (en nog meer de in natura gegeven verstrekkingen) een consumptief karakter hebben, blijkt uit het secundaire herverdelingsproces dat in de sfeer van bestedingen de voorkeur wordt gegeven aan consumptie boven investeringen. Omdat daarnaast de investeringen voorwaarden scheppen voor economische groei²⁰⁾, kan men uit beide transacties ook concluderen dat kennelijk aan consumptie in het heden de voorkeur wordt gegeven boven groei en meer consumptie op langere termijn²¹⁾. Ook andere keuzemogelijkheden zijn met de genoemde twee transacties toe te lichten. De overheidsbijdrage aan de sociale verzekeringen en de heffing op bedrijfsinkomsten (de vennootschapsbelasting) kunnen namelijk ook bedoeld zijn om

de sector gezinnen niet nog zwaarder te belasten. In deze zin vult de vennootschapsbelasting juist de overheidsinkomsten aan. Hierdoor hoeven noch het financieringstekort noch de directe en indirecte belastingen op gezinnen te hoog te worden. Wel kunnen en de consumptie en de reparaties van gezinnen beide hoger zijn dan bij het ontbreken van een heffing van fl. 8,3 mrd op bedrijfsbesparingen. Kennelijk heeft men een redelijke mate van vertrouwen in de gezinnen. In plaats van de bedrijven krijgen immers nu de gezinnen de vrijheid om te beslissen over de vraag hoeveel van het bedrag van fl. 8,3 mrd. moet worden bespaard.

Uit tabel 3.4 blijkt echter dat ook de gezinnen per saldo op de secundaire transacties verliezen. Het verlies was in 1978 twee keer zo groot als in de sector bedrijven. Het na deze transacties overblijvende beschikbaar inkomen is echter in de sector gezinnen van 1963 tot 1978 nog wel flink gestegen. Het beschikbaar inkomen in de bedrijven heeft daarentegen in dezelfde periode maar een relatief kleine stijging doorgemaakt. Ten opzichte van 1963 is het beschikbaar inkomen van de collectieve sector in 1978 verdubbeld. De sector buitenland tenslotte knabbelde in 1978 per saldo nog fl. 2 mrd. van het binnenlands beschikbaar inkomen. Hierdoor werd het tekort van deze sector op het beschikbaar inkomen in 1963 een overschot in 1978.

3.2.3 Financiële transacties

Tabel 3.6 en tabel 3.7 geven de financiële transacties weer. Deze transacties vullen het beschikbaar inkomen aan voor sectoren die meer besteden dan er beschikbaar is. Complementair hieraan dragen sectoren met overschotten de benodigde financiën ervoor aan. Uit tabel 3.6 blijkt dat de financiële transacties om niet in het algemeen tussen de sectoren geen grote betekenis hebben. Alleen de bijdragen om-niet van de overheid aan bedrijven (oorlog- en watersnoodschadevergoedingen, bijdragen aan herverkavelingen, woningbouwpremies en niet door bedrijven terug betaalde leningen) en de bijdrage om-niet van bedrijven aan pensioenfondsen (uitkeringen uit winst ter versterking van ondernemingspensioenfondsen en de overdracht van bestaande pensioenreserves) bedroegen in 1978 meer dan fl. 1 mrd. Vooral van belang zijn binnen de matrix de transacties tussen gezinnen en pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen. Deze transacties omvatten premiebetalingen van fl. 28,3 mrd. en uitkeringen van fl. 9,3 mrd. De premies zijn voorna-

Tabel 3.6 De financiële transactiematrix (in miljarden gulden), 1978. a)

Beschikbaar inkomen			transacties							Saldo trans- acties	Saldo overige financ. transact.	Beschik- baar voor bestedin- gen
			ont- vang- sten van	uitgaven van	G	B	O	S	L			
190,0	G	uitkeringen om niet sectortotaal			0,5 0,5	0,1 0,1	*9,3 9,3	0,1 -0,2 -0,1	9,4 0,4 9,8	-19,1	-4,2 ^{b)}	166,7
7,5	B	om niet			1,8				1,8	0,1	21,8 ^{c)}	29,3
53,3	O	om niet	0,6	0,3				0,1	1,0	-2,3	6,5 ^{c)}	57,6
2,1	S	om niet			0,2				0,2	0,1	-0,3 ^{b)}	1,9
0	L	netto "premies" om niet sectortotaal	*28,3 28,3	*1,4 1,4	*0,5 0,5			*0,2 0,2	*28,5 *1,9 30,4	20,8	-20,8 ^{b)}	0
2,4	R	uitkeringen premies om niet sectortotaal	0,0 0,0		0,3 0,3		*0,3 0,3		0,3 0,0 0,3 0,6	0,4	-3,0 ^{b)}	-0,1
255,4	Totaal		28,9	1,7	3,3	0,1	*9,6	0,2	43,8	0	0	255,4

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk b) bestemmingssector onbekend c) herkomstsector onbekend
* deze geldstroom wordt in de volgende hoofdstukken meer gedetailleerd besproken.

Tabel 3.7 De financiële transactiematrix (in miljarden gulden van 1978), 1963. a)

Beschikbaar inkomen			transacties							Saldo trans- acties	Saldo overige financ. transact.	Beschik- baar voor bestedin- gen	
			G	B	O	S	L	R	Totaal				
	ont- vang- sten van	uitgaven van											
102,4	G	uitkeringen om niet sectortotaal			$\frac{0,2}{0,2}$			4,1 <u>4,1</u>	-0,0 $\frac{0,0}{0,0}$	4,1 $\frac{0,2}{4,3}$	-6,1	-6,3 ^{b)}	90,0
6,3	B	om niet			1,0					1,0	0,3	10,0 ^{c)}	16,6
27,0	O	om niet	0,6	0,1					0,3	1,1	-1,0	2,1 ^{c)}	28,1
0,8	S	om niet										-0,1 ^{b)}	0,7
0	L	premies om niet sectortotaal	9,8 <u>9,8</u>	$\frac{0,5}{0,5}$	$\frac{0,8}{0,8}$				0,1 <u>0,1</u>	9,9 $\frac{1,3}{11,2}$	7,0	-7,0 ^{b)}	0
-2,1	R	uitkeringen premies om niet sectortotaal			$\frac{0,1}{0,1}$			0,1 <u>0,1</u>		0,1 $\frac{0,1}{0,2}$	-0,3	1,3 ^{c)}	-1,1
134,4	Totaal		10,4	0,7	2,1			4,2	0,5	17,8	0	0	134,4

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk b) bestemmingssector onbekend c) herkomstsector onbekend

melijk bedoeld ter dekking van toekomstige aanspraken op vermogen of uitkering. In tegenstelling tot de sociale verzekeringspremies die gebaseerd zijn op het zogenaamde omslagstelsel, zijn de premies betaald aan pensioenfondsen en levensverzekeringbedrijven gebaseerd op het kapitaaldekingsprincipe. De premies zoals deze in de financiële transactiematrix naar voren komen zijn voor een deel geflatteerd. Immers in tabel 3.2 werd het totale primaire inkomen dat de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen ontving toegerekend aan gezinnen. Deze fictieve betaling aan gezinnen van fl. 12,9 mrd. wordt nu weer opgevoerd als een premiebetaling van gezinnen aan levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen. Als men echter de door het CBS gehanteerde methode blijft gebruiken dan blijkt, dat van het beschikbaar inkomen van gezinnen in 1978 per saldo fl. 19,1 mrd. verdween bij de financiële transacties. Voor een groot gedeelte resulteerden deze transacties in toekomstige aanspraken op levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen, zodat een groot gedeelte van de gezinsbesparingen in deze sector werd belegd. De sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen treedt evenwel slechts als intermediair voor beleggers op. Het saldo van financiële transacties van fl. 20,8 mrd in deze sector werd namelijk weer volledig herbelegd in andere sectoren. Dit blijkt uit de kolom "Saldo overige financiële transacties". Uit de nationale rekeningen blijkt niet in welke sectoren deze gelden werden belegd. Het is echter waarschijnlijk dat dit voor het grootste gedeelte plaats vond bij bedrijven en bij de overheid ²²⁾. Deze sectoren trokken namelijk fl. 21,8 mrd. en fl. 6,5 mrd. aan overige financiële middelen aan. Deze sectoren zijn echter niet geheel afhankelijk van de levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen. Ook de gezinnen, het buitenland en in zeer geringe mate de sociale verzekeringen droegen ertoe bij, dat de bedrijven en de overheid meer inkomen te besteden kregen. Uiteraard wensen kapitaalverstrekken sectoren daarvoor later bij de primaire inkomstransacties weer rente-, dividend of een andere beloning te ontvangen.

Per saldo resulteerde in 1978 uit de financiële transacties voor de gezinnen, de sociale verzekeringen en het buitenland een daling van het besteedbaar inkomen. Deze daling is bij de gezinnen het grootst. Toch hield deze sector het meeste inkomen over om te consumeren. Ook de overheid had met fl. 57,6 mrd. een flinke hoeveelheid inkomen te besteden, terwijl de sector bedrijven door een grote

instroom van financiële middelen fl. 29,3 mrd. over hield. Dit werd door bedrijven geïnvesteerd.

Als men de financiële geldstromen van 1978 in prijzen van 1978 met die van 1963 vergelijkt, dan blijkt dat de positie van de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen aanmerkelijk aan betekenis heeft gewonnen. De uitkeringen verricht door deze sector zijn in 15 jaar meer dan verdubbeld, terwijl de premie-ontvangsten bijna drie keer zo groot zijn geworden. Ook het financieringspotentiëel van deze sector is bijna verdrievoudigd. Voor een gedeelte heeft dit negatieve gevolgen gehad voor de andere spaarvormen van gezinnen. Het saldo van de overige financiële bijdragen van gezinnen aan andere sectoren daalde namelijk tot fl. 4,2 mrd. in 1978. Verder blijkt de financieringsbehoefte van de overheid meer dan verdrievoudigd te zijn. Het buitenland dat in 1963 nog met financiële transacties werd ondersteund werd daarentegen in 1978 leverancier van krediet. Hoewel de financieringstromen relatief veel wijzigingen ondergingen, blijkt de verdeling van het besteedbaar inkomen in de sectoren nauwelijks wijzigingen te hebben ondergaan. In 1963 hadden de gezinnen van het totale inkomen 67% te besteden, terwijl dit in 1978 65% was. Voor de overige grote sectoren, de bedrijven en de overheid, bedroegen deze percentages in 1963 respectievelijk 12 en 21 en in 1978 11 en 23.

3.2.4 Bestedingstransacties

De bestedingen vormen de laatste categorie van transacties in de economische kringloop. Ze zijn gering in aantal, maar groot qua omvang. De gezinnen consumeerden in 1978 fl. 166,7 mrd. Deze bestedingen vonden voor het grootste gedeelte plaats bij bedrijven (fl. 134,2 mrd.) en bij de sector buitenland (fl. 32,1 mrd.). De bedrijven betrokken verder fl. 99,7 mrd. aan goederen en diensten uit het buitenland en betaalden fl. 1,4 mrd. aan de overheid voor verstrekte goederen en diensten. Daarentegen besteedde de overheid fl. 21,0 mrd. bij bedrijven aan investerings- en consumptiegoederen en fl. 1,6 mrd. in het buitenland. De sociale zekerheid besteedde in totaal fl. 0,6 mrd. en het buitenland fl. 133,3 mrd. Het inkomen dat gezinnen en bedrijven te besteden hebben wordt volledig gebruikt en wel voor consumptie resp. investeringen. Deze laatste categorie van bestedingen hebben een kapitaalvormend karakter. Het zijn bestedingen van bedrijven bij bedrijven en ze worden

Tabel 3.8 De bestedingsmatrix (in miljarden gulden), 1978. a)

Beschikbaar voor bestedingen			transacties						Saldo transacties	Netto toegevoegde waarde (mp)		
	ont- vang- sten van	uitgaven van	G	B	O	S	L	R			Totaal	
166,7	G									-166,7	0	
29,3	B	goederen en diensten	134,2	* 29,3	21,0	* 0,4			132,9	317,8	187,4	216,7
57,6	O	goederen en diensten	0,5	1,4		* 0,2			0,4	2,5	-20,1	37,4
1,9	S										- 0,6	1,3
0	L										0	0
-0,1	R	goederen en diensten	32,1	99,7	1,6					*133,4	0,1	0
255,4	Totaal		* 166,7	130,4	22,6	* 0,6			*133,3	453,7	0	255,4

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk * deze geldstroom wordt in de volgende hoofdstukken meer gedetailleerd besproken

Tabel 3.9 De bestedingsmatrix (in miljarden guldens van 1978), 1963. a)

Beschikbaar voor bestedingen			transacties						Saldo transacties	Netto toegevoegde waarde (mp)		
	ontvangsten van	uitgaven van	G	B	O	S	L	R			Totaal	
90,0	G	1									-90,0	0
16,6	B	goederen en diensten	79,2	16,6	12,8	0,2			70,5	179,3	102,6	119,2
28,1	O	goederen en diensten	0,1	0,8		0,1			0,2	1,2	- 13,4	14,7
0,7	S										- 0,2	0,5
0	L											0
-1,1	R	goederen en diensten	10,8	59,3	1,8					71,8	1,1	0
134,4	Totaal		90,0	76,7	14,6	0,2			70,7	252,3	0	134,4

Bron: Zie Bijlage 2

a) Verschillen door afronding zijn mogelijk

als zodanig in de matrix geregistreerd. Dit in tegenstelling met de overige onderlinge leveranties tussen bedrijven, die niet bijdragen aan de toegevoegde waarde. De somming van de voor investeringen beschikbare gelden (fl. 29,3 mrd.) en het saldo van de overige bestedingstransacties in bedrijven (fl. 187,4 mrd.) resulteert dan ook in de in bedrijven toegevoegde waarde. De gelden die de overheid en de sociale verzekeringen te besteden hebben worden in tabel 3.8 alleen tot de bestedingen gerekend (fl. 22,6 mrd. en 0,6 mrd.) voor zover de aanschaf van diensten van ambtenaren er niet mee is gemoeid. Doordat de overheid voor de door haar geleverde goederen en diensten toch nog fl. 2,5 mrd. ontvangt, houdt ze per saldo fl. 37,4 mrd. over om haar ambtenaren te betalen. De sector sociale verzekeringen houdt nog fl. 1,3 mrd. over als toegevoegde waarde. Zij betaalt hiermee ook in de volgende fase van de kringloop haar ambtenaren. Tenslotte blijkt dat ook de sector buitenland niets overhoudt. Wel is deze sector in hoge mate betrokken bij het bestedingsproces. De export bedroeg namelijk in 1978 fl. 133,4 mrd. en de import fl. 133,3 mrd. De grote betrokkenheid van ons land met de rest van de wereld - de zogenaamde openheid van de Nederlandse economie - komt uit deze cijfers naar voren. De import- en exportstromen bedroegen in 1978 namelijk 52% van de toegevoegde waarde.

Omdat het kringloopproces hier boekhoudkundig neutraal is gepresenteerd zal er in het hier gepresenteerde systeem geen inkrimping of uitbreiding van de rondstromende gelden optreden. In de praktijk is het kringloopsysteem minder statisch. Juist de hier besproken transacties zullen namelijk leiden tot reacties in prijzen en hoeveelheden. Dit leidt dan tot veranderingen in de onderzochte geldstromen. Op deze veranderingen kan in dit bestek niet worden ingegaan. Wel zou bij de theorievorming de hier gepresenteerde SAM mogelijk een ideologisch neutrale bijdrage kunnen leveren²³⁾.

3.3. De SAM: een totaalbeeld van groeiende interacties

In de vorige paragraaf werd de reële ontwikkeling van de geldstromen in elke fase van de economische kringloop apart besproken. Daarbij werd tevens het karakter van de geldstromen tussen de sectoren aangegeven. In deze paragraaf wordt een samenvatting gegeven van deze geldstromen. Hiertoe zijn in tabel 3.10 voor elke fase in de kringloop de transacties tussen al de sectoren weergegeven. Te-

vens is daarbij tussen haakjes de gemiddelde jaarlijkse procentuele mutatie in de omvang van deze geldstromen weergegeven²⁴). Uit tabel 3.10 blijkt dat de onderzochte periode (1963-1978) wordt gekenmerkt door een volumegroei van de transacties²⁵). Deze groei bedroeg in deze 15 jaar gemiddeld 4,9%. Dit is 0,6% meer dan de gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde en 1% meer dan de gemiddelde groei van de bestedingstransacties die 3,9% bedroeg. De primaire transacties groeiden met 4,8% per jaar vrijwel even snel als gemiddeld alle transacties te zamen. De financiële en secundaire transacties groeiden daarentegen snel met respectievelijk 6,0% en 8,3% per jaar tot fl. 43,8 mrd. en fl. 192,6 mrd.

Doordat alle transacties gemiddeld met 4,9% per jaar groeiden, is de groei van al de ontvangsten en alle uitgaven ook gemiddeld 4,9%. Met name de groei in de ontvangsten van bedrijven blijkt met 3,9% te zijn achter gebleven bij deze gemiddelde groei. De uitgaven van bedrijven namen per jaar met 4% toe. Uit tabel 3.10 blijkt nu, dat in alle sectoren de groei van de uitgaven vrijwel even groot was als die van de ontvangsten. Dit kan worden veroorzaakt doordat de op jaarbasis gewenste overschotten of tekorten per sector de uitgaven zodanig beperken, dat deze evenredig met de ontvangsten toenemen. Overigens heeft dit niet tot procentueel gelijkblijvende financieringsoverschotten of tekorten geleid. Het financieringsoverschot in de sector gezinnen daalde bijvoorbeeld met 2,7% per jaar tot fl. 4,2 mrd. Deze daling trad op, ondanks een groei van de ontvangsten met 5%. Toch kan men echter de gezinnen niet een te grote stijging van consumptieneigingen verwijten. De groei van de bestedingsuitgaven van gezinnen bedroeg immers slechts 4,1%. Als belangrijkste oorzaak valt de groei in de secundaire uitgaven van gezinnen op. Deze kenden namelijk een groei, die met 7,3% groter was dan de groei van de ontvangsten. Met name de groei van de sociale verzekeringspremies, die 8,3% bedroeg, is hier debet aan.

De relatief lage groei van de consumptie-uitgaven en de hoge groei van de secundaire uitgaven hebben uiteraard gevolgen gehad voor de ontvangende sectoren. Met name de relatief lage groei van de gezinsbestedingen bij bedrijven hebben de ontvangsten van de bedrijven doen stagneren. De groei van de bestedingen bij bedrijven was echter reeds zwak, doordat ook de groei van de bestedingen van de overheid en het buitenland bij het gemiddelde groeipercentage achter bleef. Hoewel de bestedingen bij bedrijven de grootste stroom van sectorale ontvangsten vormen, behoorde

Tabel 3.10 De kringloopmatrix (in miljarden guldens), 1978. (alsmede de gemiddelde jaarlijkse procentuele ontwikkeling in de geldstromen in de periode 1963-1978).

ontvangsten van sector	uitgaven van	G	B	O	S	L	R	Totaal	Saldo
	soort transacties								
G	primaire		138,7 (3,1)	42,6 (6,1)	1,3 (6,2)	12,9 (9,3)	11,2 (4,6)	206,7 (4,0)	206,6 (4,0)
	secundaire			15,7 (9,5)	58,3 (9,0)	0,2 (0,4)	0,7 (5,1)	74,9 (9,0)	-16,6 (2,7 ^a)
	financiële			0,5 (7,8)	0,1 (b)	9,3 (5,5)	-0,1 (b)	9,8 (5,5)	-19,1 (6,0 ^a)
	bestedings								-166,7 (4,1 ^a)
	Totaal		138,7 (3,1)	58,8 (6,8)	59,7 (8,9)	22,4 (7,4)	11,8 (4,6)	291,4 (5,0)	4,2 (-2,7)
B	primaire			6,5 (10,7)				6,5 (10,7)	-200,9 (4,1 ^a)
	secundaire			1,8 (3,8)				1,8 (3,8)	-8,3 (5,1 ^a)
	financiële	134,2 (3,5)	29,3 (3,8)	21,0 (3,3)	0,4 (6,4)		132,9 (4,2)	317,8 (3,8)	0,1 (-13,0)
	bestedings								187,4 (4,0)
	Totaal	134,2 (3,5)	29,3 (3,8)	29,3 (4,4)	0,4 (6,4)		132,9 (4,2)	326,1 (3,9)	-21,8 (5,2 ^a)
O	primaire		46,7 (6,6)	0,3 (14,2)			0,1 (9,5)	47,0 (6,7)	-5,7 (5,8 ^a)
	secundaire	38,7 (6,1)	8,3 (5,1)				3,9 (15,4)	50,9 (6,3)	21,6 (2,5)
	financiële	0,6 (-0,3)	0,3 (6,3)				0,1 (-6,3)	1,0 (-0,3)	-2,3 (5,6 ^a)
	bestedings	0,5 (12,2)	1,4 (3,5)		0,2 (6,9)		0,4 (5,8)	2,5 (4,0)	-20,1 (2,7 ^a)
	Totaal	39,8 (6,0)	56,7 (6,3)	0,3 (14,2)	0,2 (6,9)		4,5 (10,7)	101,4 (6,3)	-6,5 (7,5 ^a)
S	primaire		0,7 (8,5)	0,1 (-5,0)				0,8 (4,4)	-0,5 (9,9 ^a)
	secundaire	51,4 (8,3)		8,7 (16,3)				60,1 (9,0)	1,4 (7,5)
	financiële			0,2 (b)				0,2 (b)	0,1 (b)
	bestedings								-0,6 (6,6 ^a)
	Totaal	51,4 (8,3)	0,7 (8,5)	9,0 (14,9)				61,1 (8,9)	0,3 (7,5)
L	primaire	0,0 (6,8)	9,2 (10,1)	3,2 (8,0)			0,4 (4,5)	12,9 (9,3)	0 (0)
	secundaire			0,2 (0,4)				0,2 (0,4)	0 (0)
	financiële	28,3 (7,1)	1,4 (6,5)	0,5 (-3,3)			0,2 (3,0)	30,4 (6,6)	20,8 (7,3)
	bestedings								0 (0)
	Totaal	28,3 (7,1)	10,6 (9,6)	3,9 (4,8)			0,6 (4,0)	43,5 (7,3)	20,8 (7,2)
R	primaire		12,1 (7,6)	4,8 (18,8)	0,4 (14,7)			12,1 (7,5)	0,5 (b)
	secundaire	1,4 (14,3)		0,3 (8,1)				6,6 (17,2)	2,0 (b)
	financiële	0,0 (b)		1,6 (-0,7)		0,3 (8,1)		0,6 (8,2)	0,4 (b)
	bestedings	32,1 (7,3)	99,7 (3,5)					133,4 (4,1)	0,1 (-16,7)
	Totaal	33,5 (7,4)	111,8 (3,8)	6,7 (7,1)	0,4 (14,7)	0,3 (8,1)		152,7 (4,6)	3,0 (5,3)
Totaal	primaire	0,0 (6,8)	207,4 (4,2)	52,7 (6,6)	1,3 (6,2)	12,9 (9,3)	11,7 (4,6)	286,0 (4,8)	0 (0)
	secundaire	91,5 (7,3)	8,3 (5,1)	29,3 (11,9)	58,7 (9,0)	0,2 (0,4)	4,6 (12,4)	192,6 (8,3)	0 (0)
	financiële	28,9 (6,8)	1,7 (6,5)	3,3 (3,2)	0,1 (b)	9,6 (5,5)	0,2 (-5,5)	43,8 (6,0)	0 (0)
	bestedings	166,7 (4,1)	130,4 (3,5)	22,6 (2,9)	0,6 (6,6)		133,3 (4,2)	453,7 (3,9)	0 (0)
	Totaal	287,1 (5,2)	347,8 (4,0)	107,9 (6,4)	60,7 (8,9)	22,7 (7,4)	149,8 (4,4)	976,1 (4,9)	0 (0)

a) deze procentuele mutaties maken een negatief getal verder negatief.
b) deze procentuele mutaties zijn niet te berekenen.

de groei van deze geldstroom tot de kleinste. De betekenis van de bestedingen bij het bedrijfsleven blijkt ook uit het feit dat de relatief grote groei van overheidssubsidies (10,7%) nauwelijks invloed heeft gehad op de groei van de totale bedrijfsontvangsten (3,9%). Deze relatief geringe groei in de ontvangsten dwong mede een beperking in de groei van de uitgaven af. De stijging van de bedrijfsuitgaven werd met name beperkt tot 4% per jaar, doordat de primaire uitgaven aan gezinnen slechts met 3,1% stegen. Dit moest ook wel, omdat de primaire uitgaven van bedrijven aan de andere sectoren - die in 1978 fl. 68,7 mrd. bedroegen - meer dan evenredig stegen. Op het eerste gezicht lijkt het verder opmerkelijk, dat de groei van de bestedingen van gezinnen bij bedrijven groter was dan de groei van de primaire inkomens die door gezinnen werden ontvangen van bedrijven. Voor een deel werd dit bereikt door een vermindering van de jaarlijkse gezinsbesparingen. Daarnaast gaven juist de gelden die de gezinnen van de overige sectoren ontvingen een stijging te zien. De grootste groei in de gezinsontvangsten blijkt daarbij te worden veroorzaakt door secundaire overdrachten van de overheid en van de sociale verzekeringen. Voor een deel blijken de sterk gestegen overdrachten van de gezinnen aan de collectieve sector dus later weer aan de gezinnen ten goede te komen.

Een drietal geldstromen blijkt tenslotte een groeipercentage van meer dan 15% op jaarbasis te hebben meegemaakt. Dit betreft in de eerste plaats de bijdragen van de overheid aan de sociale verzekeringen. Daarnaast blijken ook de secundaire transacties van de overheid met het buitenland - die betrekking hebben op bijdragen van en aan internationale organisaties in het kader van de EG en op ontwikkelingshulp - tot de belangrijkste groeiers te horen. Opmerkelijk is daarbij dat dit zowel opgaat voor de ontvangsten als voor de uitgaven van de overheid.

Resumerend blijkt dat in de periode 1963-1978 vrijwel alle geldstromen tussen de sectoren zijn gegroeid. Doordat de groei van de transacties van met name de bedrijven achterbleef en van de overheid, de sociale verzekeringen en de levensverzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen relatief groot was, nam het belang van deze laatste sectoren in het economisch proces toe.

Noten bij hoofdstuk 3

1. Pyatt, G. en E. Thorbecke, Planning Techniques for a Better Future, Geneva, International Labour Office, 1976.
2. Het werkloosheidspercentage bedroeg in 1962 en in 1963 1%. De prijsstijging van de particuliere consumptie bedroeg in 1962 2,6% en het volgend jaar 3,8%, terwijl de groei van het reële nationale inkomen in 1962 en 1963 respectievelijk 4,0% en 4,6% bedroeg. In 1964 waren de cijfers voor deze kengetallen 0,9%, 6,8% en 8,8%. Zie: Centraal Planbureau, Centraal Economisch Plan 1979, 's-Gravenhage 1979, blz. 332 en 334.
3. Opmerkelijk is dat juist de niet geregistreerde productieve werkzaamheden van huisvrouwen slechts in geringe mate vatbaar zijn voor specialisatie en schaalvoordelen. Zie: Siegers, J.J., Ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt, Sociaal Maandblad Arbeid, juli/augustus 1981, 36(7/8), blz. 553-565.
4. Keynes, J.M., The General Theory of Employment, Interest and Money, London, The Macmillan Press Ltd., 1976 (1936). Zie ook: North, D.C., Growth and Welfare in the American Past; a New Economic History, Englewood Cliffs, N.Y., Prentice-Hall, 1966.
5. Zie: Koopmans, L. en A.H.E.M. Wellink, Overheidsfinanciën, Leiden, Stenfert Kroese 1978, blz. 27.
6. In Nederland bedroegen in 1950 de uitgaven als percentage van het nationale inkomen 31,5 en in 1980 65,4. Zie Heuvel, F.G. van den en J.J. Siegers, De ontwikkeling van de collectieve uitgaven in Nederland na de Tweede wereldoorlog, Openbare Uitgaven, 13 (1981), 2 (april), blz. 64.
7. Zie voor een bespreking van deze ideeën: Duijn, J.J. van, De 'onzichtbare hand' van Ronald Reagan; Supplyside economics: een revolutie in de economie?, Intermediair, 22 mei 1981, 17 (21), blz. 1-9.
8. Duijn, J.J. van, ibidem, blz. 9.
9. De bekendste hiervan is Friedman, M., The Line We Dare Not Cross, The Fragility of Freedom at "60%", Encounter, November 1976, blz. 8-14. In 1945 gaf Clark, C., Public Finance and Changes in the Value of Money, The Economic Journal, December 1945, blz. 371-389 aan, dat de belastingcapaciteit van een land structureel zelfs niet meer dan 25 % van het nationaal inkomen zou kunnen bedragen.
10. Friedman, M., ibidem, blz. 14: "In going from 10 % of the national income being spent by government to 40 % it was possible to maintain a large element of freedom and individual liberty because it was possible to give large benefits to small groups at small costs, spread over many people. But one thing we can be sure of: in the next forty years we cannot go from 40 % to 160 %." Op meer technische wijze wordt dit ook verondersteld door bijvoorbeeld Heuvel, F.G. van den, en J.J. Siegers, Economische ontwikkeling, demografische structuur en de omvang van de overheidsuitgaven, Economisch Statistische Berichten, 2 januari 1980, blz. 14-16. Zij maken gebruik van een reciproke-logistische curve, die als eigenschap heeft dat het te schatten aandeel van de overheidsuitgaven in het bru-

to-nationale produkt altijd kleiner dan 1 blijft. Zij wijzen er echter op dat het overheidsaandeel groter dan 1 kan worden als de overdrachtsuitgaven groter worden dan de particuliere bestedingen.

11. Ook de zogenaamde Laffercurve, gebaseerd op het idee dat: "There are always two tax rates that yield the same revenues" (zie Waninsky, J., The Way the World Works, How Economics Fail and Succeed, New York, Basic Books, 1978, blz. 97), gaat impliciet ervan uit dat er slechts éénmalig een heffing van de overheid in de kringloop optreedt.
12. Een voorbeeld waarin leden van de particuliere sector zich bij het doen van transacties juist steeds rijker achten is dat van de caféhouder en de kroegbaas. Deze onderhielden namelijk in de crisistijd met hun tweeën een kringloopproces met grote omloopsnelheid: de kroegbaas besteedde de van de caféhouder ontvangen gelden in het café en de caféhouder deze dezelfde middag nog weer in de kroeg.
13. Zie: Oostendorp, M.B.G.M., Staatsschuld en Rentelasten, Economisch Statistische Berichten, 28 januari 1981, 66 (3290), blz. 87-89. Op de inflatoire gevolgen en de mogelijk stijgende kapitaalkosten tengevolge van het "crowding out effect" wordt hier niet ingegaan.
14. Zie: Driehuis, W. en A. van der Zwan, De Nederlandse economie in de jaren 1980-1985 (I), De officiële visie nader bezien, Economisch Statistische Berichten, 13 mei 1981, 66 (3304), blz. 454.
15. Door hogere ambtenarensalarissen kunnen de complementaire materiële uitgaven in de knel zijn gekomen. Ook kan echter door verzaadigingsverschijnselen in de particuliere sector de voorziening met de complementaire collectieve goederen minder noodzakelijk zijn geworden, zodat er meer ruimte kon komen voor de voorziening met collectieve arbeidsdiensten.
16. Zie Brouwer, H.P.H., De geldkringloop, een nieuw schema, in: Centraal Bureau voor de Statistiek, C.B.S. select 1, statistische opstellen, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980.
17. De cijfers die worden voorafgegaan door een ster (*) worden in de volgende hoofdstukken meer gedetailleerd besproken.
18. Met ingang van de Nationale Rekeningen 1980 is er een wijziging opgetreden in de nationale boekhouding. In 1978 bedroeg bijvoorbeeld het netto binnenlands produkt tegen marktprijzen voor revisie fl. 255,44 mrd. en na revisie fl. 270,34 mrd. Met name het overige inkomen betaald door bedrijven aan gezinshuishoudingen steeg bij deze revisie sterk, namelijk van fl. 12,44 mrd. naar fl. 19,46 mrd; Zie CBS, Nationale Rekeningen 1979 en Nationale Rekeningen 1980, de tabellen 1 en 9. Vanwege de vergelijkbaarheid met het jaar 1963 is in dit hoofdstuk steeds de registratiewijze van de Nationale Rekeningen uit 1979 gehanteerd.
19. Zie Centraal Planbureau, Centraal Economisch Plan 1979, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1979, blz. 324-325; zie met name het saldo van primair inkomen onder invoer en onder uitvoer.

20. Zie voor het onderscheid tussen het inkomens- of bestedingseffect van investeringen en het capaciteitseffect van investeringen bijvoorbeeld: Goorberg, W.M. van den, R.J. de Groof en H.W.G.M. Peer, Hoofdpijnen van de moderne groeitheorie, Leiden, Stenfert Kroese, 1979, blz. 21.
21. Volgens de neoklassieke theorie kunnen de besparingen echter ook te groot worden; in dat geval is evenwichtige groei met maximale consumptie niet meer mogelijk. Ibidem, blz. 59, 60 en blz. 137 e.v.
22. De vraag of deze beleggingen maatschappelijk gezien wel in de meest wenselijke richting plaats vinden wordt steeds vaker gesteld; zie bijvoorbeeld: Jansen, T., e.a., Het stille vermogen van pensioenfondsen, Economisch Statistische Berichten, 26 mei 1982, 67 (3356), blz. 536-537 en: Siebrand, J.C., Pensioenen in macro-economisch perspectief, Economisch Statistische Berichten, 8 oktober 1980, (3275), blz. 1126 -1131.
23. Klein, L.R., The Supply Side, American Economic Review, March 1978, 68(1) blz. 1-7, pleit bijvoorbeeld voor het opnemen van de input - output analyse in vraagmodellen. Hierdoor zouden de intermediaire stromen met hun "bottlenecks" in het economische systeem een duidelijker plaats krijgen. Een meer omvattende analyse zou echter niet alleen de onderlinge geldstromen tussen bedrijven, maar ook die tussen de overige sectoren in de verschillende fasen van de economische kringloop moeten kunnen simuleren. De SAM zou hierbij goede diensten kunnen bewijzen.
24. De gemiddelde jaarlijkse procentuele groei is berekend via de formule $(100/15) \cdot \ln (X_{1978}/X_{1963})$, waarbij X_{1978} en X_{1963} de onderzochte grootheden in respectievelijk 1978 en 1963 weergeven.
25. De omvang van de transacties in 1963 is geïnfleerd met de prijsstijging van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen in de periode 1963-1978. De gemiddelde jaarlijkse prijsstijging bedroeg 7,1%. Om de ontwikkeling in nominale grootheden over de onderzochte periode te benaderen is het voldoende deze prijsstijging van 7,1% op te tellen bij de gepresenteerde percentages van de volumegroei.

4. GELDSTROMEN IN DETAIL

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op enige van de geaggregeerde geldstromen uit de tabellen 3.2, 3.4, 3.6 en 3.8. Voor zover mogelijk is hiertoe de sector bedrijven (B) onderverdeeld in zes bedrijfstakken, terwijl de sector overheid (O) is onderverdeeld in het rijk en de overige publiekrechtelijke lichamen. De sector gezinnen (G) is gesplitst naar sociaal-economische categorie, of - voor zover het de uitkeringen betreft - naar doelgroep. Ook de sector sociale verzekeringen (S) is ingedeeld naar doelgroep. Bij de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen (L) is onderscheid tussen de beide hoofdcategorieën gemaakt, waarbij de sector pensioenfondsen nog is gesplitst naar de doelgroep verzekerden uit hoofde van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) en de groep overigen. Helaas was het niet mogelijk om bij een dergelijk gedetailleerde classificatie (die deels ook overlappend is) alle transacties in matrixvorm te beschrijven.

In paragraaf 4.1 komen de transacties tussen de bedrijfstakken en de overige sectoren ter sprake. Het betreft hier voornamelijk primaire- en bestedingstransacties. De secundaire- en de financiële transacties worden besproken in paragraaf 4.2.

4.1 Primaire- en bestedingstransacties

Tabel 4.1 is een staat van middelen en bestedingen. Ten opzichte van hoofdstuk 3 is het meest opvallende kenmerk dat de primaire transacties en de bestedingen nu per bedrijfstak worden weergegeven. Dat heeft tot gevolg dat de invloed van de onderlinge leveranties tussen bedrijfstakken op de toegevoegde waarde in een bedrijfstak zichtbaar kan worden gemaakt. De intermediaire transacties zijn daarom ook in de tabellen opgenomen. Omdat de overige bestedingen niet zijn gespecificeerd naar bedrijfstak van bestemming, zijn voor de investeringsleveranties door de bedrijfstakken steeds de bruto-bedragen gebruikt. Om nu toch de netto-toegevoegde waarde uit de bestedingstransacties te berekenen, zijn de afschrijvingen ook in de tabel opgenomen. Helaas kon per bedrijfstak de verdeling van het overig inkomen over de sectoren niet worden achterhaald. Slechts een splitsing in overig inkomen betaald aan het rijk, in overig inkomen voor de overige publiekrechtelijke lichamen en in een rest-

Tabel 4.1
Middelen en bestedingen per bedrijfstak, 1978

SBI code	0	2,3	5	1,4	6,7,8	9	0 - 9	niet aan	Totaal	Totaal
naam	land- bouw	indus- trie	bouw- nijv.	delfst.+ op. nut	commerciële diensten	niet-comm. diensten	totaal be- drijfstakken	bedrijfstakken, toe te rekenen ^{b)}	volgens NR 1980	volgens NR 1979
Middelen										
Intermediaire ontvangsten	11.555	61.932	20.093	7.696	31.368	5.587	141.786	-	141.786	.
Importen	1.195	58.783	6.232	1.834	10.348	711	80.041	53.187	133.228	133.420 e)
Afschrijvingen	1.460	6.990	850	2.600	11.320	1.370	24.590	2.081	26.671	26.230
Lonen en salarissen	1.766	30.949	11.667	2.007	44.094	14.727	105.210	28.564	133.774	128.970 d)
Werkgeverspremies ^{a)}	412	8.605	3.495	717	11.190	4.003	28.422	10.580	39.002	36.490 c)d)
Indirecte belastingen	381	5.697	98	65	8.615	439	15.296	20.507	35.803	35.780 d)
- Kostprijsverlagende subsidies	- 105	- 2.786	- 44	-	- 3.564	- 5	- 6.504	-	- 6.504	- 6.510 d)
Overig inkomen rijk	120	20	-	6.040	440	620	7.240	-	7.240	11.190 d)
Overig inkomen ov. pr. lichamen	-	-	-	1.520	2.450	-	3.970	-	3.970	.
Niet toegerekend overig inkomen	7.738	8.882	4.624	5.710	24.656	5.448	57.058	-	57.058	49.520 d)
Totaal	24.522	182.072	47.015	28.189	140.917	32.900	457.109	114.919	572.028	.
Bestedingen										
Intermediaire leveranties	16.228	56.638	13.725	13.475	37.949	1.780	141.786	-	141.786	.
Consumptie	2.080	32.104	1.018	6.522	67.998	27.952	134.092	45.079	179.171	166.720 e)
Bruto investeringen in bedrijven	561	7.113	22.721	955	8.031	-	39.131	16.354	55.485	53.620
Overheidsconsumptie	114	3.024	1.660	821	2.918	2.416	8.412	44.198	52.610	52.010
Bruto overheidsinvesteringen	23	1.049	5.954	14	438	-	7.686	1.952	9.638	9.410
Exporten	5.516	82.144	1.887	6.402	23.584	752	126.002	7.336	133.338	133.330 e)
Totaal	24.522	182.072	47.015	28.189	140.917	32.900	457.109	114.919	572.028	.
Netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen	10.312	51.367	19.840	16.059	87.881	25.232	210.692	59.651	270.343	255.440

Bron: CPB (voor de verdeling over de bedrijfstakken) en de Nationale Rekeningen van het CBS.

a. inclusief premies betaald door zelfstandigen (zie tabel 4.5)

b. inclusief correctieposten voor de bedrijfstak onbekend

c. exclusief premies betaald door zelfstandigen

d. zie tabel 3.2

e. zie tabel 3.8

post was mogelijk. Tenslotte is bij tabel 4.1 uitgegaan van de herziene werkwijze bij de samenstelling van de Nationale Rekeningen. Teneinde het verschil met de cijfers in hoofdstuk 3 aan te geven en om een koppeling te kunnen maken, zijn voor de totalen ook de cijfers volgens de oude werkwijze weergegeven.

Uit tabel 4.1 blijkt dat volgens de herziene berekeningen in 1978 ruim 210 mrd. van de toegevoegde waarde is verdiend in bedrijven. In de collectieve sector bedroeg dit (inclusief de niet eerder toegerekende indirecte belastingen) bijna 60 miljard. Van de bedrijfstakken was de toegevoegde waarde alleen groter in de commerciële diensten. Afgezien van de investeringen, die de bouwnijverheid levert en het overig inkomen dat de sector delfstoffenwinning en openbaar nut betaalt aan de overheid, zijn alle transacties van de industrie en de commerciële diensten binnen de sector bedrijven in absolute bedragen gemeten steeds het grootst.

In tabel 4.2 zijn de bedragen uit tabel 4.1 steeds gerelateerd aan de netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen. Uit deze tabel blijkt dat in 1978 de bestedingstransacties met het buitenland in evenwicht waren. Verder werd 14% van de netto-toegevoegde waarde gevormd door kapitaalvorming, 66% door gezinsconsumptie en 19% door overheidsconsumptie. De toegevoegde waarde bestond voor 64% uit lonen, salarissen en sociale lasten, voor 11% uit indirecte belastingen minus kostprijsverlagende subsidies en voor (4% + 21%=) 25% uit overig inkomen. In procenten van de toegevoegde waarde blijkt de landbouw de meest intensieve betrekkingen met de andere bedrijfstakken te onderhouden. Per saldo wordt hiermee dan ook 45% van de toegevoegde waarde verdiend. Andere kenmerkende aspecten van de landbouw zijn het relatief grote exportoverschot en het relatief grote aandeel van het overig inkomen in de toegevoegde waarde. Evenals de landbouw blijkt ook de industrie relatief gezien een open bedrijfstak. Een groot deel van de inkomsten wordt hier verdiend door een exportoverschot en door consumptieve leveringen. Een groot gedeelte van de in de industrie gevormde toegevoegde waarde komt in de vorm van lonen, salarissen en sociale lasten aan de gezinnen ten goede. Dit is ook het geval in de bouwnijverheid, waar de grootste opbrengsten ontstaan uit levering van investeringsgoederen (woningen en bedrijfsgebouwen). Wel blijkt de bouwnijverheid hiervoor per saldo relatief veel uit het buitenland en van de andere bedrijfstakken te onttrekken. De bedrijfstak van de delfstoffenwinning en het openbaar nut kenmerkt zich vooral door het rela-

Tabel 4.2

De sectorale verdeling van middelen en bestedingen per bedrijfstak in procenten van de netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen, 1978.

SBI code naam	0 land- bouw	2,3 indus- trie	5 bouw- nijv.	1,4 delfst.+ op. nut	6,7,8 commerciële diensten	9 niet-comm. diensten	0 - 9 totaal be- drijfstakken	niet aan bedrijfstakken toe te rekenen	Totaal volgens NR 1980
Intermediaire leveringen	157	110	69	84	43	7	67	-	52
Intermediaire ontvangsten (-)	-112	-126	-101	-48	-36	-22	-67	-	-52
Saldo bedrijfstakken (A)	45	-16	-32	36	7	-15	0	-	0
Exporten	53	160	10	40	27	3	60	12	49
Importen (-)	-12	-114	-31	-11	-12	3	-38	-89	-49
Saldo buitenland (B)	42	45	-22	28	15	0	22	-77	0
Investerings in bedrijven	5	14	115	6	9	-	19	27	21
Investerings door de overheid	0	2	30	0	0	-	4	3	4
Afschrijvingen (-)	-14	-14	-4	-16	-13	-5	-12	-3	-10
Bijdrage aan de nationale kapitaalvorming (C)	-8	2	140	-10	-3	-5	11	27	14
Gezinsconsumptie	20	62	5	41	77	111	64	76	66
Overheidsconsumptie	1	6	8	5	3	10	4	74	19
Binnenlandse consumptie (D)	21	68	13	46	81	120	68	150	86
Netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen (A+B+C+D+E+H+I)	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Lonen en salarissen	17	60	59	12	50	58	50	49	49
Sociale lasten	4	17	18	4	13	16	13	18	14
Totaal gezinnen (E)	21	77	76	17	63	74	63	66	64
Indirecte belastingen	4	11	0	0	10	2	7	34	13
Kostprijsverlagende subsidies (F)	-1	-5	-0	-	-4	-0	-3	-	-2
Ind. bel. - k.p. verl. subsidies	3	6	0	0	6	2	4	34	11
Overig inkomen rijk	1	0	-	38	1	2	3	-	3
Overig inkomen ov.pr. lichamen	-	-	-	9	3	-	2	-	1
Totaal overig inkomen overheid(G)	1	0	-	47	3	2	5	-	4
Totaal overheid (H=F+G)	4	6	0	47	9	4	9	34	15
Niet toegerekend overig inkomen (I)	75	17	23	36	27	22	27	-	21

Bron: Tabel 4.1

tief grote aandeel van het overig inkomen, waarvan het grootste gedeelte naar de overheid gaat. De beide dienstensectoren kenmerken zich door een relatief groot aandeel van de consumptieve bestedingen. Voor wat het niet aan bedrijven toe te rekenen gedeelte van de toegevoegde waarde betreft zij hier tenslotte opgemerkt dat hiervan 34% bestaat uit indirecte belastingen die niet aan bedrijfstakken konden worden toegerekend. Het overige deel van de toegevoegde waarde heeft betrekking op de produktie in de collectieve sector. Deze produktie, die de lonen en salarissen betreft, komt tot uiting in tabel 4.3.

Tabel 4.3 Lonen, salarissen en sociale lasten betaald door de collectieve sector, in miljarden gulden, 1978.

	Rijk	Qv. pr. lichamen	Soc.Verz.	Totaal
lonen	9,3	18,3	1,0	28,6
doorbetaling bij ziekte	0,8	1,3	-	2,1
pensioenen	2,0	2,9	0,1	5,0
overige lasten	<u>1,1</u>	<u>2,4</u>	<u>0,1</u>	<u>3,6</u>
Totaal	13,1	24,8	1,2	39,1

Bron: CBS (de cijfers hebben een tentatief karakter)

De toegevoegde waarde van de collectieve sector bestaat in Nederland uit lonen, salarissen en sociale lasten. Deze zijn in tabel 4.3 gesplitst door de collectieve sector onder te verdelen in het Rijk, de Overige publiekrechtelijke lichamen en de Sociale verzekering. Tevens zijn de sociale lasten gesplitst in doorbetaling van loon tijdens ziekte, pensioenen en overige. De cijfers zijn gebaseerd op de herziene werkwijze bij de nationale rekeningen en sluiten aan bij tabel 4.1. Opmerkelijk is met name dat het grootste gedeelte van de toegerekende produktie niet plaats vindt bij het Rijk, doch bij de Overige publiekrechtelijke lichamen.

4.2 Secundaire- en financiële transacties

De sociale lasten van de bedrijven en de overheid staan in tabel 4.4. Deze sociale lasten, die de werkgeverspremies voor de sociale verzekering en de pensioenverzekering, alsmede de rechtstreekse betalingen door de werkgever omvatten, zijn onderverdeeld naar doelgroep. Tevens is in tabel 4.4 de indeling binnen de collectieve sector zoals deze in tabel 4.3 werd gehanteerd gehandhaafd. Van de fl. 36,5 miljard sociale lasten komt meer dan 2/3 voor rekening van de werkgevers in bedrijven. Ongeveer 80% hiervan heeft betrekking op sociale verzekeringen. Binnen de collectieve sector wordt fl. 5 mrd. afgedragen voor de pensioenen en fl. 5,7 mrd. voor de sociale verzekeringsregelingen (zie ook tabel 4.3). In de collectieve sector heeft het grootste gedeelte van de sociale lasten (fl. 3,6 mrd.) be-

Tabel 4.4 Premies betaald door de werkgevers aan de sociale verzekering en de pensioenverzekering, alsmede de rechtstreekse betalingen aan werknemers; naar werkgeverscategorie, 1978 (x mrd. gld.).

	collectieve sector						bedrijven	werkgevers
	rijk	opl.	s.v.	hiervan premies	hiervan rechtstreeks a)	totaal	totaal	totaal
<u>Sociale Verzekering</u>								
werkloosheid	0,3	0,2	-	-	0,5	0,5	0,8	1,3
arbeidsongeschiktheid	0,2	0,4	-	0,7	-	0,7	6,2	6,9
ziekte	0,8	1,4	-	0,1	2,1	2,2	5,3	7,5
ziektekosten	0,4	1,1	-	1,1	0,5	1,5	5,2	6,7
kinderen	0,2	0,5	-	0,2	0,6	0,7	2,7 ^{b)}	3,4
nabestaanden	-	-	-	-	-	-	-	-
ouderdom	-	-	-	-	-	-	-	-
overig	-	-	0,1	0,1	-	0,1	0,0	0,1
Totaal Soc. Verzekering	1,9	3,7	0,1	2,0	3,6	5,7	20,3	26,0
<u>Pensioenverzekering</u>								
ABP	1,2	2,9	-	4,1	-	4,1	0,9	5,0
overig	0,8	-	0,1	0,9	-	0,9	4,6	5,5
Totaal Pensioenverz.	2,0	2,9	0,1	5,0	-	5,0	5,5	10,5
Totaal werkgevers bijdragen	3,9	6,5	0,2	7,0	3,8	10,7	25,8	36,5

Bron: CBS, Sociale verzekering, pensioenverzekering en levensverzekering 1975-1979, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980. Tevens is op basis van informatie van het CBS de verdeling van de rechtstreekse betalingen en de verdeling over het rijk, de overige publiekrechtelijke lichamen en de sociale verzekering berekend. Deze berekeningen, alsmede de eraan ten grondslag liggende informatie hebben een tentatief karakter.

a) niet via de sector Sociale verzekeringen.

b) hiervan zijn f 100 mln. rechtstreekse betalingen

Tabel 4.5 Premies betaald door gezinshuishoudingen aan de sociale verzekering en de pensioenverzekering, naar sociaal-economische categorie, 1978 (x mrd. gld.).

	werknemers collectieve sector	werknemers bedrijven	zelfstandigen	overigen	totaal gezinnen
<u>Sociale Verzekering</u>					
werkloosheid	0,0	0,6	-	-	0,6
arbeidsongeschiktheid	0,0	3,0	0,2	0,3	3,6
ziekte	0,0	0,9	-	0,3	1,2
ziektekosten	0,7	2,7	0,7	2,1	6,2
waarvan: bejaarden	-	-	-	0,6	0,6
waarvan: vrijwillig verz.	0,3	-	0,7	0,3	1,3
kinderen	-	-	0,1	0,0	0,1
nabestaanden	0,4	1,3	0,2	0,4	2,3
ouderdom	2,5	9,2	1,2	2,3	15,2
overig	0,0	0,0	-	-	0,0
Totaal Sociale Verzekering	3,6	17,7	2,5	5,3	29,1
<u>Pensioenverzekering</u>					
Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	1,8	0,4	-	0,1	2,3
overig	0,2	1,8	-	0,0	2,0
Totaal Pensioenverzekering	2,0	2,2	-	0,1	4,3
Totaal gezinspremies	5,6	19,9	2,5	5,4	33,5

Bron: berekend op basis van informatie van het CBS; de berekeningen alsmede de eraan ten grondslag liggende informatie hebben een tentatief karakter.

trekking op rechtstreekse betalingen aan gezinnen. De grootste werkgeversbijdragen hebben blijkens tabel 4.4 vooral betrekking op regelingen, die te maken hebben met arbeidsongeschiktheid, ziekte en ziektekosten.

Ook de bijdrage door gezinnen voor deze drie categorieën van regelingen is nog vrij groot. Uit tabel 4.5 blijkt namelijk dat hiervoor in 1978 fl. 11,0 mrd. (dit is 33% van de gezinspremies) werd afgedragen. De sector gezinnen is in tabel 4.5 onderverdeeld in de volgende sociaal-economische groeperingen: werknemers werkzaam in de collectieve sector, werknemers in bedrijven, zelfstandigen en overigen. Deze laatste groep betreft veelal economisch inactieven. Opvallend is in tabel 4.5 vooral de relatief geringe bijdrage van zelfstandigen. Dit wordt ten dele veroorzaakt door het ontbreken van collectieve regelingen voor werkloosheid, ziekteverzuim en de vervroegde uittrekking in de categorie overig.

Het verschil tussen werkgeverspremies en werknemerspremies, zoals dit onder andere in de tabellen 4.4 en 4.5 tot uiting komt¹⁾, is in sommige opzichten niet relevant. Beide heffingen kunnen immers worden gebruikt ter financiering van eenzelfde uitgavencategorie. Verder worden ook de beide soorten premies vaak op eenzelfde manier behandeld. Zo worden de werkgeverspremies, die men kan beschouwen als een toeslag op de lonen en salarissen, en de werknemerspremies, die een inhouding op de lonen en salarissen betekenen, veelal bij voorheffing gezamenlijk aan de innende instanties afgedragen. Ook statistisch gezien worden beide soorten premies op eenzelfde manier behandeld. Zowel de werkgevers- als de werknemerspremies kunnen namelijk worden beschouwd als kosten die verbonden zijn aan het gebruik van de produktiefactor arbeid. In dat geval is het echter niet onredelijk beide soorten premies samen met de lonen en salarissen eerst aan de gezinnen toe te rekenen en vervolgens de gezinnen de premies weer te laten afdragen.

Bij empirisch onderzoek wordt echter wel verschil gemaakt tussen werknemers- en werkgeverspremies. Veelal wordt namelijk verondersteld dat de werkgeverspremies volledig worden afgewenteld, maar de werknemerspremies slechts ten dele^{2) 3)}. Verder is recentelijk ook voor de overheidsbegroting het onderscheid tussen werkgevers- en werknemerspremies van belang geworden. Dit wordt veroorzaakt doordat stijgingen van werknemerspremies leiden tot inhoudingen op het loon van ambtenaren. Hierom wordt het in een tijd van bezuinigingen voor de overheid dan ook aantrekkelijk om het aandeel van de premies van de werknemers groter

Tabel 4.6 Onderlinge betalingen in de sociale verzekeringen, 1978^{a)} (x mrd. gld.).

aan \ van	werkloosheid	arbeids- ongeschiktheid	ziekte	ziekte- kosten	kinderen	nabestaanden	ouderdom	overig	totaal
werkloosheid	0,0								0,0
arbeidsongeschiktheid	0,1	0,2	0,1					0,0	0,4
ziekte	0,1								0,1
ziektekosten	0,1	0,6	0,1	0,7 ^{b)}				0,0	1,5
kinderen	0,0	0,1	0,0			0,1	0,0	0,0	0,3
nabestaanden									
ouderdom									
overig									
totaal	0,3	1,0	0,3	0,7		0,1	0,0	0,0 ^{c)}	2,4

Bron: CBS, Sociale verzekering, pensioenverzekering, levensverzekering 1975-1979, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980.

a) De intermediaire geldstromen zijn geraamd op basis van de geldstromen in 1977.

b) Dit betreft f 692,5 mln. aan de ziektekostenverzekeringen voor de bejaardenverzekering en f 4,8 mln. aan de vrijwillige ziektekostenverzekering.

c) Dit betreft in totaal slechts f 5 mln.

te maken en dat van de werkgevers te verkleinen. Indien bovendien de veronderstelling correct is dat werkgeverspremies sterker worden afgewenteld dan werknemerspremies, dan zal een dergelijke herverdeling van premies over werkgevers en werknemers ook het overige inkomen in de sector bedrijven kunnen doen toenemen. Uiteraard gaat dat dan wel ten koste van het netto besteedbaar inkomen van zowel de ambtenaren als de werknemers in bedrijven.

Tabel 4.6 geeft een weergave van de onderlinge betalingen binnen de Sociale verzekeringen. De in deze tabel weergegeven intermediaire geldstromen zijn geraamd op basis van cijfermateriaal over 1977. De horizontale en verticale totalen zijn echter gebaseerd op cijfers van 1978. Per saldo blijken vooral de regelingen, die verzekerden tegen inkomensderving (werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en ziekte) een bijdrage te leveren. Deze bijdrage komt voor het grootste gedeelte terecht bij de ziektekostenverzekeringen.

Door optelling van de cijfers uit de tabellen 4.4., 4.5 en 4.6 krijgt men in tabel 4.7 een inzicht in de relatieve bijdrage van de verschillende sociaal-economische categorieën aan de sociale verzekeringen en de pensioenfondsen. Voor of door de werknemers in de collectieve sector werd in 1978 fl. 16,3 mrd. afgedragen. Dit bedrag is samengesteld uit werkgeverslasten ter grootte van fl. 10,7 mrd. (tabel 4.4) en uit gezinsbijdragen van fl. 5,6 mrd. (tabel 4.5). De bijdrage voor of door de werknemers in bedrijven bedroeg in totaal fl. 45,8 mrd. Ook dit getal is opgebouwd uit een werkgeversbijdrage en een gezinsbijdrage. De zelfstandigen kennen uiteraard geen werkgeverspremies, zodat de informatie uit tabel 4.5 rechtstreeks in tabel 4.7 terugkomt. De betaling door of voor de groep overigen is samengesteld uit fl. 5,4 mrd. gezinsbetalingen (tabel 4.5) en fl. 2,4 mrd. onderlinge betalingen (tabel 4.6).

In tabel 4.8 worden naast de sociale lasten ook de overige opbrengsten en de uitgaven van de sector sociale verzekeringen (S) en de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen (L) weergegeven. Dit houdt in dat ook de inkomsten en de uitgaven van de levensverzekeringmaatschappijen in de tabel zijn opgenomen. De eerste twee kolommen uit tabel 4.8 geven gezamenlijk de lasten voor de drie verzekeringsvormen weer. De somming van deze twee kolommen kan door afrondingsverschillen enigszins afwijken van de informatie uit tabel 4.7. Verder kan er een koppeling gemaakt worden met de tabellen in hoofdstuk 3. De premies

Tabel 4.7 Collectieve lasten naar sociaal economische categorie, 1973. (mrd. gulden)

	werknemers collectieve sector	werknemers bedrijven	zelfstandigen	overigen ^{a)}	totaal
<u>Sociale Verzekering</u>					
werkloosheid	0,5	1,4	-	0,0	2,0
arbeidsongeschiktheid	0,7	9,2	0,2	0,7	11,0
ziekte	2,2	6,2	-	0,4	8,8
ziektekosten	2,2	7,9	0,7	3,6 ^{b)}	14,4 ^{b)}
waarvan: bejaarden	-	-	-	1,3	1,3
waarvan: vrijw. verz	0,3	-	0,7	0,3	1,3
kinderen	0,7	2,7	0,1	0,3	3,8
nabestaanden	0,4	1,3	0,2	0,4	2,3
ouderdom	2,5	9,2	1,2	2,3	15,2
overig	0,0	0,0	-	-	0,0
Totaal Sociale Verzekering	9,3	38,1	2,5	7,7	57,5
<u>Pensioenverzekering</u>					
ABP	5,9	1,3	-	0,1	7,3
overig	1,1	6,4	-	0,0	7,5
Totaal Pensioenverzekering	7,0	7,7	-	0,1	14,8
Totale lasten	16,3	45,8	2,5	7,8	72,4

Bron: Tabellen 4.4, 4.5 en 4.6.

a) inclusief de onderlinge betalingen

b) mede omvattend f 0,7 mrd. aan onderlinge betalingen tussen de ziekenfondsen.

voor de sociale verzekeringen bedragen namelijk na aftrek van de onderlinge betalingen uit tabel 4.6 fl. (53,8 - 2,4 =) 51,4 mrd. Dit is in tabel 3.4 de geldstroom (GS) van de gezinnen naar de sociale zekerheid. De uitkeringen uit hoofde van de sociale verzekeringen bedroegen in 1978 exclusief de onderlinge betalingen fl. (61,2 - 2,4 =) 58,8 mrd. In tabel 3.4 komt dit overeen met de geldstroom van de sociale

verzekeringen naar de gezinnen en naar het buitenland. Ook de bijdrage van de overheid aan de sociale verzekeringen wordt in tabel 3.4 aangegeven. Dit is de geldstroom (OS) ter grootte van 8,7 mrd. Ook de kleinere posten van de sociale verzekeringen zijn terug te vinden in hoofdstuk 3. Blijkens tabel 4.8 (voetnoot b) bedroegen de vermogensoverdrachten van de overheid aan de sociale verzekeringen fl. 203 mln. Dit is in tabel 3.6 de geldstroom OS. De interestontvangsten door de sociale verzekeringen bedragen dan fl. $(970 - 203 =) 767$ mln. Dit zijn de totale ontvangsten aan overig inkomen door de sociale verzekeringen die terug te vinden zijn in tabel 3.2. Verder blijken de administratiekosten van de sociale verzekeringen volgens tabel 3.2 voor fl. 1,3 mrd. te bestaan uit lonen, salarissen en sociale lasten. De resterende administratiekosten hebben betrekking op bestedingen. Deze bedroegen in 1978 blijkens tabel 3.8 in totaal fl. 0,6 mrd. Het saldo van ontvangsten en uitgaven komt tenslotte in tabel 3.6 terug als een post bij de overige financiële transacties van de sociale verzekeringen.

Ook de koppeling tussen de transacties van de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen uit tabel 4.8 en de tabellen uit hoofdstuk 3 vereist enige toelichting. De bijdrage van de overheid aan deze sector van fl. 150 mln. is direct terug te vinden in tabel 3.4 als stroom (OL). Verder zijn de vermogensoverdrachten van de overheid ter grootte van fl. 489 mln. en van bedrijven ter grootte van fl. 1424 mln. (zie voetnoot b bij tabel 4.8) terug te vinden bij de financiële transacties in tabel 3.6 als de respectievelijke stromen (OL) en (BL). Daarnaast wordt er door de levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen gezamenlijk overig inkomen verdiend ter grootte van fl. $(10934 + 3829 - 489 - 1424) = 12850$ mln. Blijkens tabel 3.2 komt hiervan fl. 9,2 mld. van bedrijven, fl. 3,2 mrd. van de overheid en fl. 0,4 mrd. van het buitenland. Dit bedrag wordt vervolgens in tabel 3.2 toegerekend aan de gezinnen (LG). Vervolgens wordt dit bedrag echter ook weer opgenomen bij de financiële transacties als toegerekende premies. Tenzamen met de feitelijke premies voor de pensioenverzekering (fl. 14834 mln.) en de levensverzekering (fl. 5585 mln.) maar na aftrek van de administratiekosten in de beide sectoren (fl. 298 mln. en fl. 2028 mln.) en na aftrek van de onderlinge betalingen ter grootte van fl. 2400 mln. resteert een bedrag van fl. 28543 mln. aan netto premiebetalingen. Dit is het totaalbedrag dat blijkens tabel 3.6 in de sector pensioenverzekering en levensverzekering binnenkomt. De uitkeringen in deze sector bedragen - na aftrek van de dubbel-

Tabel 4.8

Exploitatie-overzicht van de sociale verzekeringen, pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen, 1978 (x fl. 1 mln.)

	rechtstreekse betalingen ^{a)}	premies en onderlinge betalingen ^{a)}	bijdragen overheid	interest en overdrach- ten ^{b)}	totaal ontvangsten	uitkeringen, onderlinge be- talingen e.d.	administra- tiekosten	totale uitgaven	ontvangsten minus uit- gaven
	1	2	3	4	5=2+3+4	6	7	8=6+7	9=5-8
Sociale Verzekering									
werkloosheid	517	1438	448	245	2131	1665	207	1872	259
arbeidsongeschiktheid		10992	1578	226	12796	12549 ^{d)}	516	13065	-269
ziekte	2100 ^{c)}	6680	-	210	6890	6411	405	6816	73
ziektekosten	500 ^{c)}	13952	2696	119	16767	16581	481	17062	-296
waarvan: bejaarden	-	1252	1041	-8	2285	2245	43	2288	-3
waarvan: vrijw. verz.	-	1300	113	-	1413	1441	50	1491	-78
kinderen	679	3200	2036	40	5276	5064 ^{e)}	146	5210	67
nabestaanden	-	2262	113	18	2393	2214	60	2274	120
ouderdom	-	15239	1775	111	17125	16665	101	17766	358
overig	-	48	15	1	64	62	1	63	1
Totaal Sociale Verzekering	3731	53811	8661	970 ^{b)}	63442	61211	1917	63128	313
Pensioenverzekering									
ABP		7220	-	4434	11654	4175	115	4290	7364
overig		7614	150	6500	14264	5748	183	5931	8333
Totaal Pensioenverzekering		14834	150	10934 ^{b)}	25918	9923 ^{f)g)}	298	10221	15697
Levensverzekering									
Totaal Levensverzekering		5585 ^{f)}	-	3829	9414	2261	2028 ^{h)}	4289	5125
Totaal Sociale Verzekering, Levensverzekering en Pensioenfondsen		74230	8811	15733	98774	73395	4243	77638	21135

Bron: CBS, Sociale verzekering, pensioenverzekering, levensverzekering, 1975-1979, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980.

De relatie tussen de hier beschreven informatie en de nationale rekeningen worden in de bron nader toegelicht op blz. 38, 39, 57 en 57.

a. afgezien van afrondingsverschillen is de som van kolom 1 en kolom 2 gelijk aan de totaalbedragen uit tabel 4.7.

b. inclusief vermogensoverdrachten: Door de overheid fl. 203 mln. aan de sociale verzekering en fl. 489 mln. aan de pensioenfondsen. Door de bedrijven fl. 1424 mln. aan de pensioenfondsen.

c. bron: tabel 4.4; uit de totaalcijfers valt af te leiden dat er voor ziekte en ziektekosten tezamen een overschatting optreedt van fl. 65 mln.

d. hiervan fl. 701 mln. aan (voormalige) zelfstandigen (bron: Sociale Verzekeringsraad)

e. hiervan ca. fl. 381 mln. aan zelfstandigen (bron: Sociale Verzekeringsbank)

f. inclusief fl. 2400 mln. premies betaald door pensioenfondsen aan levensverzekeringmaatschappijen

g. inclusief fl. 150 mln. aan toeslagen op pensioenen

h. bedrijfskosten en bedrijfssaldo

telling van fl. 2400 mln. - fl. 9784 mln. Dit bestaat voor fl. 150 mln. uit toeslagen op pensioenen. Deze staan in tabel 3.4 als stroom (LG). Het resterende bedrag staat geboekt in tabel 3.6. Dit betreft fl. 9,3 mrd. uitkeringen aan gezinnen en fl. 0,3 mrd. aan het buitenland. De administratiekosten en het bedrijfssaldo van de pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen worden tot kosten en opbrengsten van de sector bedrijven gerekend en zijn daar in de transacties verwerkt. Het saldo van ontvangsten minus uitgaven van de pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen (fl. 20822 mln.) komt tenslotte in tabel 3.6 tot uiting onder de overige financiële transacties als kapitaalverstrekking aan derden.

Uit tabel 4.8 blijkt duidelijk het verschil in dekkingsmethode in de sector sociale verzekering en in de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen. De sector sociale verzekering hanteert namelijk het zogenaamde omslagstelsel, terwijl in de andere sector het systeem van kapitaaldekking wordt gebruikt. Bij het omslagstelsel wordt getracht de jaarlijkse totale premielast in evenwicht te houden met het totaal aan jaarlijkse uitkeringen, terwijl onder het kapitaaldekkingsstelsel wordt geprobeerd een zodanige premie per verzekerde te heffen dat op ieder moment een voldoende premiereserve aanwezig is ter dekking van de contante waarde van de toekomstige verplichtingen⁴⁾. De premies voor de sociale verzekeringen bedroegen in 1978 met fl. 53811 mln. slechts 88% van de uitkeringen. Door de overheidsbijdragen van fl. 8661 mln. aan de sociale verzekeringen die 14% van de uitkeringen dekten konden de sociale verzekeringsinstanties toch aan haar uitkeringsverplichtingen voldoen. De rente-ontvangsten en de vermogensoverdrachten die de sector sociale verzekering ontving bedroegen met fl. 970 mln. slechts 2% van de uitkeringen. Dit was gezamenlijk net voldoende om de administratiekosten te dekken, zodat er per saldo fl. 313 mln. overbleef.

Bij de pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen is het beeld geheel anders. Daar zijn de premies groter dan de uitkeringen. Verder benaderen bij de pensioenfondsen de rente-ontvangsten (na aftrek van vermogensoverdrachten) de uitkeringen. Bij de levensverzekeringmaatschappijen overtreffen ze zelfs nog de uitkeringen. Voor deze sector in totaliteit leverde de kapitaaldekking in 1978 dan ook voldoende vermogensopbrengsten op om aan de uitkeringsverplichtingen te voldoen en om de wiskundige reserve te vergroten.

Voor de uitkeringen uit hoofde van de sociale verzekering en de pensioenverzekering was het helaas niet mogelijk systematisch te achterhalen aan welke sociaal-economische groeperingen de uitkeringen ten goede komen. Alleen voor zelfstandigen kon voor de arbeidsongeschiktheid - en de kinderbijslagregelingen worden achterhaald hoe groot de uitkeringen waren. Uit hoofde van de arbeidsongeschiktheidsverzekering ontvingen de zelfstandigen blijkens voetnoot d fl. 701 mln. Omdat zij volgens tabel 4.7 aan arbeidsongeschiktheidspremies ca. fl. 200 mln. bijdroegen is er aan zelfstandigen in 1978 via deze regeling ca. fl. 500 mln. meer uitgekeerd dan er aan premies werd ontvangen. Op dezelfde wijze blijkt dat er door zelfstandigen uit hoofde van de kinderbijslagwetgeving fl. 200 à fl. 300 mln. meer werd ontvangen dan er aan premie werd afgedragen. Een verder inzicht in de gesaldeerde bijdragen of ontvangsten kan worden verkregen uit de inkomensstatistieken (zie hoofdstuk 5) of uit detailstudies⁵).

De overheidsbijdrage-om-niet aan de sociale verzekeringen ter grootte van fl. 8661 mln. komt indirect ten goede aan de gezinnen. Daarnaast verleent de overheid echter ook rechtstreekse uitkeringen-om-niet aan gezinnen. Deze komen gesplitst naar doelgroep tot uiting in tabel 4.9. Het totaal aan overdrachten-om-niet van fl. 15730 mln. komt in tabel 3.4 tot uiting als de stroom (OG). Deze uitkeringen-om-niet vergroten niet altijd het vrij besteedbaar inkomen. Het zijn namelijk veelal gebonden overdrachten. Zo zijn bijvoorbeeld de uitkeringen aan huurders verbonden aan een bepaalde wijze van consumeren, terwijl de uitkeringen aan spaarders juist verbonden zijn aan een vorm van niet consumeren. Theoretisch gezien zijn deze gebonden overdrachten vooral van belang omdat naast de inkomenseffecten, die bij alle uitkeringen-om-niet optreden, er ook substitutie-effecten optreden en wel omdat de gesubsidieerde vorm van besteden of niet-besteden minder alternatieve kosten heeft⁶).

Tabel 4.9 Inkomensoverdrachten om niet van het rijk en de overige publiekrechtelijke lichamen aan gezinnen naar doelgroep, 1978 (in miljoenen gulden).

	rijk	opl. t.l.v. rijk	opl.	totaal
oorlogsslachtoffers, gerepatrieerden, personeel uit "de Oost" enz.	860	30	-	890
studerenden	490	-	-	490
huurders	1200	80	-	1280
spaarders	60	-	10	70
zelfstandigen	40	10	-	50
werkloze werknemers	-	840	-	840
wederaanpassers mijnindustrie en herscholenden	90	-	-	90
thuiswerkenden en elders verzorgden	-	3220	370	3590
complementaire arbeids- en sociale voorzieningen	-	3090	260	3350 ^{a)}
instellingen zonder winstoogmerk	3250	-	1420	4670
overig (w.o. gedetineerden, woonwagenebwoners, enz.)	90	110	210	410
Totaal	6080	7380	2270	15730

Bron: CBS, Nationale Rekeningen 1979, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, tabel 32.

a) hiervan fl. 1676 mln. voor de Wet Werkloosheidsvoorziening en fl. 1384 mln. voor de Wet Sociale Werkvoorziening; zie: CBS, Statistisch Zakboek 1979, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1979, blz. 309.

Noten bij hoofdstuk 4

1. Naast de werkgeverspremies zitten in de premies betaald door gezinnen ook de rechtstreekse betalingen van gezinnen aan de sociale verzekeringsinstellingen, zoals bijvoorbeeld de premies voor de vrijwillige en aanvullende verzekering bij algemene ziekenfondsen, zie: CBS, Nationale Rekeningen 1979, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, blz. 58.
2. Bakhoven, A.F. en Y.M. Ypma, Kwantitatieve analyse van de sociale zekerheid, in: De Economie van de sociale zekerheid, Deventer, Kluwer, 1974, blz. 25 gaan uit van een directe afwenteling van de werknemerspremies met 30%.
3. Kramer, P., Twijfels rond de afwenteling in het model Vintaf-II, Economische Statistische Berichten, 1979, 64 (3231), blz. 1221-1227, toont evenwel aan dat de empirische invulling van het begrip afwenteling aan twijfels onderhevig is.
4. Zie Goedhart, C., Hoofdlijnen van de leer der openbare financiën, Leiden, Stenfert-Kroese, 1975, blz. 81 en 82.
5. Bosch, F.A.J. van den en C. Petersen, Een 'verscholen loonkostensubsidie' door de Algemene Arbeidsongeschiktheidwet (AAW), Openbare Uitgaven, 13 (1981), 4 (augustus), blz. 147-158, hebben in een detailstudie bijvoorbeeld berekend dat de collectieve sector de private sector via de AAW subsidieert. In 1978 bedroeg deze subsidie fl. 350 mln., terwijl voor 1981 deze subsidie werd geraamd op fl. 720 mln.
6. Zie het Sociaal en Cultureel Planbureau, Profijt van de overheid in 1977, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981, blz. 44.

5. HERVERDELING DOOR DE COLLECTIEVE SECTOR

In dit hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre de collectieve sector invloed uitoefent op het besteedbaar inkomen van verschillende sociaal-economische groeperingen. Deels wordt een aansluiting gevonden bij, en deels een aanvulling gegeven op, de informatie uit hoofdstuk 4. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk aandacht geschonken aan de personele inkomensverdeling en op de samenstellende delen van het besteedbaar inkomen. Na een korte toelichting op het cijfermateriaal in paragraaf 5.1 wordt in paragraaf 5.2 ingegaan op het typerende inkomen van drie groepen van economisch actieven. De inkomenssom en de samenstelling ervan wordt voor zelfstandigen, directeuren, en werknemers vergeleken. Tevens wordt daarbij binnen de sector bedrijven een onderscheid gemaakt naar zes bedrijfstakken, terwijl ook de collectieve sector apart is opgenomen. De discrepantie tussen het typerende inkomen en het besteedbaar inkomen komt daarbij ter sprake, terwijl ook enige kenmerken van de inkomensverdeling over de bedrijfstakken en inkomensklassen worden besproken. In paragraaf 5.3 wordt de inkomensverdeling van drie groepen economisch actieven vergeleken met de inkomensverdeling van drie groepen economisch niet-actieven. Tenslotte komt in paragraaf 5.4 de samenstelling van het besteedbaar inkomen ter sprake, waarbij met name ingegaan wordt op de verschillende categoriën van heffingen en uitkeringen.

5.1 Het gebruikte cijfermateriaal

De cijfers die in dit hoofdstuk worden gebruikt hebben betrekking op het jaar 1975. Dit was het meest recente jaar waarover bij het schrijven van dit rapport gedetailleerde informatie over de personele inkomensverdeling beschikbaar was. Daarbij is een groot deel van de gepresenteerde informatie in percentages uitgedrukt. Deze percentages zijn (althans gedeeltelijk) mogelijk ook geldig voor meer recente jaren. Wel zijn echter sinds 1975 ook enige wijzigingen opgetreden. Zo zijn de mogelijkheden tot investeringsaftrek en kinderaftrek sinds 1975 vervallen. Deze regelingen zijn ten dele vervangen door gebonden overdrachten die niet meer afhangen van het inkomen van de betrokkenen. Verder heeft ook de invoering van de Algemene Arbeidsongeschiktheidswet in 1976 met name de premies van en de uitkeringen aan (voormalige) zelfstandigen sindsdien doen stijgen.

Tabel 5.1 Het aantal werknemers en de aan hen toevallende inkomens in procenten van het totaal op basis van de Nationale Rekeningen en de Inkomensstatistieken, 1975 en 1978.

SBI code naam	Bedrijven							0-9 totaal bedrijven	Collec- tieve sector	Totaal
	0 land- bouw	2,3 indus- trie	5 bouw- nijv.	1,4 delfst.+ op. nut	6,7,8 commerciële diensten	9 niet-comm. diensten				
	<u>Werknemers (inclusief directeuren)</u>									
Inkomensstatistiek (1975) (a)	2	30	12	1	29	10	84	16	100	
Nationale Rekeningen (1975) (b)	2	26	10	1	31	15	84	16	100	
Nationale Rekeningen (1978) (b)	2	24	10	1	31	15	83	17	100	
	<u>Inkomens</u>									
Inkomensstatistiek (1975) (a)	1	29	10	2	28	9	79	21	100	
Nationale Rekeningen (1978) (c)	1	23	9	2	33	11	79	21	100	

Bronnen: a) Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS (kerninkomens werknemers en directeuren).

b) CBS, Nationale Rekeningen 1980.

c) Tabel 4.1 (lonen en salarissen).

De hier gehanteerde cijfers zijn deels gebaseerd op officiële publicaties van het CBS¹⁾ en deels op van het CBS ontvangen informatie die in eigen aanvullende berekeningen werd gebruikt. Bij de interpretatie van cijfers in dit hoofdstuk is het verder zinvol in het oog te houden dat de informatie afkomstig is van de belastingdienst²⁾. Dit houdt in dat een rechtstreekse koppeling tussen de cijfers uit de inkomensstatistieken en die uit de vorige hoofdstukken tot discrepanties aanleiding geeft. Deze discrepanties worden enerzijds veroorzaakt doordat er een verschil in meetmethoden, classificatiecriteria en inkomensdefinities bestaat en anderzijds doordat in de inkomensstatistieken niet alle heffingen en uitkeringen van en door de collectieve sector worden gemeten. Op beide aspecten wordt hier eerst ingegaan.

Uit tabel 5.1 blijkt dat de classificatie van werknemers op basis van de inkomensstatistiek ten opzichte van die volgens de Nationale Rekeningen een overschatting geeft van het percentage werknemers in de industrie en de bouwnijverheid en een onderschatting in de dienstensector. Deze vertekening blijkt ook voor de inkomens op te treden. De oorzaak van deze discrepantie is met name gelegen in het feit dat bij de berekeningen die aan de Nationale Rekeningen ten grondslag liggen de zogenaamde objectieve methode wordt gebruikt, maar bij de inkomensstatistiek de subjectieve methode³⁾. Beide methoden dwingen namelijk tot verschillende werkwijzen bij de indeling naar bedrijfstakken. Verder kan ook het verschil in inkomensbegrippen gevolgen gehad hebben voor het relatieve belang van de onderscheiden sectoren. Zo zijn bijvoorbeeld de werknemerspremies niet opgenomen in het inkomensbegrip dat wordt gehanteerd in de inkomensstatistiek maar wel in de lonen en salarissen van tabel 4.1. Dit komt ook tot uiting in tabel 5.2.

Uit tabel 5.2 blijkt dat niet het gehele uitkeringsbedrag van de overheid in de inkomensstatistieken is opgenomen. Dit komt omdat de uitkeringen slechts gedeeltelijk in de inkomensstatistieken worden geregistreerd of zelfs helemaal niet als zodanig worden opgenomen, zoals bijvoorbeeld uitkeringen uit hoofde van de Algemene Bijstandswet respectievelijk uitkeringen aan instellingen zonder winstoogmerk. De uitkeringen door de sociale verzekeringen, zoals deze door de belastingdienst worden gemeten, wijken vooral af van die van de Nationale Rekeningen door het ontbreken van de verstrekkingen uit hoofde van de Ziekenfondswet (ZFW) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ).

Daarnaast zijn de uitkeringen die men via de werkgever heeft ontvangen in de inkomensstatistieken niet als uitkering geclassificeerd maar als loon. De regelingen voor nabestaanden, ouderdom en kinderen inclusief de kindertoelage geven wel een redelijke benadering van de feitelijke gezinsontvangsten. De inkomensstatistiek meet tenslotte een groter

Tabel 5.2 De koppeling tussen de verschillende soorten uitkeringen aan en heffingen op gezinnen volgens de Inkomensstatistieken en de Nationale Rekeningen voor de jaren 1975 en 1978 in miljarden gulden.

	Inkomens- statistiek 1975	Nationale Rekeningen 1975	Nationele Rekeningen 1978
<u>Uitkeringen</u>			
door de overheid	4,5	11,2	15,7
door de soc.verzek.	23,9	39,8	58,3
door de lev.verzek. en pensioenfondsen	7,3	6,7	9,3
overig	0,2	-	-
Totaal aan uitkeringen	35,9	57,7	83,3
<u>Heffingen</u>			
door de overheid	25,4	27,1	37,2
door de soc.verzek.	12,5 ^{a)}	21,6 ^{b)}	29,1 ^{b)}
door de lev.verz. en pensioenfondsen	0,2	14,2	15,5
overig	0,5	-	-
Totaal aan heffingen	38,6	55,7	73,7

Bron: CBS, De personele inkomensverdeling 1975, deel 2, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981, blz. 202-205. en: CBS, Nationale Rekeningen 1980, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981, blz. 140-141. De uitgekeerde bedragen en de overheidsheffingen volgens de Nationale Rekeningen zijn voor 1978 terug te vinden in de tabellen 3.2, 3.4 en 3.6. De heffingen door de sociale verzekeringen in tabel 4.5.

a) Verkregen door horizontale optelling over de verschillende sociaal-economische categorieën.

b) Nationale Rekeningen 1980, blz. 174.

bedrag aan ontvangen pensioenen en lijfrenten dan door de sector levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen in 1975 aan de gezinnen is betaald. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt doordat het Algemeen Burgelijk Pensioenfonds ook de uitkeringen uit hoofde van de Algemene Ouderdomswet uitkeert. Hoewel dit dus in feite een AOW-uitkering betreft wordt ze meestal geregistreerd onder de pensioenen. Voor wat betreft de heffingen worden die van de overheid in redelijke mate benaderd. De heffingen door de sociale verzekeringen worden in de inkomensstatistieken van 1975 met name onderschat doordat in deze statistieken de gezinspremies voor de werknemersverzekeringen niet zijn opgenomen. De heffingen van de levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen hebben in de inkomensstatistiek alleen betrekking op geregistreerde premies die worden betaald voor lijfrenten; de inkomensstatistieken geven daarom ook een grote onderschatting te zien van de premiebetalingen zoals deze blijken uit de Nationale Rekeningen. In de categorie "overig" wordt in de personele inkomensverdeling tenslotte informatie gegeven over ontvangsten en afdrachten die te maken hebben met echtscheiding en met particuliere premies voor ziekte en ongeval. Bij zowel de heffingen als de uitkeringen betreft dit een kleine post. Voor een nadere kwantificering van de verschillende ontvangen en betaalde overdrachten wordt men verwezen naar Appendix 3, de tabellen A3.1-A3.3.

De sociaal-economische groeperingen die in dit hoofdstuk worden bestudeerd zijn ingedeeld naar het zogenaamde "typerende inkomen"⁴). Bij een samenloop van verschillende soorten typerend inkomen wordt bij de classificatie steeds uitgegaan van het grootste typerende inkomensbestanddeel. Voor zelfstandigen bestaat het typerende inkomen uit winst en de overige niet-loon inkomsten uit arbeid. Voor de directeuren, de werknemers en de werklozen bestaat het uit loon verhoogd met uitkeringen uit hoofde van de Ziektewet (ZW), de Werkloosheidswet (WW) en de Wet Werkloosheidsvoorziening (WWV). Het typerende inkomen voor gepensioneerden bestaat uit pensioen, lijfrente en uitkeringen uit hoofde van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Algemene Ouderdomswet (AOW) en de Algemene Weduwen- en Wezenwet(AWW). Voor de personen zonder beroep geldt tenslotte dat geen van de bovengenoemde inkomensbestanddelen voorkomen. Het voor hen typerende inkomen bestaat dus uit bijvoorbeeld inkomsten uit vermogen en andere periodieke uitkeringen zoals die uit hoofde van de Algemene Bijstandswet (ABW). Verder kan men nog een - niet door het CBS gehanteerd - onderscheid maken tussen economisch actieven en economisch

niet-actieven. De eerste groep omvat de zelfstandigen, de directeuren en de werknemers, terwijl de tweede groep de werklozen e.a., de gepensioneerden en de belastingplichtigen zonder beroep omvat. De groep werklozen e.a. betreft met name de personen met alleen een ZW-, WW- of WWV-uitkering, zodat ze geen verdere inkomsten uit arbeid of onderneming hebben. Door het ontbreken van deze inkomsten is deze groep ook niet nader onder te brengen in de bedrijfsklassenindeling van het CBS, die gebaseerd is op een omschrijving van de aard van het bedrijf waarin men werkzaam is. Doordat de indeling in sociaal-economische categorieën deels is gebaseerd op het grootste typerende inkomensbestanddeel kunnen bijvoorbeeld zelfstandigen inkomen uit loondienst en uit hoofde van loondervingsregelingen ontvangen en werknemers winst uit een onderneming. Opmerkelijk is verder dat inkomenstrekking met als belangrijkste inkomstenbron een uitkering uit hoofde van de WAO in 1975 nog tot de groep van gepensioneerden worden gerekend. De reden hiervoor is dat de huidige arbeidsongeschiktheidswetgeving werd vooraf gegaan door o.a. de Invaliditeitswet, waarvan de uitkeringen als pensioenen werden aangemerkt. Met ingang van de inkomensstatistiek over 1979 zullen de personen met een WAO- of AAW-uitkering in een aparte categorie worden opgenomen.

Naast het "typerende inkomen" worden in dit hoofdstuk nog twee andere inkomensbegrippen gehanteerd.⁵⁾ Het zogenaamde "kerninkomen" komt overeen met het "typerende inkomen", waarbij echter voor alle inkomenstrekkingen uit de beroepsbevolking dezelfde inkomensbestanddelen tot het kerninkomen worden gerekend. Dit betreft dan het totaal van de winst uit onderneming, de inkomsten uit arbeid en de uitkeringen uit hoofde van de ZW, WW en WWV. Dit is gedaan om voor de beroepsbevolking inzicht te verkrijgen in de onderlinge beloningsverhoudingen. Enige voorzichtigheid is echter bij deze vergelijking wel noodzakelijk; met name zelfstandigen hebben geen recht op uitkeringen vanwege werkloosheid, ziekte of arbeidsongeschiktheid. Voor deze groeperingen kan het dus gewenst zijn zich uit hun eigen besteedbaar inkomen bij te verzekeren. Het begrip "besteedbaar inkomen" omvat naast de winst uit onderneming, de inkomsten uit arbeid en vermogen, het saldo van ontvangen minus betaalde overdrachten en belastingen, alsmede het besteedbaar inkomen van de gehuwde vrouw. Het begrip besteedbaar inkomen maakt het mogelijk om de inkomensverhoudingen te meten na de gevolgen van de overdrachten en de belastingheffing. Tenslotte zij er op gewezen dat de aantallen genoemde personen steeds betrekking hebben op inkomenstrekkingen zoals gedefinieerd in de in-

Tabel 5.3 De gemiddelde gezinssamenstelling naar klassen van het kerninkomen, 1975 (volledige jaarinkomens)

inkomensklasse (gld)	aantal inkomens- trekkers		aantal gehuwde vrouwen		aantal kinde- ren ^{b)}	totaal	gemiddeld aantal perso- nen per inkomen
	zonder kinde- ren	met kinde- ren	zonder eigen ink.	met eigen ink. ^{a)}			
	aantal x 1000						
	1	2	3	4	5	6	7
tot 16750	1868,1	186,4	508,0	79,7	375,9	3018,1	1,5
16750 tot 23000	843,1	483,5	599,4	223,1	1000,9	3150,0	2,4
23000 tot 46000	811,4	1116,7	1159,3	406,0	2328,8	5822,3	3,0
46000 tot 92000	90,9	227,3	235,1	52,6	534,1	1140,0	3,6
92000 en meer	12,8	39,7	43,0	5,8	101,6	203,0	3,9
Totaal	3626,3	2053,6	2544,9	767,2	4341,4	13333,4	2,3

Bron: CBS, Sociale maandstatistiek, oktober 1981, jaargang 29, no. 10, blz. 89,91 en 92.

a) exclusief meewerkende echtgenotes

b) het werkelijk aantal kinderen waarvoor kinderbijslag of kinderaftrek genoten is.

komensstatistieken. Deze teleenheid omvat ongehuwden én echtparen, zodat (behalve bij het kerninkomen) steeds de inkomens van de gehuwde vrouwen worden toegerekend aan de teleenheid (van het echtpaar).

Een indruk van de gemiddelde gezinssamenstelling verkrijgt men uit tabel 5.3. In tabel 5.3 zijn vijf inkomensklassen onderscheiden die zijn verkregen door achtereenvolgens de volgende klassegrenzen te gebruiken: het minimumloon, het modale inkomen, een inkomen van twee keer modaal en een van vier keer modaal. Deze bedroegen in 1975 respectievelijk fl. 16.750,-, fl. 23.000,-, fl. 46.000,- en fl. 92.000,-. Uit tabel 5.3 kunnen verschillende aspecten van de inkomensverdeling worden afgeleid. In tabel 5.3 is echter slechts aangegeven hoeveel personen gemiddeld behoren tot de inkomensstrekkingen in de verschillende kerninkomensklassen. Het blijkt dat dit aantal stijgt met het toenemen van de kerninkomensklasse. Dit wordt veroorzaakt doordat inkomensstrekkingen in de hogere inkomensklassen én vaker gehuwd zijn én relatief meer kinderen hebben.

5.2 De inkomensverdeling tussen en binnen bedrijfstakken

In tabel 5.4 wordt ingegaan op de verdiende kerninkomens in de verschillende bedrijfstakken en de collectieve sector. Het gehanteerde inkomensbegrip is in eerste instantie dat van het kerninkomen. Over de verdeling van dit kerninkomen over de bedrijfstakken is bij tabel 5.1 reeds opgemerkt dat vooral in de dienstensector minder wordt ontvangen dan op basis van tabel 4.1 kon worden verwacht. Desondanks was in 1975 het in de commerciële diensten ontvangen kerninkomen de grootste van de in de bedrijfstakken ontvangen kerninkomenssommen. Het grootste deel van het kerninkomen gaat naar de werknemers in bedrijven. Daarna zijn res-

Tabel 5.4
Inkomenskenmerken van de sociaal-economische groeperingen in bedrijfstakken, 1975.

SBI code naam	0 land- bouw	2,3 indus- trie	5 bouw- nijv.	1,4 delfst.+ op. nut	6,7,8 commerciële diensten	91,929-99 niet comm. diensten	0-8,91, 929-99, ^{a)} totaal be- drijven	90,92(excl.929) ^{b)} collectieve sector	0-9 totaal
	kerninkomenssom x fl. 1 mln.								
zelfstandigen	4287	1075	1355	x	7304	2784	16806		16806
directeuren NV of BV	99	1295	636	x	2547	81	4667		4667
werknemers	1029	25140	8894	1436	23691	7917	68107	19374	87481
beroepsbevolking	5414	27510	10885	1447	33540	10782	90370 ^{c)}	19374	109744
	aantal x 1000								
zelfstandigen	150	29	35	x	195	45	453		453
directeuren NV of BV	3	19	12	x	42	2	77		77
werknemers	52	1017	401	46	970	332	2818	569	3387
beroepsbevolking	205	1064	448	46	1207	379	3401 ^{c)}	569	3970
	gemiddeld kerninkomen x fl. 1.000,--								
zelfstandigen	28,6	37,3	39,2	x	37,5	61,9	37,1		37,1
directeuren NV of BV	36,5	70,0	54,5	x	60,4	51,9	60,4		60,4
werknemers	19,7	24,7	22,2	31,5	24,4	23,8	24,2	34,1	25,8
beroepsbevolking	26,5	25,8	24,3	31,6	27,8	28,5	26,6 ^{c)}	34,1	27,6
	besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen								
zelfstandigen	84	77	74	x	79	63	76		76
directeuren NV of BV	91	70	75	x	75	78	74		74
werknemers	87	87	88	83	85	82	86	82	85
beroepsbevolking	85	85	85	83	83	77	84 ^{c)}	82	83

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

- a) exclusief de werknemers in het overige (particuliere) onderwijs (SBI code: 929)
b) inclusief de werknemers in het overige (particuliere) onderwijs (SBI code: 929)
c) inclusief inkomensstrekkers met uitsluitend een WW-, ZW- of WWV-uitkering

pectievelijk de werknemers bij de overheid en de zelfstandigen de groeperingen met de hoogste kerninkomenssom. Deze kerninkomenssom is in feite opgebouwd uit de gemiddelde kerninkomens en uit het aantal personen in de betreffende sociaal-economische categorie. Beide grootheden staan ook in

tabel 5.4. Het grootste aantal beroepsbeoefenaars wordt gemeten in de commerciële dienstensector. Met name zijn in deze sector het aantal zelfstandigen en het aantal directeuren groter dan elders. Alleen het aantal werknemers blijkt in de industrie groter te zijn. Voor wat de gemiddelde kerninkomens betreft blijken de directeuren gemiddeld het meest te verdienen. Ook de gemiddelde zelfstandige blijkt relatief gezien een hoog kerninkomen te hebben. Dit wordt echter ten dele veroorzaakt door het feit dat hij - in tegenstelling tot de meeste werknemers - nog niet is verzekerd tegen inkomensderving. Ook blijkt uit tabel 5.4 dat alle sociaal-economische groeperingen in de landbouw gemiddeld minder verdienen dan hun collega's elders. Desondanks blijkt het gemiddelde kerninkomen in de bouwnijverheid en de industrie lager te zijn dan in de landbouw. Dit wordt veroorzaakt doordat in de landbouw met name relatief veel zelfstandigen zijn en in de bouwnijverheid en de industrie relatief veel werknemers, terwijl het gemiddeld inkomen van de tweede groep kleiner is dan dat van de eerste. In de collectieve sector wordt gemiddeld het hoogste kerninkomen verdiend.

Een vergelijking van het gemiddelde besteedbare inkomen in procenten van het kerninkomen is tenslotte ook nog in tabel 5.4 opgenomen. Een dergelijke vergelijking van de besteedbare inkomens is weliswaar niet relevant om inzicht te verkrijgen in de verschillen in beloningsverhoudingen tussen bedrijfstakken, maar het geeft wel een indicatie van de mate waarin de collectieve sector de primaire inkomens in de verschillende bedrijfstakken beïnvloed. Indien deze invloed in een bepaalde bedrijfstak ongewenst zou zijn, dan zou men eventueel over kunnen gaan tot een naar bedrijfstakken gedifferentieerd heffingenstelsel. Voorstellen hiertoe zijn vooral bepleit door Douben voor de premies van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering⁶). Daarnaast zouden echter de andere heffingen ook minder globaal en meer gericht opgelegd kunnen worden. Uit tabel 5.4 blijkt verder dat toch wel enige progressiviteit bestaat in het door de inkomensstatistiek gemeten saldo van heffingen minus uitkeringen. De best beloonde groepering van directeuren blijkt immers in procenten van het kerninkomen het minste (namelijk 74%) over te houden. Hierop vormen vooral de directeuren in de landbouw een uitzondering.

Om de besteedbare inkomens voor de verschillende sociaal-economische groeperingen in de onderzochte bedrijfstakken te kunnen vergelijken is in tabel 5.5 steeds hun gemiddelde besteedbare inkomen vergeleken met dat van de beroepsbevolking. Met name het directielidmaatschap blijkt

aantrekkelijk. Gemiddeld houdt men 1,94 keer meer over dan in de beroepsbevolking gebruikelijk is. Ook blijkt het werken in de collectieve sector gemiddeld te leiden tot 21% meer salaris. 7) Het werknemerschap in de landbouw resulteert daarentegen per saldo in een netto inkomen van 3/4 deel van dat van de beroepsbevolking.

De verdeling van de netto-inkomens van de beroepsbevolking kan ook nog op een andere manier worden bestudeerd. Hiertoe is in tabel 5.5 steeds aangegeven hoeveel procent van de tot een categorie behorend aantal mensen een kerninkomen had van meer dan twee keer modaal (in 1975 fl. 46.000,-). Tevens is voor deze groeperingen aangegeven hoe groot hun aandeel in de kerninkomenssom en in de besteedbare inkomenssom bedroeg. Het blijkt nu dat 9% van de beroepsbevolking in 1975 meer dan twee keer het modale kerninkomen ontving. Het bedrag aan kerninkomens wat daarmee gemoeid was bedroeg 23%. Van de besteedbare inkomens hield deze 9% echter nog 19% over. Bij de sociaal-economische groeperingen blijkt van de directeuren meer dan 50% een kerninkomen groter dan twee keer modaal te ontvangen. Verder blijken met name de collectieve sector en de landbouw relatief veel inkomensstrekking met hoge kerninkomens te herbergen. De verhouding tussen het aantal personen met een inkomen van meer dan twee keer modaal en het percentage van de besteedbare inkomenssom dat deze groep overhoudt is (met 9/32) het kleinst in de niet-commerciële dienstensector. Dit wordt veroorzaakt doordat in deze sector een relatief klein aantal (ook medische) beroepsbeoefenaren veel verdienen. Voor nadere informatie over de inkomensverdeling van de economische actieven in de verschillende bedrijfstakken wordt men verwezen naar Appendix 3: de tabellen A.3.4 - A.3.7.

5.3 De actieven vergeleken met de niet-actieven

Uit tabel 5.6 blijkt dat gemiddeld de drie groeperingen van economisch inactieven minder verdienen dan de drie groeperingen van economisch actieven. Daarbij blijkt verder dat de inactieven die aan de beroepsbevolking zijn verbonden een iets groter gemiddeld inkomen hebben dan bijvoorbeeld de gepensioneerden of de personen zonder beroep. Omdat in het algemeen WAO-uitkeringsgenietenden die tot de groep van de gepensioneerden zijn gerekend veelal een hogere uitkering hebben dan personen met een WW-, ZW- of WWV-uitkering⁸⁾, moeten de overige gepensioneerden gemiddeld een nog lager inkomen hebben. Dit betreft de inkomensstrekking met een uitkering uit hoofde van de Algemene Ouderdomswet

Tabel 5.5

Enige kenmerken van de inkomensverdeling naar sociaal-economische categorie en bedrijfstak, 1975.

	SBI code	0	2,3	5	1,4,	6,7,8	91,929-99	0-8,91 929-99, a)	90,92(excl.929 ^{b)})	0-9
	naam	land- bouw	indus- trie	bouw- nijv.	delfst.+ op. nut	commerciële diensten	niet comm. diensten	totaal be- drijven	collectieve sector	totaal
Het gemiddeld besteedbaar inkomen in procenten van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroeps- bevolking	zelfstandigen	105	125	127	x	129	170	123		123
	directeuren NV of BV	145	212	177	x	197	176	194		194
	werknemers	75	93	85	114	90	85	90	121	95
	beroepsbevolking	98	96	90	114	100	95	97 ^{c)}	121	100
Het aantal inkomenstrekkers met een kerninkomen groter dan twee keer modaal in procenten van het totaal aantal inkomenstrekkers	zelfstandigen	16	27	29	x	25	38	24		24
	directeuren NV of BV	22	61	44	x	52	50	52		52
	werknemers	2	4	2	8	4	5	4	16	6
	beroepsbevolking	13	6	5	8	9	9	8 ^{c)}	16	9
De kerninkomenssom verdiend door inkomenstrekkers met een kerninkomen groter dan twee keer modaal in procenten van de totale kerninkomenssom	zelfstandigen	38	57	55	x	54	81	55		55
	directeuren NV of BV	43	82	69	x	75	69	75		75
	werknemers	5	10	4	16	11	14	10	29	14
	beroepsbevolking	32	15	14	16	26	32	22 ^{c)}	29	23
Het besteedbare inkomen van inkomenstrekkers met een kern- inkomen groter dan twee keer modaal in procenten van de totale besteedbare inkomenssom	zelfstandigen	33	49	48	x	47	72	46		46
	directeuren NV of BV	35	75	60	x	67	61	67		67
	werknemers	4	8	3	13	10	12	9	26	12
	beroepsbevolking	27	12	11	14	21	25	18 ^{c)}	26	19

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

a) exclusief de werknemers in het overige (particuliere) onderwijs (SBI code: 929)

b) inclusief de werknemers in het overige (particuliere) onderwijs (SBI code: 929)

c) inclusief inkomenstrekkers met uitsluitend een WW-, ZW- of WWV-uitkering

(AOW), de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW) en diegenen met inkomsten uit bijvoorbeeld pensioenen⁹).

Een opmerkelijk verschijnsel doet zich voor bij de vergelijking van de besteedbare inkomens in relatie tot het kerninkomen voor de gepensioneerden en de mensen met alleen een WW-, ZW- of WWV-uitkering. Deze blijken namelijk meer dan 100% te bedragen. Dit wordt veroorzaakt doordat niet alle inkomensbestanddelen tot het kerninkomen worden gerekend. Omdat verder de te betalen overdrachten in deze groepen relatief laag zijn, is het besteedbaar inkomen in deze groeperingen meer dan 100%. Voor de inkomensstrekkingen zonder beroep is het besteedbaar inkomen niet groter dan het kerninkomen. Gezien de reeds lage kerninkomens in deze groep houden zij in procenten van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking slechts 40% over. Wel blijkt echter uit tabel 5.6 dat in deze sociaal-economische groepering nog 1% van de inkomensstrekkingen een kerninkomen van meer dan 2 keer modaal heeft. (Verdere informatie over de inkomensverdeling van de sociaal-economische groeperingen staat in Appendix 3: tabel A3-8).

5.4 De bestanddelen van het besteedbaar inkomen

Tot nu toe zijn de inkomens gegroepeerd rondom het begrip sociaal-economische categorie. Deze indeling was gebaseerd op de hoofdbron van de inkomsten. Elke sociaal-economische groepering kan evenwel ook andere (neven-) inkomsten hebben. Deze neveninkomsten kunnen echter een geheel ander karakter hebben dan de hoofdinkomstenbron. Zo kunnen bijvoorbeeld de als "zelfstandigen" geïnclassificeerde uitkeringen uit lijfrenten of uit hoofde van de WW of WAO ontvangen. Door nu voor een inkomensbestanddeel steeds te onderzoeken hoe groot dat voor alle sociaal-economische groeperingen te zamen is krijgt men een zuiverder indruk van de herkomst van de inkomens.

In tabel 5.7 wordt hierom aangegeven waaruit de hoofdbestanddelen van het besteedbaar inkomen bestaan. Daarbij is onderscheid gemaakt in de vijf inkomensklassen die reeds in paragraaf 5.1 zijn besproken. Voor elke inkomensklasse is eerst aangegeven hoe groot de gemiddelde inkomsten uit arbeid en ondernemingswinst in procenten van het gemiddelde besteedbare inkomen van de beroepsbevolking bedroeg. Voor alle sociaal-economische groeperingen te zamen was dit percentage 83. Voor de inkomensstrekkingen met een kerninkomen kleiner dan het minimumloon was dit 19 en voor

Tabel 5.6 De kerninkomens en de verdeling ervan over en binnen verschillende sociaal-economische groeperingen, 1975

zelfstan- digen	direc- teuren NV/BV	werknemers	WW,ZW en WW-uitk. genieten- den ^{a)}	beroeps- bevol- king	gepen- sioneer- den	zonder beroep	alle groepe- ringen
Kerninkomenssom x fl. 1 mln.							
16806	4667	87481	791	109744	22726	1734	134204
Aantal x 1000							
453	77	3387	53	3970	1543	167	5680
Gemiddeld kerninkomen x fl. 1000,--							
37,1	60,4	25,8	14,9	27,6	14,7	10,4	23,6
Besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen							
77	74	85	110	83	106	90	87
Gemiddeld besteedbaar inkomen in procenten van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking							
123	194	95	72	100	68	40	90
Het aantal inkomenstrekkingen met een kerninkomen groter dan twee keer modaal in procenten van het totaal aantal inkomenstrekkingen							
24	52	6	0	9	1	1	7
Het procentuele aandeel in het kerninkomen van inkomenstrekkingen met een kerninkomen groter dan twee keer modaal							
55	74	14	0	23	5	4	20
Het procentuele aandeel in het besteedbaar inkomen van inkomenstrekkingen met een kerninkomen groter dan twee keer modaal							
46	67	12	0	19	4	2	16

Bron: eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS.

a) Personen met uitsluitend een WW-, WWV- of ZW-uitkering; personen met daarnaast een ander inkomen zijn elders ingedeeld.

de inkomenstrekkingen met een inkomen groter dan twee keer modaal 621. Op dezelfde wijze blijkt uit tabel 5.7 dat de inkomens uit vermogen, pensioenen en lijfrenten 9% bedroegen. De uitkeringen uit hoofde van de volksverzekeringen bedroegen 13%, die van de werknemersverzekering 5% en die van de overige overdrachten 3%. Daarbij zij echter opgemerkt dat de belastingdienst niet alle overdrachten als zodanig registreert (zie tabel 5.1). Verder wordt steeds bij de berekening van het besteedbaar inkomen van de inkomenstrekkingen het besteedbaar inkomen van de gehuwde vrouw opgeteld. Door tenslotte de betaalde overdrachten en belastingen van de voor-

gaande inkomensbestanddelen af te trekken verkrijgt men het besteedbaar inkomen van inkomenstrekkingen. Voor alle groeperingen te zamen bedraagt dit -afgezien van afrondingsverschillen - 90% van dat van de beroepsbevolking. Dit percentage dat door horizontale optelling werd verkregen staat niet in tabel 5.7 maar werd wel in tabel 5.6 gevonden. Nader informatie over de inkomensbestanddelen van de verschillende sociaal-economische groeperingen staat in Appendix 3: de tabellen A.3.9 - A.3.14.

In het tweede gedeelte van tabel 5.7 zijn het aantal werknemers en de verschillende inkomensbestanddelen gemeten in procenten van het totaal. Uit de aldus verkregen informatie blijkt dat het winst- en arbeidsinkomen niet evenredig is verdeeld: 36% van de inkomenstrekkingen krijgt slechts 8% van dit inkomensbestanddeel. De 1% inkomenstrekkingen in de hoogste inkomensklasse ontvangt daarentegen 7% van dit inkomensbestanddeel. Uit de betreffende informatie zou men in feite een soort Lorenzcurve kunnen afleiden voor het winst- en arbeidsinkomen.¹⁰⁾ Ook voor de overige inkomensbestanddelen kan een dergelijke curve worden afgeleid. Daarnaast blijkt ook uit het tweede gedeelte van tabel 5.7 in hoeverre de verschillende inkomensbestanddelen progressief of degressief werken. Als bijvoorbeeld het winst- en arbeidsinkomen als maatstaf wordt genomen, dan zal een inkomensbestanddeel hieraan progressief zijn gerelateerd, als in de hogere inkomensklassen een hoger percentage staat genoteerd dan dat van het winst- en arbeidsinkomen. Een inkomensbestanddeel is daarentegen degressief gerelateerd aan een inkomensmaatstaf indien in de lagere inkomensklassen voor het inkomensbestanddeel een groter aandeel staat vermeld dan voor de inkomensmaatstaf zelf. Met het winst- en arbeidsinkomen blijken alle verdere toevoegingen aan het besteedbaar inkomen degressief te zijn. De inkomens uit vermogen, pensioen en lijfrenten zijn samen met de besteedbare inkomens van de gehuwde vrouw het minst degressief¹¹⁾. Alleen de betaalde belastingontvangsten en overdrachten zijn in grote mate progressief. Doordat de premies voor de sociale verzekeringen slechts tot een bepaalde inkomensgrens worden geheven (en dus degressief zijn), wordt de progressiviteit vooral veroorzaakt door de inkomstenbelasting.¹²⁾

De degressiviteit van de inkomensbestanddelen met het winst- en arbeidsinkomen en de progressiviteit van de betaalde overdrachten en belastingen blijkt ook uit het derde gedeelte van tabel 5.7. In dit gedeelte zijn namelijk voor elke inkomensklasse de achtereenvolgende inkomensbestanddelen bij elkaar opgeteld. De daaruit resulterende be-

Tabel 5.7

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, alle groeperingen, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen uit hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangen overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwden en vrouwen	betaalde overdrachten en belasting
	1	2	3	4	5	6	7	8
	x 1000	gemiddeld in % van het		gemiddeld	besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking			
tot 16750	2054	19	7	23	5	6	2	- 9
16750 tot 23000	1327	69	6	7	9	2	5	- 20
23000 tot 46000	1928	120	9	8	4	1	6	- 35
46000 tot 92000	318	243	24	11	1	1	2	- 93
92000 en meer	53	621	50	11	1	1	5	-344
Totaal	5680	83	9	13	5	3	4	- 28
	%	in % van het totaalbedrag van het		inkomensbestanddeel				
tot 16750	36	8	30	62	32	76	14	11
16750 tot 23000	23	19	17	13	42	13	27	17
23000 tot 46000	34	49	35	19	24	10	50	42
46000 tot 92000	6	16	15	5	1	1	8	19
92000 en meer	1	7	5	1	0	0	1	11
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	%	de inkomenssom van de horizontaal		gesommeerde inkomensbestanddelen		in % van het totaal		
tot 16750	36	8	10	17	18	19	19	21
16750 tot 23000	23	19	19	18	19	19	20	21
23000 tot 46000	34	49	48	44	43	42	43	43
32000 tot 92000	6	16	16	15	14	14	14	12
92000 en meer	1	7	7	6	6	6	5	4
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	cumula- tief %	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal		gesommeerde inkomensbestanddelen		in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking		
tot 16750	36	9,7	13,5	25,2	27,6	30,8	31,7	27,2
tot 23000	60	32,6	38,6	52,8	58,3	62,0	64,7	53,5
tot 46000	93	90,9	101,4	119,2	126,5	130,7	136,4	108,1
tot 92000	99	110,3	122,8	141,5	148,9	153,1	159,3	123,6
totaal	100	118,5	131,6	150,5	157,9	162,1	168,4	128,1

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

dragen zijn vermeld als percentages van het resulterende totaal over alle inkomensklassen. Uiteindelijk verkrijgt men dan in de laatste kolom de percentages die elke groep ontvangt uit de besteedbare inkomenssom. De degressiviteit van de inkomensbestanddelen met het winst- en arbeidsinkomen blijkt uit het feit dat achtereenvolgens ofwel de lagere inkomensklassen een groter aandeel in het totaalbedrag krijgen ofwel de hogere inkomensklassen een kleiner aandeel. De progressiviteit van de heffingen blijkt dit nog te versterken, zodat uiteindelijk de 36% inkomenstrekkingen uit de laagste inkomensklasse 21% van het besteedbare inkomen ontvangen. Deze ruime verdubbeling van het aandeel in het inkomen is mogelijk gemaakt door overdrachten en heffingen die per saldo op alle bovenmodale categoriën drukken.

Het laatste gedeelte van tabel 5.7 geeft ook de opbouw van het besteedbare inkomen weer. Daartoe is steeds voor elk inkomensbestanddeel gemeten hoe groot het bedrag aan inkomsten in elke inkomensklasse was. Dit bedrag is vervolgens gerelateerd aan het totale bedrag aan besteedbaar inkomen in de beroepsbevolking. Vervolgens zijn de aldus verkregen percentages over de inkomensklassen gesommeerd. Hierdoor krijgt men bij een horizontale lezing steeds een overzicht van de invloed van de achtereenvolgende inkomensbestanddelen op het besteedbaar inkomen. Bij een verticale bestudering krijgt men een indruk van de omvang van de inkomensbestanddelen voor groeperingen met een kerninkomen lager dan de aangegeven klassegrens. Zo blijkt de groep van inkomenstrekkingen met een kerninkomen lager dan het minimumloon 9,7% van het besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking te ontvangen uit winst- en arbeidsinkomen. Dit wordt 13,5% als ook het inkomen uit vermogen hierbij wordt opgeteld, etc. Uiteindelijk blijkt deze groep dan een besteedbaar inkomen te krijgen dat 27,2% bedraagt van dat van de beroepsbevolking. Per saldo ontvangt deze groep dus nog $(27,2\% - 13,5\%) = 13,7\%$ netto uit inkomensoverdrachten, hetgeen een verdubbeling van bestedingsmogelijkheden inhoudt. De groep met een inkomen beneden modaal ontvangt 53,5% van wat er aan de beroepsbevolking wordt verstrekt. Dit wil zeggen dat de inkomenstrekkingen met een kerninkomen tussen het minimumloon en het modaal inkomen $(53,5\% - 27,2\%) = 26,3\%$ van het besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking ontvangen. Omdat de gecumuleerde inkomenssom van alle groeperingen 128,1% bedraagt van die van de beroepsbevolking, blijkt dat de niet tot de beroepsbevolking behorende sociaal-economische groeperingen $(128,1\% - 100\%) = 28,1\%$ kunnen besteden van wat er in beroepsbevolking wordt besteed. Met name dit percentage en

de verdubbeling van het besteedbaar inkomen van mensen met een kerninkomen lager dan het minimumloon zijn kenmerkend voor de Nederlandse verzorgingsstaat. Zij het, dat dit slechts datgene kenmerkt wat via de belastingdienst kan worden gemeten.

Noten bij hoofdstuk 5

1. CBS, De personele inkomensverdeling 1975, deel 1 (en deel 2), 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980 (en 1981).
2. Dit betekent dat de inkomensstatistiek een secundaire statistiek is. De cijfers zijn om andere redenen verzameld. Verder is een gedeelte van de cijfers gebaseerd op een steekproef uit de primaire cijfers en een gedeelte op volledige tellingen. Daarnaast is ook aanvullende informatie gebruikt, ibidem, deel 1, blz. 9-11. Verder zij men voor een - zij het oude - vergelijking van het inkomen volgens de Nationale Rekeningen met het inkomen uit de inkomensstatistieken verwezen naar: CBS, Verband tussen Nationaal Inkomen en Inkomens van belastingplichtigen in 1948, Statistische en Econometrische Onderzoekingen, Jaargang 6, no. 4, 1951, blz. 168-180.
3. Bij de objectieve methode meet men het nationale inkomen als het verschil tussen de waarde van de eindprodukten en het verbruik in het produktieproces. Bij de subjectieve methode probeert men de verschillende inkomensbestanddelen te meten die een beloning voor de geleverde produktiefactoren representeren. Zie CBS, Nationale Rekeningen 1980, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981.
4. CBS, De personele inkomensverdeling 1975, deel 1, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980; blz. 20-21.
5. Ibidem, blz. 14-18.
6. Zie bijvoorbeeld: Douben, N.H., Enkele knelpunten met betrekking tot de arbeidsongeschiktheid, Economisch Statistische Berichten, 15 juli 1981, 66 (3313), blz. 675-677.
7. Zie voor een analyse van de ontwikkelingen in de salarisverhoudingen tussen de overheid en het bedrijfsleven: Bolhuis, E.A., Salarisontwikkeling bij de overheid, 1920-1980, Economisch Statistische Berichten, 5 augustus 1981, 66 (3316), blz. 745-750.
8. Zo bedroeg in 1978 de gemiddelde bruto-uitkering voor de WAO uitgedrukt in het verzekerde loon van de ZW 93%. Voor de WW en de ZW waren deze percentages respectievelijk 85 en 82. De WWV-uitkering is gemiddeld altijd lager dan de WW-uitkering zodat per saldo de bruto-WAO uitkering gemiddeld het hoogst is. Zie: Eije, J.H. von, De uitkeringsdruk van sociale verzekeringen, Economisch Statistische Berichten, 6 februari 1980, 65(3241), blz. 151-156. Voor 1975 waren de drie genoemde percentages respectievelijk 89, 88 en 83.
9. Deze conclusie wordt ook ondersteund door cijfers van het Sociaal en Cultureel Planbureau, Sociaal en Cultureel Rapport 1980, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, blz. 79.
10. Een Lorenzcurve is een grafiek waarin - na rangschikking van de inkomensstrekkers van laag naar hoog - op de horizontale as het percentage inkomensstrekkers en op de verticale as het bijbehorende inkomensbedrag in procenten van het totale inkomensbedrag is opgenomen. Een curve die afwijkingen vertoont van de diagonale as geeft dan aan dat de inkomens niet evenredig verdeeld zijn.

11. Zie voor een nadere analyse van de inkomensverdeling van de gehuwde vrouw en die van haar man: Kleijn, J.P. de, Profielschets van de inkomenstrekkingen onder of op, resp. boven het minimum- en modaal inkomen, Sociale maandstatistiek, oktober 1981, jaargang 29, no. 10, blz. 82-103 en: Odink, J.G. en H.A. Pott-Buter, Echtparen met dubbele inkomens, Economisch Statistische Berichten, 12 augustus 1981, 66 (3317), blz. 774-777.
12. Voor de gemiddelde druk van de inkomstenbelasting, de tariefstructuur en de herverdelende werking hiervan in de loop van de tijd wordt men verwezen naar: Hartog, J., Inkomstenbelasting en herverdeling, 1914-1973, Economisch Statistische Berichten, 15 juli 1981, 66(3313), blz. 680-682.

In de voorgaande hoofdstukken is geprobeerd "de verstilde neerslag van normen en waarden in onze samenleving" zoals deze in de geldstromen en inkomensverdeling tot uiting komt te analyseren. In dit hoofdstuk worden de mogelijkheden tot wijzigingen hierin onderzocht. Deze wijzigingen kunnen enerzijds het gevolg zijn van veranderingen in de onderliggende normen- en waardenstructuur. Anderzijds kan men de geldstromen en de inkomensverdeling ook gebruiken om bepaalde doelstellingen te bewerkstelligen. Wijzigingen die het gevolg zijn van een andere maatschappelijke internalisering van culturele waarden zullen in feite slechts langzaam tot stand komen. Dit wordt mede veroorzaakt doordat alternatieve visies in onze samenleving mogelijk zijn. In deze visies worden doelstellingen geformuleerd die veelal een kwalitatief karakter hebben. Voor zover deze kwalitatieve noties in economische termen te vertalen zijn, is aansluiting te vinden bij de ideeën van Tinbergen over kwalitatieve politiek. Tinbergen omschrijft een dergelijke politiek als "the changing of certain qualitative aspects of economic structure"¹⁾, terwijl een kwalitatief instrument wordt gebruikt als "a change in organisation is aimed at, meaning, in mathematical language, that the type of certain structural relations existing before, is changed".²⁾

Bij de toepassing van kwalitatieve economische politiek dient deze een zekere mate van coherentie te vertonen³⁾. Dit vereist dat enige fundamentele uitgangspunten in de samenleving worden ondersteund. Veelal zijn deze uitgangspunten reeds (grond)wettelijk vastgelegd. Soms is ook een meerderheid in het parlement een voldoende ondersteuning. In dat geval is echter wel het gevaar aanwezig dat beslissingen worden genomen zonder dat een poging wordt gedaan deze te onderbouwen met rechtvaardigheidscriteria.⁴⁾ In dit rapport wordt de hypothetische situatie van volledige consensus bereikt, doordat bij de formulering van beleidsdoelstellingen steeds een andere consistente visie als uitgangspunt wordt genomen. Inconsistenties die in het beleid ontstaan door onderhandelingen en compromissen treden dan niet op. Tevens worden de randvoorwaarden voor het te voeren beleid ruimer, zodat de beslissingen fundamenteeler kunnen zijn en de economische politiek meer een kwalitatief karakter kan krijgen. Hierdoor blijven slechts de autonome beleidsproblemen, die o.a. van instrumentele, psychologische en institutionele aard zijn, over. In de volgende paragraaf

wordt eerst een viertal visies besproken die vooral van belang zijn voor een macro-economische beschrijving van de invloed van de verzorgingsstaat. Vervolgens wordt - in aansluiting op de hoofdstukken 3, 4 en 5 - ingegaan op de betekenis van de collectieve sector voor de macro-economische geldstromen (paragraaf 6.2), voor het meso-niveau van de bedrijfstakken (paragraaf 6.3) en voor het micro-niveau van de personele inkomensverdeling (paragraaf 6.4).

6.1 Alternatieve visies

De alternatieve visies die in dit rapport worden gehanteerd hebben alleen sociaal-economische dimensies. Hierdoor wijken ze af van de zogenaamde karakteristieke visies die de WRR hanteert en die vooral politieke dimensies hebben.⁵⁾ Wel zijn de in dit rapport gebruikte dimensies vaak van cruciale betekenis voor de alternatieve ideeën die er in de politiek leven over het functioneren van de collectieve sector. De twee dimensies die hier worden onderscheiden hebben betrekking op de mate van collectieve zeggenschap en op de omvang van de collectieve heffingen. Uitgaande van de bestaande situatie krijgt men dan vier alternatieven die in het onderstaande schema worden weergegeven.

	meer collectieve heffingen	minder collectieve heffingen
meer collectieve zeggenschap	collectivisering	nationalisering
minder collectieve zeggenschap	solidarisering	privatisering

De twee dimensies die in dit schema worden gehanteerd resulteren in vier verschillende alternatieven voor een gemengde economische orde. De verticale ingang is gebaseerd op de vraag in hoeverre een samenleving zich wil baseren op heffingen of prijzen. Een kenmerkende uitspraak is in dit verband "Prices or taxes, that is the question".⁶⁾⁷⁾ De wens om met meer collectieve heffingen te sturen houdt immers tegelijk een geringere bereidheid in zich te baseren op het prijsmechanisme. Daarentegen kan men ook een groter ver-

trouwen hebben in het prijsmechanisme dan in het budgetmechanisme, zodat men dan de voorkeur geeft aan een sturing van het economisch proces met behulp van prijzen. In beide gevallen kan echter de collectieve zeggenschap in het economische proces nog aanzienlijk verschillen. Indien men zich namelijk baseert op het prijsmechanisme, dan kan de zeggenschap over de produktie toch nog overwegend in ofwel collectieve ofwel private handen zijn. In het eerste geval spreken we van een genationaliseerde samenleving, in het tweede geval van een geprivatiseerde samenleving. Indien men evenwel de voorkeur geeft aan een sturing door middel van collectieve heffingen dan kan men nog beslissen over het karakter van de collectieve uitgaven. De collectieve zeggenschap over het economisch proces zal groter zijn als men met gebonden overdrachten werkt, dan in het geval dat men werkt met uitgaven om-niet (uitkeringen). In het eerste geval, waarin de collectieve zeggenschap over het kringloopproces door zowel de heffingen als door de gebonden overdrachten groot is, spreken we van een gecollectiviseerde samenleving. In het tweede geval, waarin het consumenten- en producentengedrag niet door de collectieve uitgaven wordt beïnvloed, maar waarin door middel van heffingen en uitkeringen een herverdeling via de collectieve sector optreedt, spreken we van solidarisering.

Verder zij opgemerkt, dat in het bovenstaande schema vier visies worden omschreven die afwijken van de bestaande situatie. Hierdoor zijn de vier visies in feite dynamisch; een wijziging in de door de betreffende visie gewenste richting is eerst dan niet meer mogelijk, als de collectieve zeggenschap en de collectieve heffingen of niet groter of niet kleiner kunnen worden. Daarbij wordt opengeleten in hoeverre een visie tot het uiterste zou willen gaan. Zo zal bijvoorbeeld vanwege het onvermijdelijke bestaan van zuiver collectieve goederen in onze samenleving geen stroming te vinden zijn die een volledige privatisering gewenst vindt. Door het ontbreken van dijken zouden de voorstanders hiervan in ons land geen lang leven beschoren zijn. Ook bestaat de mogelijkheid dat men bijvoorbeeld voor een gedeelte in één bepaalde richting wil gaan en voor de rest in een andere richting. Zo zouden bijvoorbeeld voorstanders van nationalisering van de gezondheidszorg, die nu deels gecollectiviseerd en geprivatiseerd is, op het gebied van scholing meer privatisering of meer solidarisering (via de kinderbijslag) wenselijk kunnen achten. In dit rapport wordt in het vervolg echter steeds gewerkt met de vier genoemde

macro-visies zonder daarin een nadere detaillering naar sectoren aan te brengen. Dit heeft tot gevolg dat de onderscheiden visies als ideaaltypen gekenschetst kunnen worden en dat de veel ruimte vergende beschrijving van deelvisies niet in dit rapport hoeft plaats te vinden.

Tenslotte zij opgemerkt dat het bovenstaande schema slechts gericht is op het classificeren van verschillende typen gemengde volkshuishouding. Zo is al opgemerkt dat een volledig geprivatiseerde volkshuishouding niet mogelijk is vanwege collectieve goederen. Echter ook een centraal geleide volkshuishouding past niet in het bovenstaande schema. In het geval van een centraal geleide volkshuishouding wordt immers het aanbod door de staat bepaald en is het voor de consumenten een gegeven.⁸⁾ Slechts indien men in een volledig genationaliseerde economie de consumentensouvereiniteit zou afschaffen⁹⁾ of als in een volledig gecollectiviseerde samenleving de beslissingen over de produktie alleen in overheidshanden zouden liggen, krijgt men in economisch opzicht een centraal geleide volkshuishouding.

6.2 Perspectieven op macro-niveau

In deze paragraaf worden de vier visies nader besproken. Daarbij komt naar voren dat er naast de twee gehanteerde indelingscriteria nog andere criteria zijn die in de verschillende visies meer of minder tot uiting komen. Zo is de mate waarin de overheid centraal zou moeten staan voor het te voeren beleid van belang. Ook zijn het functioneren van de arbeidsmarkt en de wenselijkheid van herverdeling belangrijke criteria voor een verdere concretisering. Alvorens deze criteria te bespreken wordt eerst met behulp van tabel 6.1 aangegeven hoe de vier alternatieve visies aankijken tegen de belangrijkste stroomgrootheden in de collectieve sector. Hiertoe is op basis van de tabellen uit hoofdstuk 3 eerst aangegeven hoe groot deze grootheden in 1978 waren en wat de ontwikkeling daarin is geweest sinds 1963. Verder is aangegeven of de onderzochte visies in principe een veel groter (++), een groter (+), een kleiner (-) of een veel kleiner (--) percentage van het nationaal produkt voor de betreffende grootheid zouden reserveren. Indien in een visie een bepaalde grootheid niet hoeft te veranderen is dit aangegeven met een 0. Steeds is daarbij vooral het eerste-orde effect bestudeerd; ook omdat niet kan worden ingegaan op al de mogelijke indirecte effecten.

Tabel 6.1 De geldstromen van en naar de collectieve sector in procenten van de totale netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen (1978), de reële groei hierin tussen 1963 en 1978 en de wijzigingen die hierin volgens de alternatieve visies moeten optreden.

Geldstromen van en naar de collectieve sector	situatie 1978 ^{a)} %	feitelijke groei 1963-1978 ^{a)} % per jaar	collectivisering	solidarisering	nationalisering	privatisering
<u>primaire transacties</u>						
indirecte belastingen(A)	13,9	1,5	+	0	0	-
kostprijsverlaginge subsidies(B)	2,5	6,4	+	-	0	-
saldo overig inkomen(C)	1,2	b)	0	0	+/-	0
primair inkomen(D) ^{c)}	12,7	2,0	0	+	+/-	-
<u>secundaire transacties</u>						
heffingen en ontvangsten om-niet(E)	40,0	2,9	+	+	-	-
uitkeringen en uitgaven om-niet(F)	31,1	5,1	-	++	-	-
beschikbaar inkomen(G) ^{c)}	21,7	0,3	++	-	0	--
<u>financiële transacties</u>						
saldo financiële transacties(H)	1,6	4,6	0	0	0	0
beschikbaar voor bestedingen(I) ^{c)}	23,3	0,6	++	-	0	--
<u>bestedingstransacties</u>						
saldo materiële bestedingen(J)	8,1	-1,5	+	-	-	-
ambtenarensalarissen (collectieve produktie) (K) ^{c)}	15,2	2,0	+	0	+	-

a) bron: de tabellen 3.1 - 3.9.

b) De omvang van deze grootheid steeg, maar de groei kon door een omslag van teken niet worden berekend.

c) afgezien van afrondingsverschillen geldt: $D = A-B+C$,
 $G = D+E-F$ en
 $I = G+H = J+K$

6.2.1 Collectivisering

Indien men tot verdere collectivisering zou willen overgaan, zal men proberen meer heffingen op te leggen om met de collectieve uitgaven meer collectieve zeggenschap over de produktie of de consumptie te verkrijgen. Dit houdt in dat men veel vertrouwen heeft in het budgetmechanisme. De gewenste zeggenschap kan worden verkregen met behulp van overheidsbestedingen aan zaken die positief worden gewaardeerd of die tot de basisbehoeften worden gerekend (zoals bijvoorbeeld scholing, huisvesting, gezondheidszorg en de diensten van de openbare nutsbedrijven en het openbaar

vervoer). Men ziet dan een toename van de collectieve materiële bestedingen of van de ambtenarensalarissen (zie tabel 6.1). Ook kan men echter meer collectieve zeggenschap krijgen door middel van subsidies. Dit kan tot uiting komen in een toename van de kostprijsverlagende subsidies of van de financiële uitgaven om-niet (bijvoorbeeld bij de WIR-premies). De gelden voor de uitbreiding van de omvang van de collectieve bestedingen en de subsidies kunnen deels worden verkregen uit een vermindering van de uitkeringen uit hoofde van de sociale verzekeringen en de sociale voorzieningen. Door de toename van het aantal collectief verstrekte goederen hoeft het niet bezwaarlijk te zijn als hierdoor de private bestedingsmogelijkheden verminderen. Ten dele kan men echter ook heffingen opleggen aan het arbeidsinkomen of het overige inkomen. Liever zou men bij collectivisering nog de private bestedingen en de private produktie sturen door een verhoging van de indirecte belastingen. Omdat echter de vraag naar goederen en diensten die door het bedrijfsleven worden geleverd niet geheel inelastisch is en omdat door veel collectieve bestedingen de belastinggrondslag voor de indirecte belastingen (de private bestedingen) evenredig is verminderd, kan men de opbrengst van de indirecte belastingen niet al te optimistisch inschatten. Het zou waarschijnlijk al mooi zijn indien met de extra indirecte belastingen de gewenste toeneming van de kostprijsverlagende subsidies gefinancierd kan worden. Per saldo zal dan het primair inkomen van de collectieve sector niet veel veranderen.

Op zichzelf staat men in deze visie vrij onverschillig tegenover de vraag of de heffingen en de bestedingen geïnitieerd moeten worden door het Rijk of door de lagere overheden. Gezien de relatief kleine afstanden in ons land lijkt het niet verstandig om de indirecte belastingen lokaal op te leggen. Als men bovendien in deze visie enige nivellering wil bewerkstelligen zullen ook de heffingen op het loon en het overige inkomen centraal geïnd moeten worden, eventueel met uitzondering van bijvoorbeeld heffingen op onroerend goed. Vanuit de sociocratische optiek krijgt men dan een grote stroom van inkomensoverdrachten van het rijk naar de overige publiekrechtelijke lichamen. Deze overdrachten zullen dan vooral het karakter van een algemene uitkering (dit wil zeggen zonder binding aan een bepaald door het rijk opgelegd bestedingsdoel) hebben.¹⁰⁾ Voor wat de inkomensverdeling betreft blijkt deze visie zich vooral te baseren op de tertiaire inkomensverdeling. Voor zover echter de indirecte belastingen te denivellerend gaan werken of te weinig opbrengen om de collectieve bestedingen te fi-

nancieren zal men terugvallen op heffingen in de secundaire sfeer.

6.2.2. Solidarisering

Bij solidarisering is men geneigd meer heffingen op te leggen om met de opbrengst hiervan meer uitkeringen te verstrekken. Zo zou met name de pensioenverzekering kunnen worden verbeterd, terwijl een weduwnaarsverzekering ingevoerd zou kunnen worden. Ook zou een volksverzekering tegen ziektekosten hoge prioriteit kunnen krijgen.¹¹⁾ Uit de hoge prioriteit voor heffingen en uitkeringen blijkt, dat men weinig waardering heeft voor de primaire inkomensverdeling zoals deze via het marktmechanisme tot stand komt. De bij solidarisering optredende herverdeling kan horizontaal herverdelend (binnen inkomensklassen) en verticaal herverdelend (tussen inkomensklassen) zijn.¹²⁾ Omdat veel collectieve zeggenschap niet gewenst is, gaat men ervan uit dat de consument haar eigen verantwoordelijkheden kent. Hierdoor kunnen de collectieve materiële bestedingen verminderen, zodat het beschikbaar inkomen in de collectieve sector kleiner kan worden. Vanwege het belang dat men hecht aan de consumentenvrijheid is men ook geen voorstander van een uitbreiding van de indirecte belastingen. Een verlaging van de kostprijsverlagende subsidies is echter wel aantrekkelijk. De consument kan immers best de kostprijs voor de verschillende goederen opbrengen, doordat de omvang van de uitkeringen relatief groot is. Bovendien beïnvloeden de kostprijsverlagende subsidies de alternatieve kosten voor de consument, waardoor ze concurrentievervalsend werken. De vermindering van de kostprijsverlagende subsidies resulteert in een toegenomen primair inkomen voor de collectieve sector, met als gevolg dat deze nog meer uitkeringen kan financieren. Door deze uitgangspunten baseert men zich bij de herverdeling dus vooral op de secundaire inkomensstransacties. (Zie tabel 6.1 voor een samenvatting van bovenstaande ideeën.)

Ondanks consensus over deze fundamentele uitgangspunten wordt men bij verdere solidarisering nog wel geconfronteerd met alternatieve mogelijkheden. Zo kan men zich bij de heffingen baseren op de verzekeringsgedachte; ook zouden de heffingen echter gefiscaliseerd kunnen worden. Bij de verzekeringsgedachte is er sprake van doelheffingen. Deze heffingen worden alleen opgelegd aan potentiële uitkeringsgerechtigden (verzekerden). In principe is daarbij een differentiatie in de collectieve premies voor verschillende

groepen van verzekerden mogelijk, terwijl ook een gedecentraliseerd beheer niet is uitgesloten¹³). De verzekeringsgedachte zal dan ook sociocratische aanhangers kennen. De tegenstanders van de verzekeringsgedachte zullen met name wijzen op het ontbreken van adequate methoden om tot onderlinge afweging van de heffingen en de uitkeringen te komen. Bovendien zullen zij fiscalisering gewenst achten omdat dan mogelijk meer inkomensbestanddelen belastbaar gemaakt kunnen worden, zodat de heffingsgrondslag groter wordt¹⁴). (Zie ook paragraaf 6.3 voor de gevolgen van alternatieve heffingsmethoden op bedrijfstakniveau.)

Bij de uitkeringen komt men voor de principiële keuze te staan of men zich baseert op het kostwinnersprincipe of dat de uitkeringen juist geïndividualiseerd verstrekt gaan worden. Bij de verzekeringsgedachte zou eigenlijk een geïndividualiseerde uitkering horen; althans indien men ook individueel de premies heeft afgedragen. Voor de werknemersverzekeringen die in Nederland verzekeren tegen loonderving, is dit ook het geval. Hierdoor is wel een samenloop van twee uitkeringen mogelijk. Doordat de hoogte van deze uitkering bovendien vrijwel altijd minimaal gelijk is aan het netto-minimumloon (wat bedoeld is voor kostwinners zonder werkende partner) is deze bestaande individualisering vrij kostbaar. Bij de volksverzekeringen is daarentegen de uitkering gebaseerd op het kostwinnersbegrip. Dit wil zeggen dat aan een alleenstaande slechts een bepaald percentage van het netto-minimumloon wordt verstrekt. Voor de partner ontvangt men veelal een aanvulling tot het netto-minimumloon. Deze aanvulling is lager dan het bedrag dat de alleenstaande ontvangt. Individualisering van de uitkeringen vereist nu dat een ieder minimaal datgene ontvangt wat een alleenstaande krijgt. Dit vereist extra heffingen. Hoewel de solidariseringsvariant extra heffingen voorstaat is het de vraag of volledige individualisering met als ondergrens het netto-minimumloon kan worden opgebracht. Als dat niet zou kunnen zou men een uitruil kunnen overwegen, waarbij de volksverzekeringen evenals de werknemersverzekeringen geïndividualiseerd worden, maar waarbij tegelijkertijd de minimumuitkeringen voor de werknemersverzekeringen tot het minimumniveau voor een alleenstaande worden teruggebracht. Indien de uitkeringsgenietende in een huishouden de enige kostwinner zou zijn, zou men deze uitkering kunnen verhogen tot het netto-minimumloon. In dat geval is men ook niet ver meer verwijderd van een integrale volksverzekering tegen loonderving.

6.2.3. Nationalisering

De voorstanders van meer collectieve zeggenschap onder gelijktijdige vermindering van collectieve heffingen richten zich vooral op zeggenschap over de produktie. Deze kan worden verkregen door of de collectieve produktie te vergroten of door meer ondernemingen onder verantwoordelijkheid van de staat te laten produceren (zoals nu de PTT). Omdat een daling van collectieve heffingen gewenst is, krijgt de collectieve sector slechts een sluitende begroting als de consument een groot gedeelte van de overheidsproduktie zelf betaalt. Deze toepassing van het profijtbeginsel bij nationalisering duidt erop dat men hecht aan de vrijheid van de consument. De vrijheid van de producent zal men daarentegen trachten in te perken door ook collectieve zeggenschap over bedrijven na te streven. Een van de problemen daarbij is de wijze waarop een dergelijke zeggenschap kan worden geëffectueerd. Zonder al te grote wijzigingen in de bezitsverhoudingen zal de produktie zich vooral richten op de dienstensector. Immers het verwerven van aandelenkapitaal bij kapitaalintensieve bedrijven zal zonder grote financieringskortingen slechts geleidelijk plaats kunnen vinden. Eventueel kan men hiertoe de uitkeringen van de collectieve sector aanspreken om op langere termijn meer produktiecapaciteit voor de zwakkeren in te zetten. Ten dele vindt nu deze substitutie reeds plaats via de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW). Al met al krijgt men een toeneming van het aantal werknemers dat geliëerd is aan de collectieve sector. In tegenstelling tot collectivisering is het voor de collectieve sector ook noodzakelijk om zeggenschap over de produktie te hebben, omdat men in mindere mate belang hecht aan corrigerende materiële overheidsbestedingen. Ook de sturende kostprijsverlagende subsidies en indirecte belastingen zijn in een genationaliseerde economie minder essentieel. Wel bestaat de kans dat men de resterende private produktie uit concurrentie-overwegingen indirect zou willen belasten. Voor zover de produktie in genationaliseerde bedrijven van hoogwaardiger kwaliteit zou zijn, bijvoorbeeld door minder milieuverontreiniging en betere arbeidsomstandigheden, zouden dergelijke heffingen niet alléén een protectionistisch karakter hebben. Door de geringere omvang van de private produktie wordt de grondslag van de indirecte belastingen bij nationalisering kleiner, zodat de opbrengst hiervan niet veel zal afwijken van die in 1978. Naarmate de nationalisering verder gaat, zal de collectieve sector een groter aandeel in de opbrengsten van bedrijven krijgen. Hierdoor zal

het overige primaire inkomen dat de collectieve sector ontvangt van de (genationaliseerde) bedrijven toenemen. Als echter de genationaliseerde bedrijven verlies maken wordt het overig inkomen van de collectieve sector evenredig minder, zodat per saldo de richting waarin het overig inkomen zich zal wijzigen niet valt te voorspellen. (Zie ook tabel 6.1 voor een samenvatting van de bovenstaande ideeën.)

Ook bij nationalisering kan men een technocratische en een sociocratische variant onderscheiden. Vooral de dienstverlening kan vrij gemakkelijk in handen van de lagere overheden worden gelegd. Eventuele nationalisering van de zware industrie zal, voor zover men daartoe de middelen ter beschikking heeft, eerder op nationaal niveau plaats moeten vinden. Verder is het mogelijk dat de relatief hoge gemiddelde beloning van de ambtenaren in de collectieve sector, zoals deze uit tabel 5.5 blijkt, lager zal worden. Dit treedt alleen al op als een gedeelte van de dienstensector - met haar gemiddeld lagere beloningsniveau - in collectieve handen komt. Bovendien kan daling van het beloningsniveau optreden als de door de collectieve sector geproduceerde diensten in de ogen van de soevereine consument weinig aantrekkelijk zijn. Ook is echter een relatieve opwaardering van sommige collectieve diensten niet uitgesloten; in dat geval zal echter een keuze moeten worden gemaakt voor of een beloningsstructuur zoals deze door de markt wordt bepaald of voor een beloningsstructuur zoals deze voor de kwalitatief goede arbeidsplaatsen in de collectieve sector rechtvaardig wordt geacht.¹⁵⁾

6.2.4. Privatisering

Indien men noch veel collectieve zeggenschap, noch veel collectieve heffingen wenst, wordt men blijkens tabel 6.1 beloond met "-" tekens. Deze "negatieve" uitkomst betreft echter niet houding van de voorstanders van privatisering. Zij hebben immers juist een groot vertrouwen in zowel de producent als de consument. Hierdoor zien zij niet veel in collectieve beïnvloeding van het marktmechanisme. Door alleen al de collectieve bestedingen aan materiële zaken en ambtenarendiensten te verminderen heeft men in deze visie minder collectieve heffingen nodig. Bovendien kunnen de heffingen verder worden gereduceerd omdat men ook niet zoveel om-niet wil verstrekken. Bij privatisering zal men proberen de structurele overheidsbestedingen kostendekkend te maken,¹⁶⁾ tenzij het gaat om zuiver collectieve goederen waarvoor het profijtbeginnsel door non-exclusiviteit niet

toepasbaar is.¹⁷⁾ Het saldo van de overige primaire ontvangen inkomens in de collectieve sector hoeft in deze visie niet te veranderen indien men althans ook het eigendom van de collectieve sector respecteert. Bij privatisering zal men niet zoveel correcties op de primaire inkomensverdeling willen aanbrengen. De heffingen die men hiervoor zou moeten opleggen werken namelijk vaak verstoring op de allocatie. Zeker indien er sprake is van vestzak-broekzak transacties waarbij er aan inkomensposities weinig verandert, maar waarbij de relatieve prijzen wel worden beïnvloed, is dat ongewenst.¹⁸⁾ Het is voldoende als er via een eenvoudig, doorzichtig herverdelingsmechanisme een minimale levensstandaard in de volkshuishouding wordt gegarandeerd.¹⁹⁾ In hoeverre deze in geld of in goederen moet worden gegarandeerd is een punt van discussie. Aan de ene kant zou men bijvoorbeeld graag de ontvangers van inkomensoverdrachten bestedingsvrijheid willen geven. Door hen wordt dan het gegarandeerde minimale inkomen optimaal besteed; echter diegenen aan wie de noodzakelijke heffingen worden opgelegd zouden wel eens een sterke voorkeur voor speciale bestedingscategoriën kunnen hebben.²⁰⁾ Mogelijk zou men zich ook zoveel mogelijk bij deze laatste voorkeuren willen aansluiten.²¹⁾

Sociocratische ideeën zouden goed in de visie van een geprivatiseerde samenleving passen. Zo worden de beslissingen zoveel mogelijk genomen op het micro-niveau van het huishouden en van het bedrijf. De beslissing om tot verzekering of bijverzekering over te gaan wordt aan de huishoudens overgelaten. Als verzekeraars zouden zowel de particuliere verzekeringsmaatschappijen als de bedrijfspensioenfondsen geschikt zijn. De mogelijkheid van verzekeringen aangegaan door groeperingen die met een ander doel samenwerken (bijvoorbeeld bedrijven) zijn met name zeer hanteerbaar in deze visie, omdat dan individuen behorend tot hoge risicogroepen niet hun kostendekkende premie zullen hoeven te betalen. Juist binnen deze voor het andere doel samenwerkende groeperingen wordt dan de solidariteit beoefend.

Tenslotte blijkt uit tabel 6.1 dat de feitelijke ontwikkeling tussen 1963 en 1978 vooral gekenmerkt werd door minder privatisering en dat - naast solidarisering en nationalisering - met name de richting van collectivisering werd ingeslagen.

6.3. Perspectieven op bedrijfstakniveau

6.3.1 Alternatieve visies en bedrijfstakken

Herschikking van de informatie uit tabel 4.2 resulteert in tabel 6.2 in een staat van middelen en bestedingen, waarbij de onderscheiden posten zijn uitgedrukt in procenten van de toegevoegde waarde tegen marktprijzen. Met tabel 6.2 kan men enige consequenties van de alternatieve visies voor de onderzochte bedrijfstakken traceren. Zo werd in de vorige paragraaf aangegeven dat bij collectivisering de overheidsbestedingen vooral plaats zullen vinden in de dienstensector, het openbaar nut en de bouwnijverheid. In het geval dat men tot nationalisering van de produktie zou overgaan zal de collectieve produktie van vooral diensten worden uitgebreid. Binnen de sector bedrijven zullen dan de beide dienstverlenende bedrijfstakken kleiner worden. De solidarisering en de privatisering, die beide een vermindering van de collectieve bestedingen voorstaan, hebben blijkens tabel 6.2 met name negatieve gevolgen voor de bouwnijverheid, waar in 1978 38% van de toegevoegde waarde werd verkregen uit collectieve bestedingen. Door de daling van het aantal diensten van ambtenaren zal tenslotte bij privatisering vooral de produktie in het dienstverlenende gedeelte van het bedrijfsleven groter worden. De gevolgen van wijzigingen in het niveau van de heffingen op de bedrijfstakstructuur zijn minder eenduidig. De analyse wordt namelijk bemoeilijkt, doordat niet bekend is hoe groot de op de bedrijfstakken rustende indirecte belastingen in werkelijkheid zijn.²²⁾ Als men minder heffingen wenst, zullen vermoedelijk de indirecte belastingen die vooral op de industrie en de commerciële diensten drukken minder worden. Bij privatisering en nationalisering zullen verder de sociale lasten, die in procenten van de toegevoegde waarde het grootst zijn in de bouwnijverheid en de collectieve sector, kleiner worden. De verhoging van heffingen bij collectivisering en solidarisering heeft gevolgen die afhangen van de gehanteerde heffingsgrondslag, van de prijselasticiteit van de afzetcategorieën en van de substitutie- en prijselasticiteiten van de produktiefactoren. Op de alternatieve heffingsgrondslagen wordt in de volgende twee subparagrafen ingegaan. Daarbij wordt steeds verondersteld dat er noch voortwenteling, noch afwenteling, noch ontwijking mogelijk is, zodat de heffing steeds drukt op de gewenste categorie van middelen of bestedingen.²³⁾

Tabel 6.2 Middelen en bestedingen per bedrijfstak in procenten van de netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen, 1978.

	Bedrijven							Collectieve sector	Totaal
	landbouw	industrie	bouwnijverheid	delfst. + op.nut	comm. diensten	niet comm. diensten	totaal bedrijven		
Middelen									
Intermediaire ontvangsten	112	126	101	48	36	22	67	-	52
Importen	12	114	31	11	12	3	38	89	49
Afschrijvingen	14	14	4	16	13	5	12	3	10
Loonkosten ^{a)}	21(4)	77(17)	76(18)	17(4)	63(13)	74(16)	63(13)	66(18)	64(14)
Overig inkomen ^{b)}	79(3)	23(6)	24(0)	83(0)	37(6)	26(2)	37(4)	34(34)	36(11)
Totaal	238	354	237	176	160	130	217	193	212
Bestedingen									
Intermediaire leveringen	157	110	69	84	43	7	67	-	52
Gezinsconsumptie	20	62	5	41	77	111	64	76	66
Bedrijfsinvesteringen	5	14	115	6	9	-	19	27	21
Collectieve bestedingen	1	8	38	5	3	10	8	77	23
Exporten	53	160	10	40	27	3	60	12	49

Bron: Tabel 4.2.

a) tussen haakjes het percentage van de sociale lasten in de toegevoegde waarde.

b) tussen haakjes het saldo van de indirecte belastingen minus kostprijsverlagende subsidies in procenten van de toegevoegde waarde.

6.3.2 Heffingen op bestedingen

Als de voorstanders van meer collectieve heffingen deze op de bestedingen willen leggen, dan kan men dat op alle bestedingscategorieën of op slechts sommige doen. Als men zou besluiten om alle bestedingen in bedrijven evenredig te belasten, dan is de heffingsgrondslag 217% van de netto toegevoegde waarde. Deze ruime verdubbeling van de grondslag wordt veroorzaakt doordat de intermediaire transacties, de bestedingen door het buitenland en de bruto investeringen in de grondslag zijn opgenomen, terwijl voor de berekening van de netto toegevoegde waarde altijd slechts de "netto-bedragen" (saldo intermediaire leveringen, saldo bestedingstransacties met het buitenland en de netto investeringen) zijn meegeteld. Een dergelijke verhoging van de grondslag is niet altijd gemakkelijk te bewerkstelligen. Zo worden in het huidige systeem de exporten ontdaan van de daarop drukkende BTW. Dit wil zeggen dat een verhoging van de heffingen op de bestedingen met 1% zonder verdere reacties 2,17% van de toegevoegde waarde in bedrijven zou moeten opleveren, doch dat door de exportrestitutie deze opbrengst met 0,60% wordt verminderd. Om dan toch een opbrengst van 2,17% van de toegevoegde waarde te krijgen moeten de overige bestedingen met het bedrag van de restitutie extra worden belast²⁴⁾.

Indien men echter slechts één speciale bestedingscategorie wil belasten, dan zal men vaak de gezinsconsumptie of de bedrijfsinvesteringen als grondslag kiezen. Met name voor de voorstanders van collectivisering is een dergelijke sturing van bestedingen aantrekkelijk. Ook echter een heffing op intermediaire leveranties zou in deze visie passen. In het laatste geval zou men in feite de cumulatieve omzetbelasting opnieuw invoeren. Dit houdt in dat de heffingsgrondslag groter wordt, naarmate er meer transacties tussen bedrijven plaatsvinden. Dat zou inhouden dat men de externe arbeidsverdeling meer dan tot nu toe zou belasten. Mogelijk bereikt men dan dat de duurder geworden intermediaire transacties afnemen, zodat er een integratie van productieprocessen binnen bedrijven optreedt. Sociocratisch gezien zou dit voordelen kunnen hebben, omdat men dan meerdere productieprocessen in één bedrijf krijgt. De werknemers kunnen dan meer bij het eindprodukt betrokken zijn. Echter door de grotere bedrijfsomvang zou ook de overzichtelijkheid over het gehele productieproces kunnen afnemen. Hoe het ook zij, een heffing op intermediaire leveringen zal in elk geval de reeds geïntegreerde, grote bedrijven bevoordelen.²⁵⁾

6.3.3 Heffingen op middelen

Op de middelen worden verschillende heffingen gelegd, zoals loon- en inkomstenbelasting, sociale verzekeringspremies en vennootschapsbelasting. Helaas is er niet voldoende informatie beschikbaar over de omvang van de druk van deze heffingen in de verschillende bedrijfstakken. Toch wordt nogal vaak een heffing van de sociale verzekeringspremies over de (netto) toegevoegde waarde bepleit. Het huidige regime van heffingen drukt namelijk relatief zwaar op bedrijven en bedrijfstakken met relatief veel laag beloonde inkomenstrekkers en op die met een relatief gering overig inkomen.²⁶⁾ Dit komt doordat de premies voor de sociale verzekeringen slechts over inkomens beneden bepaalde grenzen worden geheven en omdat de werknemersverzekeringen alleen heffingen kennen op het looninkomen. Door nu voor de verschillende sociale verzekeringen de premiegrenzen te laten vervallen wordt de heffingsgrondslag groter.²⁷⁾ Blijkens tabel 5.5 zal dit binnen de sector bedrijven vooral optreden in de landbouw²⁸⁾. Door bovendien het overige inkomen in alle heffingen te betrekken zal de heffingsgrondslag nog verder stijgen. Met name de landbouw, de delfstoffenwinning en de openbare nutsbedrijven zouden blijkens tabel 6.2 bij een heffing op basis van de toegevoegde waarde meer gaan bijdragen in de collectieve middelen, doordat daar het overige inkomen relatief groot is. De industrie, de bouwnijverheid en de dienstensectoren daarentegen zouden een relatieve lastenverlichting ondergaan.

De overgang naar heffingen op basis van de toegevoegde waarde wordt ook wel op theoretische gronden bepleit. Waarom zouden de kosten van bijvoorbeeld werkloosheid of arbeidsongeschiktheid alleen aan de produktiefactor arbeid moeten worden toegerekend? Het geheel van arbeidsomstandigheden wordt immers mede bepaald door de wijze waarop produktiefactoren in onderlinge samenhang worden ingezet. Omdat de produktiefactor arbeid slechts een beperkte invloed heeft op de produktieverhoudingen zou ook het inkomen uit de overige produktiefactoren aan heffingen onderworpen moeten zijn. Bovendien worden de voorwaarden voor een blijvende inzet van alle produktiemiddelen niet alleen op bedrijfsniveau geschapen. Het bedrijfsrisico is deels ook een gemeenschapsrisico. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de relatief grote overheidsbijdrage aan de sociale verzekeringen (zie tabel 4.8) en in de sociale voorzieningen die de overheid ter aanvulling van de sociale verzekeringen heeft ingesteld (zie tabel 4.9). Tenslotte is door de introductie van de volks-

verzekeringen de verzekeringsgedachte steeds verder op de achtergrond gekomen. Zo bedroegen de bovenminimale uitkeringen die nog volledig gebaseerd zijn op het equivalentieprincipe in 1979 4,3% van alle sociale verzekeringsuitkeringen²⁹).

Naast de reeds besproken gevolgen voor de verschillende bedrijfstakken zijn er ook nog andere gevolgen te verwachten van de heffing van sociale verzekeringspremies over de toegevoegde waarde³⁰). Zo zal door het goedkoper worden van relatief laag betaalde arbeid deze mogelijk meer gevraagd worden. Ook zal de arbeidsinkomensquote dalen, terwijl de heffingen op de toegevoegde waarde sterker met de conjunctuur op en neer zullen gaan, omdat de loonkostenpost relatief star is. Hierdoor kan enige conjuncturele stabilisatie optreden. De fondsvorming zal dan in tijden van hoogconjunctuur wel groter moeten zijn. Ook zal de heffingsstructuur progressiever worden dan uit de tabellen 2.9 en 5.7 blijkt. Immers de premiegrenzen voor de sociale verzekeringen zijn dan niet meer actueel. Indien men daarbij ook de directeuren van NV's en BV's en bijvoorbeeld de werknemers in dienst van de collectieve sector onder de betreffende verzekeringen - die dan volksverzekeringen geworden zijn - zou brengen dan zullen zij met hun relatief hoge inkomens erop achteruit gaan (zie tabel 5.5). Wel zal men bij een uniform systeem van heffingen alle sociaal-economische groeperingen op dezelfde wijze moeten verzekeren. Dit wil zeggen dat men bijvoorbeeld ook de zelfstandigen en de meewerkende gezinsleden onder de loondervingswetten en de Ziektefondswet moet brengen, of dat men bijvoorbeeld de geïndividualiseerde werknemersverzekeringen moet inperken. Uit paragraaf 6.1 blijkt, dat men bij solidarisering de eerste regeling zal prefereren en bij privatisering de tweede.

6.4. Perspectieven op de inkomensverdeling

Van de alternatieve visies die in paragraaf 6.1. zijn besproken kan men bij collectivisering en nationalisering enige (van de collectieve zeggenschap over de productie afgeleide) invloed op de primaire inkomens uitoefenen. Daarnaast zal men bij collectivisering en solidarisering, alleen reeds door de gewenste heffingen, de secundaire inkomensverdeling beïnvloeden. De boekhoudkundige benadering die in dit rapport is gehanteerd geeft geen inzicht in de reacties op ontwikkelingen in elk van de vier alternatieve richtingen. Boekhoudkundig gezien kan men dan ook slechts aangeven dat bij collectivisering - door meer heffingen in

de secundaire sfeer en door minder overdrachten - het verschil tussen het primaire inkomen en het besteedbare inkomen van inkomenstrekkingen zal toenemen. Bij een ontwikkeling in de richting van solidarisering zal dit verschil waarschijnlijk juist kleiner worden. De omvang van het feitelijke écart kan worden bepaald door de inkomensverdeling te meten zoals deze is voor en na formele herverdeling. Dit is de herverdeling die optreedt doordat de collectieve sector heffingen oplegt en uitkeringen verstrekt. Naast deze formele herverdeling treedt er bij inkomenstrekkingen die partner en/of kinderen hebben ook een informele herverdeling op tussen de verschillende gezinsleden. Enig inzicht in zowel de formele als de informele inkomensherverdeling verkrijgt men met behulp van tabel 6.3.

In tabel 6.3. is het gemiddelde inkomen uit winst, arbeid en vermogensaanspraken van de inkomenstrekkingen uit verschillende kerninkomensklassen uitgedrukt in procenten van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking. Voor alle inkomenstrekkingen te zamen was dit percentage 92. Door de (via de belastingdienst geregistreerde) collectieve heffingen en uitkeringen blijkt het gemiddeld besteedbaar inkomen van inkomenstrekkingen te dalen tot 85% van dat van de beroepsbevolking. Dit is deels (10%) lager dan dat van de beroepsbevolking, doordat de gepensioneerden en de personen zonder beroep met hun relatief lage inkomens niet tot de beroepsbevolking worden gerekend, maar wel tot de inkomenstrekkingen. Verder is het 5% lager doordat bij het besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking het besteedbaar inkomen van de gehuwde vrouw is meegeteld, terwijl dat in tabel 6.3. apart is opgenomen³¹⁾. De via de belastingdienst gemeten herverdeling blijkt vrijwel in een verdubbeling van het besteedbaar inkomen in de laagste inkomensklasse te resulteren en in een halvering van het besteedbaar inkomen in de hoogste inkomensklasse. Verder blijkt dat de gehuwde vrouwen gemiddeld 8% overhouden van dat wat in de beroepsbevolking gemiddeld besteedbaar is. Daarbij blijken de 588.000 vrouwen die gehuwd zijn met de mannen in de laagste kerninkomensklasse en de 49.000 vrouwen die gehuwd zijn met de mannen in de hoogste inkomensklasse gemiddeld het minst besteedbaar over te houden³²⁾. Na samenvoeging van het besteedbaar inkomen van de gehuwde vrouw met dat van de man resulteert een besteedbaar inkomen voor het gezin waarvan man, vrouw en kinderen moeten leven. Indien er binnen het gezin volledige nivellering zou optreden, dan kan het gemiddeld besteedbaar inkomen per persoon worden berekend. Uit de laatste kolom van tabel 6.3. blijkt dat dit 38% bedraagt van

Tabel 6.3. De formele en informele herverdeling van het inkomen uit winst, arbeid en vermogensaanspraken in procenten van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking naar klassen van het kerninkomen van inkomenstrekkers, volledige jaarinkomens, alsmede het aantal personen, 1975^{a)}.

Inkomensklasse	Het gemiddeld inkomen uit winst, arbeid en vermogensaanspraken van inkomenstrekkers ^{b)}	Het gemiddeld besteedbaar inkomen van inkomenstrekkers ^{c)}	Het gemiddeld besteedbaar inkomen van gehuwde vrouwen ^{d)}	Het gemiddeld besteedbaar inkomen van mannen, vrouwen en kinderen ^{e)}
In gulden	In % van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking (en het aantal personen x 1000 ^{f)})			
tot 16.750	26 (2054)	51 (2054)	6 (588)	36 (3018)
16.750 tot 23.000	75 (1327)	74 (1327)	8 (823)	33 (3150)
23.000 tot 46.000	129 (1928)	106 (1928)	8 (1565)	37 (5822)
46.000 tot 92.000	267 (318)	186 (318)	7 (288)	54 (1140)
92.000 en meer	671 (53)	339 (53)	6 (49)	89 (203)
Totaal	92 (5680)	85 (5680)	8 (3312)	38 (13333)

a) Het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking bedroeg in 1975 fl. 23.005,--

Bron: afgezien van afrondingsverschillen:

b) Tabel 5.7 : kolom 2 + 3

c) Tabel 5.7 : kolom 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 8

d) (Tabel 5.7: kolom 7) x (Tabel 5.3 : (kolom 1 + 2)/(kolom 3 + 4))

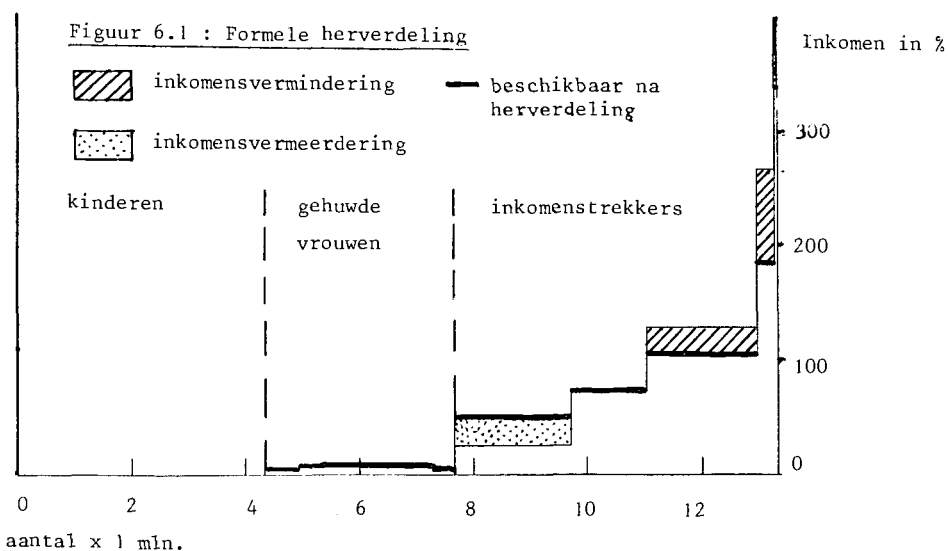
e) (Tabel 5.7: kolom 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8) x (Tabel 5.3: (kolom 1 + 2)/(kolom 6))

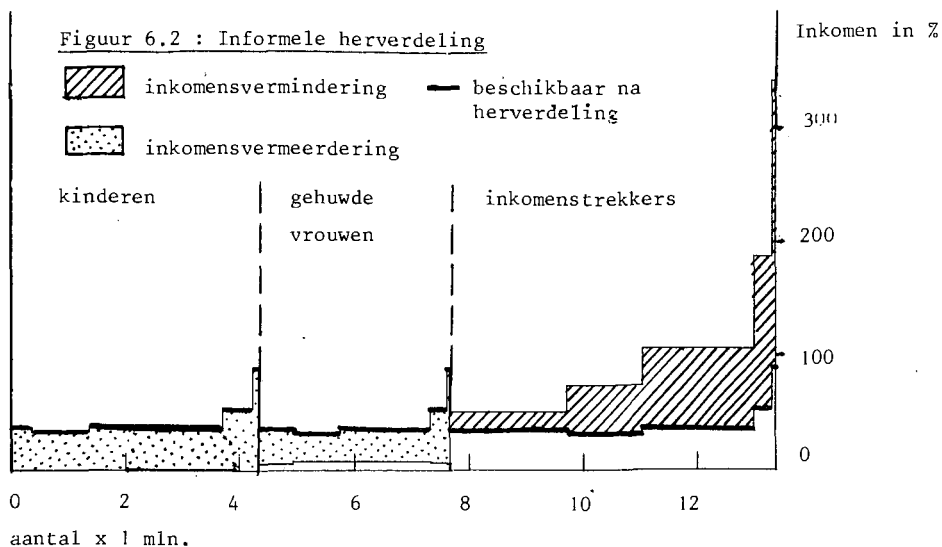
f) Tabel 5.3

het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking. Doordat in de laagste kerninkomensklasse het aantal gehuwde vrouwen en het kindertal relatief laag zijn, blijkt in deze klasse het gemiddeld besteedbaar inkomen hoger te zijn dan in de daarop volgende klasse.

De formele en informele herverdeling is grafisch weergegeven in de figuren 6.1. en 6.2. In beide figuren is op de horizontale as het aantal personen ingedeeld naar gezinsstatus en binnen deze indeling gerangschikt naar kerninkomensklasse van de inkomenstrekker. In figuur 6.1. is daarbij op de verticale as het inkomen uit winst, arbeid en vermogensaanspraken en het besteedbaar inkomen in procenten van dat van de beroepsbevolking weergegeven. Verder blijkt uit deze figuur voor de inkomenstrekkers tevens de stijging of de daling van het inkomen door geregistreeerde formele overdrachten. Figuur 6.2. geeft vervolgens aan welke gevolgen de informele herverdeling heeft, doordat op de verticale as het percentage van het besteedbaar inkomen voor en na herverdeling tussen gezinsleden is weergegeven.

Figuur 6.1 vertoont overeenkomst met de "stoet van dwergen" zoals deze door Pen is beschreven³³). Pen laat namelijk in één uur de inkomenstrekkers, die elk even groot zijn gemaakt als hun inkomen, voorbij trekken. Doordat hier de stoet wordt voorafgegaan door de kinderen, waarvan het inkomen nul is, krijgt men de indruk dat de stoet 20 minuten is vertraagd. Vervolgens geldt een kwartier lang "ladies first". Dan duurt het nog een kwartier voordat de modale inkomenstrekker voorbij komt. Pas de laatste 14 seconden komen de 53.000 reuzen voorbij die allen een inkomen ontvangen dat meer dan vier keer modaal is. Het inkomen

van deze laatste groep is zo hoog dat het in de grafiek slechts gedeeltelijk zichtbaar is. Omdat deze reuzen door de belastingdienst met de helft worden gekort is hun gehele gemiddeld besteedbaar inkomen in figuur 6.1. nog wel zichtbaar.

Ook blijkt uit figuur 6.1. waarom een veel verdergaande nivellering relatief weinig effect zal hebben. Het gemiddelde inkomen in de beide hoogste inkomensklassen is weliswaar hoog, maar het aantal inkomenstrekkers is klein. Hierdoor vormen de hoogste inkomensgroepen een onvoldoende grondslag om aan de mensen met lage inkomens veel extra te verstrekken³⁴). Een dergelijke redenering heeft vooral betrekking op de formele herverdeling, als men althans de prikkels tot arbeidsmarktprestaties wil handhaven. Bij de informele herverdeling spelen andere overwegingen een rol. Zonder op de relatie tussen inkomen en demografische grootheden in te gaan, kan men stellen dat de informele herverdeling ten dele noodzakelijk, maar ten dele ook mogelijk is. Doordat namelijk niet een ieder een eigen inkomen ontvangt, is een dergelijke herverdeling nog steeds noodzakelijk, terwijl het inkomen van de meeste inkomenstrekkers ten opzichte van dat van anderen zo groot is, dat vrijwel elke inkomenstrekkers inkomen kan afstaan aan deze anderen. Bij een gelijk inkomen voor alle gezinsleden in dezelfde inkomensklasse blijkt uit figuur 6.2 dat de informele herverdeling zeer groot is en dat daarbij de nivellering tussen de inkomensklassen van de inkomenstrekkers aanzienlijk is. Aan het eind van dit rapport blijkt dus de uiteindelijke herverdeling (en verzorging) niet aan de staat te zijn.

Toch kan men zich afvragen of daar geen taak is blijven liggen. De hier weergegeven informele herverde-

ling is namelijk wel indicatief, maar toch ook op een aantal punten versluierend. Een volledige herverdeling binnen het gezin is ten dele namelijk én utopisch (omdat mannen, vrouwen en kinderen binnen het gezin na informele overdrachten zelden ieder evenveel inkomen zullen hebben) én irrelevant (in verband met verschillen in behoeften tussen mannen, vrouwen en kinderen). Daarnaast treedt de nivellering tussen inkomensklassen bij informele herverdeling op, doordat in de hogere inkomensklassen gemiddeld méér personen van één inkomen leven. Schaalvoordelen bij de huishoudelijke produktie en een gezamenlijk gebruik van duurzame consumptiegoederen maken dan dat een besteedbaar inkomen per persoon van 54% of zelfs 89% van dat van de inkomensstrekkers uit de beroepsbevolking best aantrekkelijk is. Ook al, omdat 90% van de mensen minder overhoudt om te besteden. Verder is de geconstateerde nivellering tussen inkomensklassen slechts een gemiddelde nivellering. Door verschillen binnen inkomensklassen, door verschillen in inkomens van andere gezinsleden, maar vooral door verschillen in gezinssamenstelling kunnen de feitelijk te besteden inkomens sterk afwijken van de hier geconstateerde gemiddeld per persoon te besteden inkomens 35). Tenslotte zij opgemerkt dat het individuele welzijn niet alleen bepaald wordt door het persoonlijk besteedbaar inkomen (dat kleiner wordt bij een grotere gezinsomvang), maar dat het welzijn ook positief met de omvang van het gezin of het huishouden kan samenhangen. Bovendien kent het begrip welzijn, voor zover het al te operationaliseren is, meer dimensies dan alleen maar het te besteden inkomen en de omvang van het huishouden. De vraag of de staat, gelet op bovenstaande kanttekeningen, toch niet meer invloed zou moeten hebben op de (informele) herverdeling kan dan ook slechts een normatief antwoord uitlokken. Een antwoord dat kan worden gebaseerd op de visie die men heeft op mensen in de verzorgingsstaat.

Noten bij hoofdstuk 6

1. Tinbergen, J., On the Theory of Economic Policy, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1970, blz. 2.
2. Ibidem, blz. 71.
3. Zie voor een meer uitgebreide weergave van kwalitatieve economische politiek: ibidem, de hoofdstukken IX en X.
4. Zie bijvoorbeeld: Beus, J.W. de en P.B. Lehning, Heroverwogen sociale zekerheid en beginselen van rechtvaardigheid, Economisch Statistische Berichten, 17 februari 1982, 67(3343), blz. 178-185.
5. Naast de politiek-ideologische onderscheiding maakt de WRR verder onderscheid in de mate waarin men vertrouwen of wantrouwen heeft in sociocratische- en technocratische initiatieven. Zie: WRR, Beleidsgerichte toekomstverkenning, Deel 1: een poging tot uitlokking, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, de hoofdstukken 1 en 2.
6. Zie: Goedhart, C., Scheefgroei, ombuigingen en profijtbeginself, in: Eijgelshoven, P.J. en L.J. van Gemerden (red.), Inkomensverdeling en openbare financiën, Utrecht, Het Spectrum, 1981, blz. 51.
7. Deze dichotomie sluit aan bij het onderscheid tussen de marktsector en de budgetsector of collectieve sector, waartussen men eventueel nog de gesubsidiëerde sector kan plaatsen; zie bijvoorbeeld: Vries, B. de, Het draagvlak van de economie, Economisch Statistische Berichten, 8 februari 1978, 63(3141), blz. 138-143.
8. Zie bijvoorbeeld: Halm, G.N., Economic Systems, London, Holt e.a., 1970, blz. 19 en 20.
9. Volgens Galbraith, J.K., The New Industrial State, Harmondsworth, Penguin, 1979, hoofdstuk 18, is de consumentensouvereiniteit ook in volkshuishoudingen met pri-vaat ondernemersschap nogal twijfelachtig.
10. Zie: Goedhart, C., Hoofddlijnen van de leer der openbare financiën, Leiden, Stenfert Kroese, 1975, blz. 435-436.
11. Zie voor de mogelijkheden van de invoering van een volksverzekering tegen ziektekosten: Petersen, C., Is een volksverzekering tegen ziektekosten economisch haalbaar?, Economisch Statistische Berichten, 28 april 1982, 67 (3352), blz. 424-431.
12. Zie: Blanc, B. le, Op weg naar een economische theorie van de sociale zekerheid, Deventer, Kluwer, 1978, blz. 24.
13. Beide aspecten van decentralisatie treden in Nederland vooral op bij de Ziektewet.
14. Zie bijvoorbeeld: Douben, N.H., Sociale zekerheid, een economische benadering, Leiden, Stenfert Kroese, 1979, blz. 62 e.v.
15. Men gaat dan uit van het rechtvaardigheids criterium van Tinbergen. Zie bijvoorbeeld: Tinbergen, J., An inter-

disciplinary approach to the measurement of utility or welfare, Fifth Geary Lecture, The Economic and Social Research Institute, Dublin, 1972.

16. Zie: Goedhart, C., op. cit., 1981, blz. 51-78.
17. Zie: Wolfson, D.J., Continuïteitsvoorwaarden voor de verzorgingsstaat, in: Vereniging voor de Staatshuishoudkunde, Overlevingskansen van de verzorgingsstaat, Leiden, Stenfert Kroese, 1981, blz. 1-37.
18. Zie ook: Feldstein, M.S., Seven Principles of Social Insurance, Challenge, November-December 1976, blz. 6-11.
19. Deze minimaal gegarandeerde levensstandaard volgt uit verschillende rechtvaardigheidstheorieën. Zie: Beus, J.W. de en P.B. Lehning, op.cit., blz. 185.
20. Feldstein, P.J., Health Care Economics, New York, John Wiley, 1979, geeft in hoofdstuk 17 een overzicht van de wijze waarop men in de gezondheidszorg tracht de opbrengst van de eigen produktie zo groot mogelijk te laten zijn. Men zou kunnen stellen dat het lobbyen voor wetgeving die het eigen inkomen via collectieve bestedingen zo groot mogelijk maakt behoort tot het proces van de "kwartaire inkomensverdeling".
21. Zie voor een bespreking van dit welvaartstheoretische dilemma: Hennipman, P., De verdeling in de Paretiaanse welvaartstheorie, in Eijgelshoven, P.J. en L.J. van Gernerden (red), Inkomensverdeling en openbare financiën, Utrecht, Het Spectrum, 1981, blz.128-170.
22. Zie: Cnossen, S., Fiscaal-economische analyse van de BTW, Economisch Statistische Berichten, 29 april 1981, 66(3302), blz. 384-392. Uit dit artikel blijkt dat bijvoorbeeld de diensten van de gezondheidszorg en van woningen zijn vrijgesteld van BTW. Verder blijkt ook de consumptie van voedingsmiddelen relatief weinig te worden belast. Deze relatief lage heffingen betreffen dus vooral de produkten van de dienstensector en de landbouw.
23. Voor de feitelijke omvang van voortwenteling, afwenteling en ontwijking van heffingen dient men inzicht te hebben in de empirische waarden van prijs- en substitutie-elasticiteiten. Voor een empirische onderbouwing van de gevolgen van enkele heffingsmethoden op bedrijfstakken wordt men verwezen naar: Stroeken, J., Collectieve heffingen als sturingsinstrument, Economisch Instituut van de Katholieke Universiteit Nijmegen, 1982.
24. Uit tabel 6.2 blijkt dat door dit restitutiesysteem vooral de landbouw en de industrie, maar ook de delfstoffenwinning, het openbaar nut en de commerciële dienstverlening relatief veel van BTW worden vrijgesteld door een voordelig exportsaldo.
25. Cnossen, S., op. cit., toont aan dat ook reeds bij de BTW het systeem van vrijstellingen van BTW-plicht resulteert in integratie van produktieprocessen.
26. Zie bijvoorbeeld; WRR, Maken wij er werk van?, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1977, blz. 35 e.v.

27. Zie bijvoorbeeld: Kam, C.A. de en F.G. van Herwaarden, Enkele alternatieven voor de financiering van twee volksverzekeringen, in: Veldkamp, G.M.J(red.), De economie en het sociale zekerheidsbeleid, Deventer, Kluwer, 1980, blz. 129-147.
28. Een inkomen van twee keer modaal komt in grote lijnen overeen met de hoogste premiegrens. Naarmate er meer inkomens boven deze grens zitten, zoals in de landbouw, wordt bij afschaffing van de grenzen de heffingsgrondslag groter.
29. Zie: Hoek, M.P. van der, Besparingen door hervormingen van het stelsel van sociale zekerheid, Sociaal Maandblad Arbeid, mei 1982, 37 (5), blz. 343-349.
30. Zie: Muffels, R.J.A. en C.J.A. Maas. De heffing van sociale lasten op grondslag van de toegevoegde waarde. Sociaal Maandblad Arbeid, januari 1979, blz. 24-35.
31. Het gemiddeld besteedbare inkomen van gehuwde vrouwen is 8%. Per inkomenstrekker is dit $((3312 \times 8\%)/5680) = 5\%$.
32. Doordat echter juist in de hoogste en laagste kerninkomensklasse relatief weinig gehuwde vrouwen een eigen inkomen hebben (zie tabel 5.3), is het inkomen per werkende gehuwde vrouw in deze klassen het hoogst.
33. Zie: Pen, J., Income Distribution, Harmondsworth, Penguin, 1971, Hoofdstuk III.
34. Zie bijvoorbeeld: Weitenberg, J., Over de grenzen van de verdelingspolitiek, in: Eijgelshoven, P.J. en L.J. van Gemerden, Inkomensverdeling en openbare financiën, Utrecht, Het Spectrum, 1981, blz. 298-320.
35. Recentelijk is informatie over de inkomensverdeling voor 1977 gerangschikt naar huishoudtype gepubliceerd in: Centraal Bureau voor de Statistiek, Sociale Maandstatistiek, juli 1981, blz. 32-38.

OMSCHRIJVING VAN GEBRUIKTE BEGRIPPEN

Allocatie

Het proces dat goederen en diensten doet toewijzen.

Average Production Worker (APW)

Een mannelijke full-time handarbeider die een gemiddeld loon in de industrie verdient.

Belastingen

Gedwongen overdrachten van gelden aan de overheid zonder rechtstreekse individuele tegenprestatie.

- a. directe belastingen: belastingen die bedoeld zijn om de afdrager te belasten.
- b. indirecte belastingen: belastingen die niet bedoeld zijn om de afdrager te belasten (kostprijsverhogende belastingen).

Belastinguitgaven

Een tegemoetkoming in de fiscale wetgeving, die inbreuk maakt op de algemene bepalingen betreffende de heffingsgrondslag of een afwijking vormt van de normale structuur van de belastingwetgeving, en welke een beleidsdoelstelling bevordert die de overheid ook door middel van directe uitgaven kan nastreven.

Beschikbaar inkomen

Inkomen dat per saldo wordt verkregen uit primair inkomen en de secundaire inkomenstransacties (zie ook: Transacties).

Beschikbaar inkomen voor bestedingen

Inkomen dat per saldo wordt verkregen uit beschikbaar inkomen en de financiële transacties (zie ook: Transacties).

Bestedingen

Uitgaven waarbij rechtstreeks beslag wordt gelegd op produktiemiddelen.

Collectieve sector

Een samenvoeging van de sector Rijk en overige publiekrechtelijke lichamen en de sector Sociale verzekeringen. N.B. In de nationale rekeningen wordt de aldus gedefinieerde collectieve sector aangeduid als de sector overheid (zie ook: Sector).

Collectieve uitgaven

De uitgaven gedaan door de collectieve sector. Zij omvatten de overdrachtsuitgaven die geen beslag leggen op produktiemiddelen en de collectieve bestedingen die dat wel doen.

Collectivisering

Een ontwikkeling in de samenleving in de richting van meer collectieve heffingen en meer collectieve zeggenschap over produktie en consumptie.

Defleren

Een waardegrootheid delen door een prijsindexcijfer.

Degressie van heffingen

Heffingen zijn degressief indien men in verhouding tot de heffingsgrondslag (veelal het inkomen) minder hoeft af te dragen naarmate de heffingsgrondslag groter is.

Economische kringloop

De economische kringloop vertegenwoordigt een proces waarin in de meest gestileerde vorm produktiefactoren door gezinnen aan bedrijven worden geleverd en eindprodukten door bedrijven aan gezinnen. Deze goederenkringloop kent als tegenhanger de geldkringloop. In de meest gestileerde versie daarvan worden de produktiefactoren betaald met zgn. primair inkomen dat vervolgens kan worden gebruikt om de eindprodukten aan te schaffen.

Heffingen

Het verkrijgen van geldsommen door de collectieve sector met behulp van algemene regelen. Het begrip heffingen is ruimer dan het begrip belastingen. Naast belastingen omvatten de heffingen bijvoorbeeld ook retributies en sociale verzekeringspremies.

Infleren

Een waardegrootheid vermenigvuldigen met een prijsindexcijfer.

Kerninkomen

Het voor een sociaal-economische categorie typerende inkomen.

Kwartaire sector

De kwartaire sector omvat, naast de collectieve sector, die

onderdelen van de sector bedrijven waarvan de aard van de diensten sterke verwantschap vertoont met die van de collectieve diensten.

Nationalisering

Een ontwikkeling in de samenleving in de richting van minder collectieve heffingen, maar meer collectieve zeggenschap over met name de produktie.

Objectieve methode

Een manier om het nationale inkomen te beschouwen. Het nationale inkomen wordt bij het gebruik van de objectieve methode berekend als het verschil tussen de waarde van de eindprodukten en het verbruik in het produktieproces (zie ook: Subjectieve methode).

Overdrachten om niet

Overdrachten zonder direkt aanwijsbare tegenprestatie.

Personele inkomensverdeling

De verdeling van het inkomen over personen.

- a. Primaire inkomensverdeling: De inkomensverdeling die ontstaat uit de beloning van produktiefactoren.
- b. Secundaire inkomensverdeling: De inkomensverdeling die uit de primaire inkomensverdeling ontstaat na verrekening van bepaalde inkomensoverdrachten (directe belastingen, sociale verzekeringspremies en uitkeringen).
- c. Tertiaire inkomensverdeling: De inkomensverdeling die uit de secundaire inkomensverdeling ontstaat na toerekening van indirecte belastingen (-) en overheidsbestedingen (+).

Primair inkomen

Inkomen dat per saldo wordt verkregen uit primaire inkomenstransacties (zie ook: Economische kringloop, Personele inkomensverdeling en Transacties).

Privatisering

Een ontwikkeling in de samenleving in de richting van minder collectieve heffingen en minder collectieve zeggenschap over

produktie en consumptie.

Progressie van heffingen

Heffingen zijn progressief indien men in verhouding tot de heffingsgrondslag (veelal het inkomen) meer moet afdragen naarmate de heffingsgrondslag groter is.

Retributies

Ontvangsten van de overheid verband houdend met op verzoek van particulieren verrichte prestaties.

Sector

Een onderdeel van het maatschappelijke leven. De volgende sectoren worden onderscheiden:

- a. Bedrijven: Bedrijven zijn die instellingen, die goederen en diensten voortbrengen met het doel deze te verkopen tegen een prijs die bij benadering de kostprijs moet dekken.
- b. Overheid: De sector overheid omvat het Rijk en de overige publiekrechtelijke lichamen.
- c. Sociale verzekering.
- d. Gezinshuishoudingen: Tot de gezinshuishoudingen worden alle personen die Nederlands ingezetene zijn gerekend.
- e. Levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen. N.B. van deze sector wordt het bedrijfsdeel tot de sector bedrijven gerekend.
- f. Buitenland.

Social Accounting Matrix

Een in de economische kringloop in te passen systematische en matrixgewijze beschrijving van geldstromen in een samenleving.

Sociale verzekeringspremies

Gelden die de sector sociale verzekeringen verkrijgt uit algemene regelen.

Solidarisering

Een ontwikkeling in de samenleving in de richting van meer collectieve heffingen, maar minder collectieve zeggenschap over produktie en consumptie.

Subjectieve methode

Een manier om het nationale inkomen te beschouwen. Het na-

tionale inkomen wordt bij het gebruik van de subjectieve methode berekend als de som van de beloningen van de productiefactoren (zie ook: Objectieve methode).

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de waarde van de eindprodukten en de waarde van het verbruik in het produktieproces (Zie ook: Objectieve methode).

Transacties

Transacties hebben betrekking op de overdracht van goederen, geld of andere activa, alsmede op economische activiteiten die binnen een huishouding of groep van huishoudingen plaats vinden, zoals afschrijvingen, het verbruik van voorraden e.d. De volgende transacties worden onderscheiden:

- a. Primaire transacties: Transacties die plaats vinden bij de levering en beloning van productiefactoren. Tevens worden de indirecte belastingen en kostprijsverlagende subsidies hiertoe gerekend.
- b. Secundaire transacties: Transacties die ontstaan uit heffingen (exclusief indirecte belastingen) en uitkeringen.
- c. Financiële transacties: Transacties die de liquide middelen van de sectoren beïnvloeden.
- d. Bestedingstransacties: Transacties waarbij bestedingen plaats vinden.

Bijlage 1 : De bewerking van internationale cijfers

Tenzij anders vermeld is de bron voor de internationale vergelijking van de geldstromen: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), National Accounts Statistics, Vol. II, detailed tables, 1961-1978, Paris, 1980.

De nationale niveaugrootheden hebben betrekking op lopende prijzen over het jaar 1978. De verwijzing naar de vindplaats kan direct of indirect plaatsvinden. De directe tabelverwijzing begint met de hoofdletter T gevolgd door een cijfercode voor het tabelnummer (eerste twee cijfers) en door een code die verwijst naar de plaats in de tabel. De indirecte verwijzingen, beginnend met de letter "V", geven aan dat het direct beschikbare materiaal bewerkt moet worden om het betreffende cijfer te krijgen. De bewerkingen zijn ook in deze bronbeschrijving opgenomen.

Voorbeelden: T02B6 dit cijfer is te vinden in tabel 2, sub. B6
 T06064 dit cijfer is te vinden in tabel 6, sub. 6 no. 4
 V01 dit cijfer is berekend volgens bijgaande programmabeschrijving.

Voor zover grootheden zijn uitgedrukt in procenten, betreft dit procenten van het netto binnenlands produkt tegen marktprijzen. Hiertoe zijn de betreffende grootheden gedeeld door V01 en vermenigvuldigd met 100. Omdat de grootheden betrekking hebben op lopende prijzen staan T02 en T03 voor respectievelijk tabel 2a en tabel 3a.

Databeschrijving

T0119	Afschrijvingen (totaal)
T0123	Bruto binnenlands produkt tegen marktprijzen
T0127	Saldo loon van het buitenland
T0128	Saldo overig inkomen van het buitenland
T0135	Besparingen (totaal)
T02B6	Bruto produktie van de collectieve sector
T0301	Consumptie van de collectieve sector: algemene diensten
T0302	Consumptie van de collectieve sector: defensie
T0303	Consumptie van de collectieve sector: onderwijs
T0304	Consumptie van de collectieve sector: gezondheid
T0305	Consumptie van de collectieve sector: sociale zekerheid
T0306	Consumptie van de collectieve sector: huisvesting
T0307	Consumptie van de collectieve sector: overige gemeenschapsdiensten
T0308	Consumptie van de collectieve sector: economische diensten
T0309	Consumptie van de collectieve sector: overig
T0310	Consumptie van de collectieve sector: totaal
T0605	Netto nationaal inkomen tegen marktprijzen
T0606	Saldo secundaire transacties met het buitenland
T06061	Saldo secundaire transacties met bedrijven
T06062	Saldo secundaire transacties met de collectieve sector
T06063	Saldo secundaire transacties met non-profit instellingen t.b.v. gezinnen
T06064	Saldo secundaire transacties met gezinnen
T06071	Beschikbaar inkomen in bedrijven
T06072	Beschikbaar inkomen in de collectieve sector
T06073	Beschikbaar inkomen in non-profit instellingen t.b.v. gezinnen
T06074	Beschikbaar inkomen in gezinnen
T07011	Besparingen van bedrijven
T07021	Afschrijvingen van bedrijven
T0801	De beloning van werknemers
T08011	Lonen
T08012	Werkgeversbijdrage sociale zekerheid
T08013	Werkgeversbijdrage pensioenen
T0802	Ondernemersinkomen niet opgenomen bedrijven
T0803	Onttrekking aan ondernemersinkomen
T0804	Inkomen uit bezittingen van gezinnen
T0806	Sociale zekerheidsontvangsten door gezinnen
T0807	Sociale hulpbijdragen aan gezinnen
T0809	Overig van ingezetenen aan gezinnen
T0812	Gezinsconsumptie

T0814	Directe inkomstenbelasting door gezinnen
T0815	Overig directe belastingen door gezinnen
T0816	Boetes etc. betaald door gezinnen
T0817	Sociale verzekeringsbijdragen door gezinnen
T0819	Overige bijdragen door gezinnen aan ingezetenen
T0822	Gezinsbesparingen
T0901	Operating surplus van de collectieve sector
T0902	Onttrekkingen aan ondernemersinkomen in de collectieve sector
T0903	Te ontvangen inkomen uit bezittingen in de collectieve sector
T0913	Consumptie van de collectieve sector
T0924	Besparingen van de collectieve sector
T0925	Afschrijvingen van de collectieve sector
T0926	Saldo kapitaalontvangsten om niet door de collectieve sector
T0927	Financiering van de accumulatie in de collectieve sector
T0928	Bruto investeringen van de collectieve sector
T0929	Aankopen van land door de collectieve sector
T0930	Aankopen van overige activa door de collectieve sector
T0932	Leningen door de collectieve sector
T1005	Indirecte belastingen aan het rijk
T1006	Directe belastingen aan het rijk
T1013	Consumptie van het rijk
T1016	Subsidies door het rijk
T10211	Rijksbijdrage aan de rest van de collectieve sector
T1024	Rijksbesparingen
T1028	Bruto investeringen door het rijk
T1105	Indirecte belastingen aan de lagere arbeid
T1106	Directe belastingen aan de lagere overheid
T11101	Door de lagere overheid te ontvangen van de rest van de collectieve sector
T1113	Consumptie van de lagere overheid
T1116	Subsidies van de lagere overheid
T1124	Besparingen van de lagere overheid
T1128	Bruto investeringen van de lagere overheid
T1201	Door de sociale verzekeringen te ontvangen overig inkomen
T1203	Sociale zekerheidspremies
T1206	Overdrachten van de overheid aan de sociale verzekeringen
T1209	Consumptie van de sociale verzekeringen
T1211	Sociale verzekeringsuitkeringen
T1215	Besparingen van de sociale verzekeringen
T1313	Besparingen van de niet-financiële bedrijven
T1413	Besparingen van de financiële bedrijven

T1502	Loon uit het buitenland
T1503	Overig inkomen uit het buitenland
T15041	Overdrachten uit het buitenland aan de collectieve sector
T15042	Overdrachten uit het buitenland aan de overige sectoren
T1507	Loon aan het buitenland
T1508	Overig inkomen aan het buitenland
T15091	Overdrachten om niet aan het buitenland van de collectieve sector
T15092	Overdrachten om niet aan het buitenland van de overige sectoren

Programmabeschrijving

V01	=	Netto binnenlands produkt tegen marktprijzen	=	T0123 - T0119
V02	=	Afschrijvingen van de collectieve sector	=	T0119 - T07021
V03	=	Besparingen van bedrijven	=	T06071
V04	=	Overdrachten om niet van het buitenland (totaal)	=	T15041 + T15042
V05	=	Overdrachten om niet aan het buitenland (totaal)	=	T15091 + T15092
V06	=	Saldo overdrachten om niet aan het buitenland	=	V05 - V04
V07	=	Beschikbaar inkomen van gezinnen	=	T06073 + T06074
V08	=	Beschikbaar inkomen van de sociale verzekeringen	=	T1209 + T1215
V09	=	Beschikbaar inkomen van de overheid	=	T1013 + T1024 + T1113 + T1124
V10	=	Primair inkomen aan het buitenland	=	T1507 + T1508
V11	=	Primair inkomen uit het buitenland	=	T1502 + T1503
V12	=	Saldo primair inkomen aan het buitenland	=	V10 - V11
V13	=	Beschikbaar inkomen voor het buitenland	=	T0123 - T0119 - T0605 - T0606
V14	=	Saldo secundaire transacties in de sociale verzekeringen	=	T1209 + T1215 - T1201
V15	=	Directe belastingen betaald door gezinnen	=	T0814 + T0815
V16	=	Directe belastingen betaald door bedrijven	=	T1006 + T1106 - V15
V17	=	Bijdrage rijk aan de sociale verzekeringen	=	T1206
V18	=	Totale secundaire ontvangsten van de sociale verzekeringen	=	T1203 ^{c)} + V17
V19	=	Totale secundaire uitgaven van de sociale verzekeringen	=	V18 - V14
V20	=	Sociale verzekeringsuitkeringen aan het buitenland	=	V19 - T0806
V21	=	Overdrachten om niet van de overheid aan het buitenland	=	T15091 - V20
V22	=	Kostprijsverlagende subsidies	=	T1016 + T1116
V23	=	Indirecte belastingen	=	T1005 + T1105
V24	=	Totaal overig inkomen van gezinnen	=	T0802 + T0803 + T0804 ^{a)}

V25	=	Primair inkomen van gezinnen (totaal)	=	T08011 + T08012 + T08013 + V24
V26	=	Saldo secundaire transacties van gezinnen	=	T06073 + T06074 - T0801 - T0802 - T0803 - T0804
V27	=	Primair inkomen in bedrijven	=	T1006 + T1106 - T0814 - T0815 + T06071
V28	=	Primair inkomen van de overheid	=	V01 - V12 - T1201 - V27 - V25
V29	=	Saldo secundaire transacties van de overheid	=	V09 - V28
V30	=	Werkgeversbijdrage sociale zekerheid en pensioenen	=	T08012 + T08013 ^{b)}
V31	=	Netto toegevoegde waarde van de collectieve sector	=	T02B6 - T0925
V32	=	Saldo primaire transacties van de collectieve sector	=	V01 - V12 - V27 - V25 - V31
V33	=	Saldo primaire transacties van bedrijven	=	V27 + T0119 + T02B6 - T0123 - T0925
V34	=	Primaire uitgaven van bedrijven	=	V22 - V33
V35	=	Lonen en werkgeversbijdragen aan gezinnen van bedrijven	=	T0801 - T1502 - T02B6 + T0925
V36	=	Overig inkomen van de overheid	=	T0901 + T0902 + T0903 - T1201
V37	=	Primair inkomen ontvangen door de overheid	=	V23 + V36
V38	=	Primaire uitgaven van de collectieve sector	=	V37 - V32 + T1201
V39	=	Overig inkomen van de overheid aan de gezinnen	=	V24 - T1503 - V33 - V22 + V35 + V23 + V52 + T1507 + T1508
V40	=	Overig inkomen van bedrijven aan gezinnen	=	V33 + V22 - V35 - V23 - V52 - T1507 - T1508
V41	=	Netto toegevoegde waarde in bedrijven	=	T0123 - T0119 - T02B6 + T0925
V42	=	Uitgaven om niet van gezinnen aan de overheid	=	T0816 + T0819
V43	=	Secundaire uitgaven van gezinnen	=	V15 + V42 + T1203 ^{c)} + T15092
V44	=	Secundaire ontvangsten van gezinnen	=	V26 + V43
V45	=	Overdrachten om niet van de overheid aan gezinnen	=	V26 + V15 + V42 + T1203 ^{c)} + T15092 - T15042 - T0806
V46	=	Secundaire uitgaven van de overheid	=	V45 + V17 + V21
V47	=	Secundaire ontvangsten van de overheid	=	V15 + V42 + V16 + T15041
V48	=	Som van alle secundaire transacties	=	V44 + V47 + V18 + V05
V49	=	Som van alle primaire transacties	=	T08011 + V30 + V24 + V22 + V37 + T1201 + V10

V50	=	Netto toegevoegde waarde in de collectieve sector	=	V01 - V41
V51	=	Lonen, salarissen en sociale lasten van gezinnen	=	T08011 + T08012 + T08013
V52	=	Overig inkomen ontvangen in de collectieve sector	=	T0901 + T0902 + T0903
V53	=	Primair inkomen van de collectieve sector	=	V01 - V12 - V27 - V25
V54	=	Overdrachten om niet van de collectieve sector aan gezinnen	=	V26+V15+V42+T1203 ^{c)} +T15092-T15042
V55	=	Totaal aan directe belastingen	=	T1006 + T1106
V56	=	Overdrachten om niet van de collectieve sector aan het buitenland	=	T15091
V57	=	Saldo secundaire transacties van de collectieve sector	=	T06072 - V53
V58	=	Beschikbaar inkomen in de collectieve sector	=	T06072
V59	=	Som van de saldi van primaire transacties	=	V25 + V33 + V32 + V12
V60	=	Secundaire ontvangsten van de overheid	=	V55 + V42 + T15041
V61	=	Uitgaven om niet van de overheid	=	V46
V62	=	Saldo binnenlandse transacties om niet van de overheid	=	V42 + V55 + V23 - V22 + V46
V63	=	Sociale verzekeringspremies exclusief werkgeverspremies	=	T1203 - T08012
V64	=	Saldo binnenlandse transacties om niet van de sociale verzekeringen	=	V17 + T1203 ^{c)} - T0806
V65	=	Saldo binnenlandse transacties om niet van de collectieve sector	=	V62 + V64
V66	=	Netto nationaal inkomen tegen marktprijzen	=	V01 - V12
V67	=	Primair inkomen van de overheid aan de gezinnen	=	V31 + V39
V68	=	Primair inkomen van bedrijven aan gezinnen	=	V35 + V40
V69	=	Secundair inkomen van gezinnen aan de overheid	=	V15 + V42
V70	=	Totaal secundair inkomen om niet voor de overheid	=	V42 + T15041
V71	=	Saldo secundaire transacties van bedrijven	=	T06071 - V27
V72	=	Beschikbaar inkomen van bedrijven	=	T06071
V73	=	Beschikbaar inkomen van de collectieve sector	=	V08 + V09

V74	=	Bruto-investeringen in de collectieve sector (inclusief aankoop andere activa)	=	T0928 + T0929 + T0930
V75	=	Inkomenssaldo van de collectieve sector	=	T0924 + T0925 -V74
V76	=	Som van de saldi van secundaire transacties	=	V26 + V71 + V29 + V14 + V06
V77	=	Overige consumptieve bestedingen van de overheid	=	T0306 + T0307 + T0308 + T0309
V78	=	Ontvangsten om niet van de overheid	=	V42 + T15041

a) In Duitsland is T0802 en T0803 benaderd met 206500 mln.DM.

b) Voor België: V30 = T08012, d.w.z. exclusief werkgeversbijdrage in de pensioenen (T08013)

c) Voor België: is T1203 vervangen door T0817.

Bijlage 2: De bron van de cijfers voor de SAM

De cijfers uit hoofdstuk 3 zijn gebaseerd op:
Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Nationale
Rekeningen, 's Gravenhage.

Voor 1978: Nationale Rekeningen 1979

Voor 1963: Nationale Rekeningen 1972

I. Netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen

Bedrijven	:	1.1.04	(B)
Overheid	:	2.1.04	(O)
Sociale Verzekeringen	:	3.1.03	(S)
Gezinnen			(G)
Levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen			(L)
Buitenland			(R)

II Primaire inkomenstransacties

BG	:	4.2.51 + 4.2.55 + 4.2.58
OG	:	4.2.52 + 4.2.56 + 4.2.59
SG	:	4.2.53 + 4.2.57
LG	:	4.2.61
RG	:	4.2.54 + 4.2.60
OB	:	1.2.52
BO	:	2.2.52 + 2.2.54
OO	:	2.2.55
RO	:	2.2.53
BS	:	3.2.52
OS	:	3.2.53
GL	:	6.2.53
BL	:	6.2.51
OL	:	6.2.52
RL	:	6.2.54
BR	:	7.2.51 + 7.2.52
OR	:	7.2.53
SR	:	7.2.03

III Secundaire inkomenstransacties

OG	:	4.2.63
SG	:	4.2.65
LG	:	4.2.66
RG	:	4.2.64
GO	:	2.2.58 + 2.2.60
BO	:	2.2.57 + 2.2.59
RO	:	2.2.61

GS : 3.2.57
OS : 3.2.56
OL : 6.2.55
GR : 7.2.57
OR : 7.2.55
SR : 7.2.56

IV. Financiële transacties

OG : 4.5.54
SG : 4.5.55
LG : 4.5.52
RG : 4.5.53 + 4.5.56
OB : 1.5.51
RB : 1.5.52
GO : 2.5.53
BO : 2.5.52
RO : 2.5.54
OS : 3.5.52
GL : 6.5.51 + 6.5.52
BL : 6.5.54
OL : 6.5.55
SL : 6.5.56
RL : 6.5.53
GR : 7.5.53
OR : 7.5.51
LR : 7.5.52

V. Overige kapitaalontvangsten of toeneming liquide middelen

G : 4.5.05 (1963: 4.5.04)
B : 1.5.53
O : 2.5.55
S : 3.5.03 (1963: 3.5.02)
L : 6.5.03
R : 7.5.54 + 7.5.55 (1963: 7.5.53 + 7.5.54)

VI. Bestedingstransacties

GB : 1.1.53
OB : 1.1.51
SB : 1.1.52
RB : 1.1.54
GO : 2.1.53
BO : 2.1.51
SO : 2.1.52

RO : 2.1.54

GR : 7.1.53

BR : 7.1.51

OR : 7.1.52

VII Investeringen

In bedrijven: 1.1.55 + 1.1.56 - 1.1.03

Bij de overheid: 2.1.56 - 2.1.03

Tabel A3.1 De verschillende soorten ontvangen overdrachten per sociaal-economische categorie in procenten van per categorie ontvangen overdrachten (exclusief gehuwde vrouwen), alsmede enige kengetallen, volledige jaarkomens. 1975^{a)}

	Zelfstandigen		Directeuren NV/BV		Werknemers		Werklozen e.a.		Beroepsbevolking		Gepensioneerden		Zonder beroep		Totaal	
	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen
Aanvullende huursubsidie	0,5		0,1		0,7		0,2		0,6		0,4		0,6		0,5	
Subsidies woningbezit, studiebeurzen e.d.	7,5		4,3		4,1		0,4		4,1		0,4		3,9		1,4	
Uitkeringen ABW	9,6		0,3		4,1		6,8		4,8		5,5		89,7		9,2	
Uitkeringen WWV	0,4	0,0	0,4	0,0	3,5	0,2 ^{e)}	46,1	0,1 ^{e)}	7,1	0,2	0,0	0,0	-	0,0	1,8	0,0
Uitkeringen AOW en AWW	29,4	0,1	16,7	0,0	4,0	0,0	0,8	0,0	6,8	0,0	50,2	0,1	-	0,0	37,2	0,1
Uitkeringen WAO	3,2	1,3	3,9	0,7	2,9	2,3	4,3	0,7	3,1	2,0	15,9	0,4	-	0,1	12,0	0,8
Uitkeringen WW	0,9	0,2	4,0	0,6	12,7	1,0	16,4	0,2	11,5	0,8	0,0	0,0	-	0,0	2,9	0,2
Uitkeringen ZW	0,8	0,5	5,2	0,6	11,4	1,2	19,8	0,3	10,9	1,0	0,2	0,1	-	0,0	2,8	0,3
Kinderbijslag c.q. kindertoelage	42,9		57,6		50,5		4,3		45,6		1,2		0,7		12,2	
Pensioen, lijfrente e.d.	4,4	1,9	7,4	1,0	6,1	1,9	0,9	0,2	5,6	1,7	26,9	0,5	-	0,2	20,3	0,7
Echtscheidingsuitkeringen	1,2		-								0,1		6,6		0,5	
Verwervingskosten uitkeringen (benaderde aftrekpost)	-0,6		-		-		-		-0,1		-1,0		-1,5		-0,8	
TOTAAL ontvangen overdr.	100	3,9	100	2,9	100	6,6	100	1,5	100	5,7	100	1,0	100	0,4	100	2,1
w.v. overheid ^{b)}	18,0	0,0	5,1	0,0	12,4	0,2	53,5	0,1	16,5	0,2	6,3	0,0	94,2	0,0	12,9	0,0
w.v. soc. verzekering ^{c)}	77,2	2,0	87,4	1,9	81,5	4,5	45,6	1,2	77,9	3,8	67,6	0,5	0,7	0,2	67,1	1,4
w.v. overig ^{d)}	5,0	1,9	7,4	1,0	6,1	1,9	0,9	0,2	5,5	1,7	26,1	0,5	5,1	0,2	20,0	0,7
Kengetallen																
ontvangen overdrachten in de sociaal-economische groep (x f mln.)	894	35	298	9	6619	434	807	12	8618	490	14634	249	1596	7	34897	746
idem in % van de totale overdrachten	2,6	0,1	0,9	0,0	19,0	1,2	2,3	0,0	24,7	1,4	70,7	0,7	4,6	0,0	100	2,1
idem per belastingplichtige (x 1000 gld.)	2,0		3,9		1,9		19,0		2,2		16,0		9,6		6,1	
idem in % van het kerninkomen van de groep	5,3		6,4		7,6		123,7		7,9		108,6		92,0		26,0	
idem per belastingplichtige in % van het gemiddeld kerninkomen van de beroepsbevolking	7,1		14,0		7,0		68,8		7,9		57,9		34,6		22,2	

Bron: CBS, De personele inkomensverdeling 1975, deel 2, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, tabellen 2.2. en 3.2

a) verschillen door afronding

b) de aanvullende huursubsidie, de bijstandsuitkeringen, de uitkeringen uit hoofde van de WWV en de woonsubsidies, studiebeurzen e.d.

c) de uitkeringen uit hoofde van de AOW, AWW, WAO, WW en ZW alsmede de Kinderbijslag en kindertoelage. De kinderbijslaguitkeringen voor de eerste twee kinderen van kleine zelfstandigen zijn hierin niet opgenomen. In 1975 bedroegen deze f 33 mln. Zie: Sociale Verzekeringsraad (SVR), Jaarverslag 1979, Zoetermeer, SVR, 1981, blz. 206. Verder betaalden de overheid en overheidsbedrijven voor het eerste en/of tweede kind van haar werknemers in 1975: f 472 mln.

d) Zie: CBS, Sociale verzekering, Pensioenverzekering en Levensverzekering 1975-1979, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, blz. 60.

e) Pensioenen, lijfrenten, echtscheidingsuitkeringen e.d. minus verwervingskosten. uit totalen afgeleide percentages.

Tabel A3.2 De verschillende soorten betaalde overdrachten, alsmede het saldo van ontvangen en betaalde overdrachten per sociaal-economische categorie in procenten van de per categorie ontvangen overdrachten (exclusief gehuwde vrouwen), volledige jaarinkomens, 1975^{a)}

	Zelfstandigen		Directeuren NV/BV		Werknemers		Werklozen e. a.		Beroepsbevolking		Gepensioneerden		Zonder beroep		Totaal	
	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen
Loon- en inkomstenbelasting	427,7	10,3	596,3	17,6	217,0	16,5	5,6	1,0	235,7	14,5	13,5	0,4	6,9	1,4	67,3	3,9
Vermogensbelasting	13,9		55,4		1,1		0,0		4,2		0,8		1,3		1,7	
Premies volksverzekeringen	166,4	3,3	87,0	8,1	135,6	9,3	10,5	0,6	125,4	7,8	3,2	0,2	8,9	0,9	33,6	2,1
Premies voor lijfrenten	13,0		13,1								0,1		0,1		0,7	
Premies voor periodieke uitkering bij ziekte en ongeval	22,3		2,7		2,8		0,1		7,3		0,0		0,0		0,7	
Echtscheidingsuitk. en overig	4,7		13,8								0,1		0,1		0,6	
TOTAAL betaalde overdrachten	648,0	13,6	768,3	25,7	356,5	25,8	20,4	1,6	372,7	22,3	17,7	0,6	17,4	2,3	104,6	6,0
w.v. overheid ^{b)}	441,6	10,3	651,7	17,6	218,1	16,5	9,6	1,0	240,0	14,5	14,3	0,4	8,2	1,4	69,0	3,9
w.v. sociale verzekering ^{c)}	166,4	3,3	87,0	8,1	135,6	9,3	10,5	0,6	125,4	7,8	3,2	0,2	8,9	0,9	33,6	2,1
w.v. overig ^{d)}	40,0		29,6		2,8		0,1		7,3		0,2		0,3		2,0	
<u>Saldo ontvangen minus betaalde overdrachten</u>																
Totaal	-548,0	-9,7	-668,3	-22,8	-256,5	-19,2	79,5	-0,1	-272,7	-16,6	82,3	0,4	82,6	-1,9	-4,6	-3,9
w.v. overheid	-423,6	-10,3	-646,6	-17,6	-205,7	-16,3	43,9	-0,9	-223,5	-14,3	-8,0	-0,4	86,0	-1,4	-56,1	-3,9
w.v. sociale verzekering	-89,2	-1,3	0,4	-6,2	-54,1	-4,8	35,1	0,6	-47,5	-4,0	64,4	0,3	-8,2	-0,7	33,5	-0,7
w.v. overig	-35,0	1,9	-22,2	1,0	3,3	1,9	0,8	0,2	-1,8	1,7	25,9	0,5	4,8	0,2	18,0	0,7

Bron: CBS: De personele inkomensverdeling 1975, deel 2, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij 1980, tabellen 2.2. en 3.2.

a) verschillen door afronding

d) Premies voor lijfrenten, periodieke uitkeringen bij ziekte en ongeval, betaalde echtscheidingsuitkeringen en overig

b) Loon-, inkomsten- en vermogensbelasting

c) Premies volksverzekeringen betaald door gezinnen (AOW/AWW/AWBZ/AKW)

Tabel A3.3 De ontvangen en betaalde overdrachten per sociaal-economische categorie in procenten van de voor elke overdrachts-categorie overgedragen som (inclusief gehuwde vrouwen); volledige jaarinkomens 1975^{a)}

	Zelfstandigen		Directeuren NV/BV		Werknemers		Werklozen e.a.		Beroepsbevolking		Gepensioneerden		Zonder beroep		Totaal		x i mln. gld.	in procenten van totaal aan ontvangen overdrachten	
	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen	excl. gehuwde vrouwen	gehuwde vrouwen			
Ontvangen overdrachten																			
Aanvullende huursubsidie	2,5		0,1		25,7		0,9		29,2		64,9		5,9		100,0		170	0,5	
Woningbezitsubsidie, studietoelagen e.d.	13,2		2,5		53,6		0,6		70,0		17,6		12,4		100,0		506	1,4	
Uitkeringen ABW	2,7		0,0		8,5		1,7		12,9		42,4		44,7		100,0		3.202	9,0	
Uitkeringen WWV	0,5	0,0	0,2	0,0	36,8	1,9 ^{b)}	58,6	0,2 ^{b)}	98,2		1,3	0,4	-	0,0	97,4	2,6	635	1,8	
Uitkeringen AOW/AWW	2,0	0,0	0,4	0,0	2,1	0,0	0,0	-	4,5	0,0	95,3	0,2	-	0,0	99,8	0,2	13.011	36,5	
Uitkeringen WAO	0,6	0,3	0,3	0,0	4,4	3,4	0,8	0,0	6,1	3,8	87,9	2,1	-	0,1	94,0	6,0	4.460	12,5	
Uitkeringen WW	0,7	0,2	1,1	0,2	77,9	5,9	12,3	0,1	92,0	6,4	1,0	0,6	-	0,0	93,0	7,0	1.076	3,0	
Uitkeringen ZW	0,7	0,4	1,4	0,2	69,4	7,4	14,7	0,2	86,2	8,1	4,4	1,2	-	0,1	90,6	9,4	1.086	3,0	
Kinderbijslag c.q. kindertoeelage	9,0		4,1		78,7		0,8		92,6		7,1		0,3		100,0		4.245	11,9	
Overige uitkeringen ^{c)}	0,6	0,2	0,3	0,0	5,6	1,7	0,1	0,0	6,5	2,1	88,7	1,5	1,1	0,0	96,4	3,6	7.252 ^{d)}	20,3	
TOTAAL	2,5	0,1	0,8	0,0	18,6	1,2	2,3	0,0	24,2	1,4	69,3	0,7	4,5	0,0	97,9	2,1	35.643	100,0	
Betaalde overdrachten																			
Loon- en inkomstenbelasting	15,4	0,4	7,2	0,2	57,8	4,4	0,3	0,0	80,7	5,0	13,4	0,4	0,4	0,1	94,5	5,5	24.844	69,7	
Vermogensbelasting	21,4		28,5		12,6		0,1		62,6		33,8		3,6		100,0		580	1,6	
Premies volksverzekering	11,9	0,2	2,1	0,2	72,0	4,9	0,7	0,0	86,8	5,4	6,3	0,3	1,1	0,1	94,2	5,8	12.458	35,0	
Overig	52,4		12,9		27,2		0,1		92,7		6,6		0,7		100,0		683	1,9	
TOTAAL	15,1	0,3	5,9	0,2	61,1	4,4	0,4	0,0	82,6	5,0	11,3	0,3	0,9	0,1	94,6	5,4	38.565	108,2	

Bron: CBS, De personele inkomensverdeling 1975, deel 2, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1980, tabellen 2.2 en 3.2

a) verschillen door afronding zijn mogelijk

b) uit totalen afgeleide percentages

c) na aftrek van alle aan uitkeringen toegerekende kosten

d) de uitkeringen voor pensioenen, lijfrenten e.d. bedroegen f 7.333 mln., de echtscheidingsuitkeringen f 191 mln. en de aftrekposten f 272 mln.

Tabel A 3.4

De inkomensverdeling van verschillende sociaal-economische groeperingen per bedrijfstak naar klassen van het kerninkomen; zelfstandigen, 1975

SBI code 1974 naam	Bedrijven							Collect. sector	Totaal
	0 land- bouw	2,3 indus- trie	5 bouw- nijv.	1,4 delfst.+ op. nut	6,7,8 commerciële diensten	91,929-93 niet comm. diensten	0-8,91,929-99 totaal bedrijven	90,92 (excl. 929)	0-9
inkomensklasse(gld)	aantal x 1.000								
tot 16750	45	7	6	x	46	13	117	117	
16750 tot 23000	23	4	4	x	26	5	62	62	
23000 tot 46000	57	10	15	x	74	10	166	166	
46000 tot 92000	22	6	8	x	38	7	81	81	
92000 en meer	3	2	2	x	10	11	27	27	
Totaal	150	29	35	x	195	45	453	453	
	kerninkomenssom x fl. 1 mln.								
tot 16750	339	56	35	x	362	99	892	892	
16750 tot 23000	459	77	82	x	511	103	1233	1233	
23000 tot 46000	1865	333	486	x	2458	328	5470	5470	
46000 tot 92000	1283	391	509	x	2365	427	4975	4975	
92000 en meer	341	217	241	x	1607	1828	4236	4236	
Totaal	4287	1075	1355	x	7304	2784	16806	16806	
	besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen								
tot 16750	121	120	132	x	131	129	126	126	
16750 tot 23000	93	96	95	x	95	94	94	94	
23000 tot 46000	85	85	82	x	85	85	85	85	
46000 tot 92000	77	73	70	x	74	70	74	74	
92000 en meer	59	54	52	x	61	52	53	53	
Totaal	84	77	74	x	79	63	76	76	
	gemiddeld kerninkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	28,6	37,3	39,2	x	37,5	61,9	37,1	37,1	
	gemiddeld besteedbaar inkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	24,2	28,8	29,1	x	29,7	39,1	28,4	28,4	

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.5

De inkomensverdeling van verschillende sociaal-economische groeperingen per bedrijfstak naar klassen van het kerninkomen; directeuren NV/BV, 1975

SBI code 1974 naam	Bedrijven							Collect. sector	Totaal
	0 land- bouw	2,3 indus- trie	5 bouw- nijv.	1,4 delfst.+ op. nut	6,7,8 commerciële diensten	91,929-93 niet comm. diensten	0-8,91,929-99 totaal bedrijven	90,92 (excl. 929)	0-9
inkomensklasse(gld)	aantal x 1.000								
tot 16750	0	0	0	x	1	0	3		3
16750 tot 23000	0	1	1	x	3	0	5		5
23000 tot 46000	1	6	5	x	16	1	30		30
46000 tot 92000	1	7	4	x	16	1	29		29
92000 en meer	0	4	1	x	6	0	11		11
Totaal	3	19	12	x	42	2	77		77
	kerninkomenssom x fl. 1 mln.								
tot 16750	5	- 2	- 2	x	8	1	9		9
16750 tot 23000	10	13	15	x	54	4	96		96
23000 tot 46000	41	217	187	x	575	20	1041		1041
46000 tot 92000	28	486	248	x	1025	33	1825		1825
92000 en meer	15	581	188	x	886	23	1696		1696
Totaal	99	1295	636	x	2547	81	4667		4667
	besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen								
tot 16750	- 252	- 388	- 48	x	157	131	336		336
16750 tot 23000	96	121	112	x	118	124	115		115
23000 tot 46000	108	95	92	x	95	93	95		95
46000 tot 92000	80	75	74	x	78	74	76		76
92000 en meer	60	54	54	x	55	61	55		55
Totaal	91	70	75	x	75	78	74		74
	gemiddeld kerninkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	36,5	70,0	54,5	x	60,4	51,9	60,4		60,4
	gemiddeld besteedbaar inkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	33,3	48,7	40,7	x	45,3	40,4	44,7		44,7

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.6

De inkomensverdeling van verschillende sociaal-economische groeperingen per bedrijfstak naar klassen van het kerninkomen; werknemers, 1975

SBI code 1974 naam	Bedrijven ^{a)}							Collectief sector ^{b)}	Totaal
	0	2,3	5	1,4	6,7,8	91,93-99	0-8,91,93-99	90,92	0-9
inkomensklasse(gld)	land- bouw	indus- trie	bouw- nijv.	delfst.+ op. nut	commerciële diensten	niet comm. diensten	totaal bedrijven		
tot 16750	17	161	67	2	235	98	580	27	607
16750 tot 23000	22	350	190	5	269	100	935	74	1010
23000 tot 46000	13	466	138	35	423	117	1193	375	1568
46000 tot 92000	1	36	6	3	40	14	101	89	189
92000 en meer	0	3	0	0	3	2	9	4	13
Totaal	52	1017	401	46	970	332	2818	569	3387
	kerninkomenssom x fl. 1 mln.								
tot 16750	195	2070	869	25	2949	1308	7416	370	7786
16750 tot 23000	432	7073	3858	100	5345	1951	18760	1536	20296
23000 tot 46000	350	13541	3807	1089	12719	3533	35040	11903	46943
46000 tot 92000	49	2105	324	195	2292	848	5812	5095	10907
92000 en meer	3	352	36	28	386	278	1080	469	1549
Totaal	1029	25140	8894	1436	23691	7917	68107	19374	87481
	besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen								
tot 16750	92	90	90	93	88	86	88	101	89
16750 tot 23000	89	91	90	91	90	82	89	86	89
23000 tot 46000	86	86	86	85	86	84	85	84	85
46000 tot 92000	70	75	76	74	75	75	75	75	75
92000 en meer	62	59	57	58	57	60	59	60	59
Totaal	87	87	88	83	85	82	86	82	85
	gemiddeld kerninkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	19,7	24,7	22,2	31,5	24,4	23,8	24,2	34,1	25,8
	gemiddeld besteedbaar inkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	17,2	21,4	19,5	26,3	20,8	19,5	20,7	27,8	21,9

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS, a) excl. het overige (particuliere) onderwijs (SBI code 929)

b) incl. het overige (particuliere) onderwijs (SBI code 929)

Tabel A 3.7

De inkomensverdeling van verschillende sociaal-economische groeperingen per bedrijfstak naar klassen van het kerninkomen; beroepsbevolking, 1975

SBI code 1974 naam	Bedrijven ^{a)}							Collect. sector ^{b)}	Totaal ^{c)}
	0	2,3	5	1,4	6,7,8	91,93-99	0-9,91,93-99	90,92	0-9
inkomensklasse(gld)	land- bouw	indus- trie	bouw- nijv.	delfst.+ op. nut	commerciële diensten	niet comm. diensten	totaal bedrijven ^{c)}		
	aantal x 1.000								
tot 16750	62	169	74	2	282	111	734	27	761
16750 tot 23000	46	355	195	5	297	105	1017	74	1091
23000 tot 46000	71	482	158	35	514	128	1392	375	1767
46000 tot 92000	23	50	18	4	95	21	211	89	299
92000 en meer	3	9	3	0	19	13	47	4	52
Totaal	205	1064	448	46	1207	379	3401	569	3970
	kerninkomenssom x fl. 1 mln.								
tot 16750	539	2125	902	25	3319	1408	8738	370	9108
16750 tot 23000	901	7163	3956	100	5912	2058	20360	1536	21896
23000 tot 46000	2256	14091	4481	1090	15752	3881	41645	11903	53548
46000 tot 92000	1361	2981	1081	200	5681	1308	12615	5095	17710
92000 en meer	358	1149	465	32	2878	2129	7013	469	7482
Totaal	5414	27510	10885	1447	33540	10782	90370	19374	109744
	besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen								
tot 16750	110	91	92	92	93	90	95	101	95
16750 tot 23000	91	91	91	91	90	83	90	86	90
23000 tot 46000	86	86	86	85	86	84	85	84	85
46000 tot 92000	77	75	73	74	75	75	75	75	75
92000 en meer	59	56	53	58	54	53	55	60	55
Totaal	85	85	85	83	83	77	84	82	83
	gemiddeld kerninkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	26,5	25,8	24,3	31,6	27,8	28,5	26,6	34,1	27,6
	gemiddeld besteedbaar inkomen x fl. 1.000,-								
Totaal	22,5	22,1	20,8	26,3	23,1	21,8	22,2	27,8	23,0

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS,

a) incl. zelfstandigen en directeurs in het overige (particuliere) onderwijs (SBI code 929)

b) incl. werknemers in het overige (particuliere) onderwijs (SBI code 929)

c) incl. belastingplichtigen met uitsluitend een WW-, ZW- of WWV-uitkering.

Tabel A 3.8

De inkomensverdeling van verschillende sociaal-economische groeperingen naar klassen van het kerninkomen; 1975

inkomensklasse(gld)	zelfstan- digen	directeuren NV/BV	werknemers	werklozen e.a. ^{a)}	beroeps- bevolking	gepensio- neerden	zonder beroep	Totaal
	aantal x 1.000							
tot 16750	117	3	607	35	761	1150	143	2055
16750 tot 23000	62	5	1010	14	1091	218	17	1327
23000 tot 46000	166	30	1568	3	1767	155	6	1928
46000 tot 92000	81	29	189	0	299	19	1	318
92000 en meer	27	11	13	0	52	1	0	53
Totaal	453	77	3387	53	3970	1543	167	5680
	kerninkomenssom x fl. 1 mln.							
tot 16750	892	9	7786	421	9108	12723	1175	23006
16750 tot 23000	1233	96	20296	272	21896	4225	319	26440
23000 tot 46000	5470	1041	46943	94	53548	4606	174	58328
46000 tot 92000	4975	1825	10907	3	17710	1060	40	18810
92000 en meer	4236	1696	1549	0	7482	112	26	7620
Totaal	16806	4667	87481	791	109744	22726	1734	134204
	besteedbaar inkomen in % van het kerninkomen							
tot 16750	126	372	89	121	95	119	94	108
16750 tot 23000	94	115	89	95	90	97	85	91
23000 tot 46000	85	95	85	91	85	89	83	86
46000 tot 92000	74	76	75	99	75	76	68	75
92000 en meer	53	55	59	87	55	60	39	55
Totaal	77	74	85	110	83	106	90	87
	gemiddeld kerninkomen x fl. 1.000,-							
Totaal	37,1	60,4	25,8	14,9	27,6	14,7	10,4	23,6
	besteedbaar inkomen x fl. 1.000,-							
Totaal	28,4	44,7	21,9	16,5	23,0	15,6	9,3	20,6

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

a) Personen met uitsluitend een WW-, WWV- of ZW-uitkering; personen met daarnaast een ander inkomen zijn elders ingedeeld.

Tabel A 3.9

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, zelfstandigen, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangen overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwd de vrouw	betaalde overdrachten en belastingen
	x 1000	gemiddeld in % van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking						
tot 16750	117	35	7	5	0	4	4	- 13
16750 tot 23000	62	87	5	6	1	1	3	- 21
23000 tot 46000	166	144	6	6	1	1	2	- 38
46000 tot 92000	81	269	9	6	0	1	2	- 90
92000 en meer	27	687	25	10	0	1	4	- 365
Totaal	453	163	8	6	0	2	3	- 58
	%	in % van het totaalbedrag van het inkomensbestanddeel						
tot 16750	26	6	23	22	12	66	34	6
16750 tot 23000	14	7	9	14	20	9	13	5
23000 tot 46000	37	33	28	36	48	16	30	24
46000 tot 92000	18	30	21	18	15	16	30	24
92000 en meer	6	25	19	10	3	2	8	37
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	%	de inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van het totaal						
tot 16750	26	5	6	7	7	7	8	9
16750 tot 23000	14	7	7	8	8	8	8	9
23000 tot 46000	37	33	32	32	32	32	32	36
32000 tot 92000	18	30	29	29	29	29	28	29
92000 en meer	6	25	25	24	24	24	24	17
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	cumulatief %	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking						
tot 16750	26	1,0	1,2	1,4	1,4	1,5	1,6	1,2
16750 tot 23000	40	2,4	2,7	2,9	2,9	3,1	3,2	2,5
23000 tot 46000	76	8,4	8,9	9,5	9,5	9,7	9,9	7,6
46000 tot 92000	94	13,9	14,6	15,3	15,3	15,5	15,8	11,8
92000 en meer	100	18,6	19,5	20,2	20,2	20,4	20,7	14,1

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.10

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, directeuren NV of BV, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangsten overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwde vrouw	betaalde overdrachten en belastingen
	x 1000	gemiddeld in % van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking						
tot 16750	3	19	36	15	3	1	7	- 30
16750 tot 23000	5	85	25	12	5	2	9	- 36
23000 tot 46000	30	150	25	11	3	1	10	- 57
46000 tot 92000	29	276	34	12	2	1	11	- 124
92000 en meer	11	645	87	3	2	0	7	- 390
Totaal	77	261	36	12	2	1	10	- 129
	%	in % van het totaalbedrag van het inkomensbestanddeel						
tot 16750	3	0	3	4	5	4	2	1
16750 tot 23000	6	2	4	6	12	13	6	2
23000 tot 46000	39	22	27	34	53	51	39	17
46000 tot 92000	37	39	35	37	25	24	42	36
92000 en meer	15	37	36	3	16	5	11	45
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	%	de inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van het totaal						
tot 16750	3	0	1	1	1	1	1	1
16750 tot 23000	6	2	2	2	2	3	3	3
23000 tot 46000	39	22	23	23	23	23	24	29
32000 tot 92000	37	39	39	39	38	38	39	40
92000 en meer	15	37	36	35	35	35	34	27
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	cumulatief %	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking						
tot 16750	3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
16750 tot 23000	9	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
23000 tot 46000	48	1,2	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7	1,2
46000 tot 92000	85	3,2	3,7	3,9	4,0	4,0	4,1	2,8
92000 en meer	100	5,1	5,8	6,0	6,1	6,1	6,3	3,8

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.11

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, werknemers, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangen overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwde vrouw	betaalde overdrachten en belastingen
	x 1000	gemiddeld in % van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking						
tot 16750	642	50	1	2	6	2	2	- 13
16750 tot 23000	1024	83	1	4	5	1	6	- 20
23000 tot 46000	1572	129	2	6	2	1	7	- 34
46000 tot 92000	189	250	7	11	0	0	7	- 88
92000 en meer	13	513	23	17	0	0	6	- 257
Totaal	3440	108	2	5	3	1	6	- 30
	%	in % van het totaalbedrag van het inkomensbestanddeel						
tot 16750	19	9	13	6	33	46	8	8
16750 tot 23000	30	23	17	23	44	22	29	20
23000 tot 46000	46	54	43	56	22	30	56	52
46000 tot 92000	6	13	22	13	1	2	7	16
92000 en meer	0	2	5	1	0	0	0	3
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	%	de inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van het totaal						
tot 16750	19	9	9	9	9	10	10	10
16750 tot 23000	30	23	23	23	23	23	24	25
23000 tot 46000	46	54	54	54	53	53	53	53
32000 tot 92000	6	13	13	13	12	12	12	11
92000 en meer	0	2	2	2	2	2	2	1
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	cumula-	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking						
tot 16750	19	8,1	8,3	8,6	9,6	9,9	10,3	8,2
16750 tot 23000	48	29,4	29,9	31,1	33,4	33,9	35,6	28,3
23000 tot 46000	94	80,3	81,4	84,8	87,8	88,5	93,2	72,2
46000 tot 92000	100	92,2	93,6	97,6	100,5	101,3	106,3	81,2
92000 en meer	100	93,9	95,4	99,4	102,4	103,1	108,2	82,1

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.12

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, beroepsbevolking, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangen overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwde vrouw	betaalde overdrachten en belastingen
	x 1000	gemiddeld in % van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking						
tot 16750	761	48	2	2	5	2	3	- 13
16750 tot 23000	1091	83	1	4	5	1	6	- 21
23000 tot 46000	1767	130	2	6	2	1	7	- 35
46000 tot 92000	299	258	10	10	1	0	6	- 92
92000 en meer	51	633	39	10	1	0	5	- 343
Totaal	3970	118	3	5	3	2	6	- 35
	%	in % van het totaalbedrag van het inkomensbestanddeel						
tot 16750	19	8	14	9	32	49	9	7
16750 tot 23000	27	19	12	21	44	20	27	16
23000 tot 46000	45	49	35	52	23	27	54	44
46000 tot 92000	8	17	25	15	1	4	9	20
92000 en meer	1	7	16	3	0	1	1	13
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	%	de inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van het totaal						
tot 16750	19	8	8	8	9	9	9	9
16750 tot 23000	27	19	19	19	20	20	20	22
23000 tot 46000	45	49	49	49	48	48	49	50
32000 tot 92000	8	17	17	17	16	16	16	15
92000 en meer	1	7	7	7	7	7	7	4
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	cumula- tief %	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking						
tot 16750	19	9,2	9,6	10,0	11,0	11,5	12,0	9,4
16750 tot 23000	47	31,9	32,7	34,2	36,5	37,2	39,2	31,0
23000 tot 46000	91	90,0	91,8	95,9	98,9	99,8	104,8	81,0
46000 tot 92000	99	109,4	112,0	116,8	119,8	120,8	126,3	95,5
92000 en meer	100	117,6	120,6	125,6	128,7	129,6	135,2	100,0

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.13

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, gepensioneerden, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangen overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwde vrouw	betaalde overdrachten en belastingen
	x 1000	gemiddeld	in % van het	gemiddeld	besteedbaar	inkomen van de	beroepsbevolking	
tot 16750	1150	2	12	39	5	5	1	- 6
16750 tot 23000	218	3	32	26	33	1	3	- 17
23000 tot 46000	155	6	87	28	28	- 0	4	- 38
46000 tot 92000	18	12	240	36	9	- 1	4	- 112
92000 en meer	1	41	570	34	12	- 1	5	- 355
Totaal	1543	2	25	36	11	4	2	- 12
	%	in % van het totaalbedrag van het inkomensbestanddeel						
tot 16750	75	54	34	81	32	100	42	37
16750 tot 23000	14	16	18	10	42	2	31	19
23000 tot 46000	10	23	35	8	25	- 1	23	31
46000 tot 92000	1	6	11	1	1	- 0	3	11
92000 en meer	0	1	1	0	0	- 0	0	2
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	%	de inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van het totaal						
tot 16750	75	54	36	61	57	59	59	63
16750 tot 23000	14	16	18	14	18	17	17	17
23000 tot 46000	10	23	34	19	20	19	19	17
32000 tot 92000	1	6	11	5	5	5	4	3
92000 en meer	0	1	1	1	1	1	1	0
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	cumulatief %	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking						
tot 16750	75	0,5	3,9	15,1	16,6	18,0	18,3	16,5
16750 tot 23000	89	0,7	5,8	18,5	21,7	23,3	23,7	21,0
23000 tot 46000	99	0,9	9,5	23,2	27,5	29,0	29,6	25,5
46000 tot 92000	100	1,0	10,6	24,6	28,9	30,4	31,0	26,3
92000 en meer	100	1,0	10,8	24,7	29,1	30,6	31,2	26,4

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

Tabel A 3.14

De bestanddelen van het besteedbaar inkomen naar klassen van het kerninkomen, zonder beroep, 1975

Inkomensklasse	aantal	winst uit onderneming en inkomsten uit arbeid	inkomsten uit vermogen, pensioen en lijfrenten	uitkeringen hoofde van de volksverzekeringen	uitkeringen uit hoofde van de werknemersverzekeringen	overige ontvangen overdrachten	besteedbaar inkomen gehuwde vrouw	betaalde overdrachten en belastingen
	x 1000	gemiddeld in % van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de beroepsbevolking						
tot 16750	143	2	0	34	3	-	6	
16750 tot 23000	17	5	1	75	1	-	14	
23000 tot 46000	6	25	1	107	0	-	25	
46000 tot 92000	1	96	6	159	1	-	88	
92000 en meer	0	612	4	125	3	-	453	
Totaal	167	4	0	41	3	-	8	
	%	in % van het totaalbedrag van het inkomensbestanddeel						
tot 16750	86	41	50	70	96		61	
16750 tot 23000	0	14	24	19	3		18	
23000 tot 46000	3	21	12	9	1		11	
46000 tot 92000	0	10	9	2	0		5	
92000 en meer	0	14	1	0	0		5	
Totaal	100	100	100	100	100		100	
	%	de inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van het totaal						
tot 16750	86	41	41	41	68	69	71	
16750 tot 23000	10	14	15	15	18	17	17	
23000 tot 46000	3	21	21	21	10	9	9	
32000 tot 92000	0	10	10	10	2	2	2	
92000 en meer	0	14	13	13	2	1	1	
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	
	cumula- tief %	de over inkomensklassen gecumuleerde inkomenssom van de horizontaal gesommeerde inkomensbestanddelen in % van de besteedbare inkomenssom van de beroepsbevolking						
tot 16750	86	0,1	0,1	0,1	1,3	1,4	1,2	
16750 tot 23000	96	0,1	0,1	0,1	1,6	1,8	1,5	
23000 tot 46000	100	0,1	0,1	0,1	1,8	2,0	1,7	
46000 tot 92000	100	0,2	0,2	0,2	1,9	2,0	1,7	
92000 en meer	100	0,2	0,2	0,2	1,9	2,0	1,7	

Bron: Eigen berekeningen op basis van informatie van het CBS

In de reeks 'Vorstudies en achtergronden' zijn tot nu toe verschenen:

In de eerste Raadsperiode:

- V 1. W. A. W. van Walstijn e.a.: Kansen op Onderwijs; een literatuurstudie over ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs (1975)*
- V 2. I. J. Schoonenboom en H. M. In 't Veld-Langeveld: De emancipatie van de vrouw (1976)*
- V 3. G. R. Mustert: Van dubbeltjes en kwartjes: een literatuurstudie over de ongelijkheid in de Nederlandse inkomensverdeling (1976)
- V 4. IVA/Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool Tilburg: De verdeling en de waardering van de arbeid; een studie over ongelijkheid in het arbeidsbestel (1976)
- V 5. 'Adviseren aan de overheid', met bijdragen van economische, juridische en politicologische bestuurskundigen (1977)
- V 6. Verslag Eerste Raadsperiode: 1972-1977

In de tweede Raadsperiode:

- V 7. J. J. C. Voorhoeve: Internationale macht en interne autonomie – Een verkenning van de Nederlandse situatie (1978)
- V 8. W. M. de Jong: Techniek en wetenschap als basis voor industriële innovatie – Verslag van een reeks van interviews (1978)
- V 9. R. Gerritse/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: De publieke sector: ontwikkeling en waardevorming – Een vooronderzoek (1979)
- V10. Vakgroep Planning en Beleid/Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht: Konsumptieverandering in maatschappelijk perspectief (1979)
- V11. R. Penninx: Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid? Opgenomen in het rapport nr. 17 (1979)
- V12. De quartaire sector – Maatschappelijke behoeften en werkgelegenheid – Verslag van een werkconferentie (1979)
- V13. W. Driehuis en P. J. van den Noord: Productie, werkgelegenheid en sectorstructuur in Nederland 1960-1985 Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V14. S. K. Kuipers, J. Muysken, D. J. van den Berg en A. H. van Zon: Sectorstructuur en economische groei: een eenvoudig groeimodel met zes sectoren van de Nederlandse economie in de periode na de tweede wereldoorlog Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V15. F. Muller, P. J. J. Lesuis en N. M. Boxhoorn: Een multisectormodel voor de Nederlandse economie in 23 bedrijfstakken F. Muller: Veranderingen in de sectorstructuur van de Nederlandse economie 1950-1990 Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)

* Uitverkocht

- V16. A. B. T. M. van Schaik: Arbeidsplaatsen, bezettingsgraad en werkgelegenheid in dertien bedrijfstakken
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V17. A. J. Basoski, A. Budd, A. Kalff, L. B. M. Mennes, F. Racké en J. C. Ramaer: Exportbeleid en sectorstructuurbeleid
Preadviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V18. J. J. van Duijn, M. J. Ellman, C. A. de Feyter, C. Inja, H. W. de Jong, M. L. Mogendorff en P. Verloren van Themaat: Sectorstructuurbeleid: mogelijkheden en beperkingen
Preadviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V19. C. P. A. Bartels: Regio's aan het werk: ontwikkelingen in de ruimtelijke spreiding van economische activiteiten in Nederland
Studie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V20. M. Th. Brouwer, W. Driehuis, K. A. Koekoek, J. Kol, L. B. M. Mennes, P. J. van den Noord, D. Sinke, K. Vijlbrief en J. van Ours: Raming van de finale bestedingen en enkele andere grootheden in Nederland in 1985
Technische nota's bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V21. J. A. H. Bron: Arbeidsaanbod-projecties 1980-2000 (1980)
- V22. P. Thoenes, R. J. In 't Veld, I. Th. M. Snellen, A. Faludi: Benaderingen van planning (1981)
- V23. Beleid en toekomst, verslag van een symposium over het rapport Beleidsgerichte toekomstverkenning deel 1 (1981)
- V24. L. J. van den Bosch, G. van Enckevort, Ria Jaarsma, D. B. P. Kallen, P. N. Karstanje, K. B. Koster: Educatie en welzijn (1981)
- V25. J. C. van Ours, D. Hamersma, G. Hupkes, P. H. Admiraal: Consumptiebeleid voor de werkgelegenheid
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V26. J. C. van Ours, C. Molenaar, J. A. M. Heijke: De wisselwerking tussen schaarsteverhoudingen en beloningsstructuur
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V27. A. A. van Duijn, W. H. C. Kerkhoff, L. U. de Sitter, Ch. J. de Wolff, F. Sturmans: Kwaliteit van de arbeid
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V28. J. G. Lambooy, P. C. M. Huigsloot en R. E. van de Lustgraaf: Greep op de stad? (1982)
- V29. J. C. Hess, F. Wielenga: Duitsland in de Nederlandse pers – altijd een probleem? Drie dagbladen over de Bondsrepubliek 1969-1980 (1982)

In de serie 'Voorstudies en achtergronden mediabeleid' zijn tot nu toe verschenen:

- M1. J. M. de Meij: Overheid en uitingsvrijheid (1982)
- M2. E. H. Hollander: Kleinschalige massacommunicatie: lokale omroepvormen in West-Europa (1982)
- M3. L. J. Heinsman/Nederlandse Omroep Stichting: De culturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland – Een literatuurstudie (1982)
- M4. L. P. H. Schoonderwoerd, W. P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediagebruik bij verruiming van het aanbod (1982)
- M5. N. Boerma, J. J. van Cuilenburg, E. Diemer, J. J. Oostenbrink, J. van Putten: De omroep: wet en beleid; een juridisch-politicologische evaluatie van de omroepwet (1982)
- M6. Intomart b.v.: Etherpiraten in Nederland (1982)
- M7. P. J. Kalff/Instituut voor Grafische Techniek.TNO: Nieuwe technieken voor productie en distributie van dagbladen en tijdschriften (1982)
- M8. J. J. van Cuilenburg, D. McQuail: Media en pluriformiteit; een beoordeling van de stand van zaken (1982)
- M9. K. J. Alsem, M. A. Boorsman, G. J. van Helden, J. C. Hoekstra, P. S. H. Leeflang, H. H. M. Visser: De aanbodstructuur van de periodiek verschijnende pers in Nederland (1982)
- M10. W. P. Knulst: Mediabeleid en cultuurbeleid; Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden (1982)
- M11. A. P. Bolle: Het gebruik van glasvezelkabel in lokale telecommunicatienetten (1982)
- M12. P. te Nuyl: Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisieproducties – Een preadvies (1982)

De Raad heeft tot nu toe de volgende Rapporten aan de Regering uitgebracht:

In de eerste Raadsperiode:

1. Europese Unie
2. Structuur van de Nederlandse economie
3. Energiebeleid
Gebundeld in één publikatie (1974)*
4. Milieubeleid (1974)*
5. Bevolkingsprognose (1974)*
6. De organisatie van het openbaar bestuur (1975)*
7. Buitenlandse invloeden op Nederland:
Internationale migratie (1976)
8. Buitenlandse invloeden op Nederland:
Beschikbaarheid van wetenschappelijke en technische kennis (1976)
9. Commentaar op de Discussienota Sectorraden (1976)
10. Commentaar op de nota Contouren van een toekomstig onderwijsbestel (1976)
11. Overzicht externe adviesorganen van de centrale overheid (1976)
12. Externe adviesorganen van de centrale overheid (1977)
13. Maken wij er werk van?*
Verkenningen omtrent de verhouding tussen actieven en niet-actieven (1977)
14. Interne adviesorganen van de centrale overheid (1977)
15. De komende vijftientig jaar – Een toekomstverkenning voor Nederland (1977)
16. Over sociale ongelijkheid – Een beleidsgerichte probleemverkenning (1977)

In de tweede Raadsperiode:

17. Etnische minderheden (1979)*
 - A. Rapport aan de Regering
 - B. Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?
18. Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
19. Beleidsgerichte toekomstverkenning
Deel 1: Een poging tot uitlokking (1980)
20. Democratie en geweld
Probleemanalyse naar aanleiding van de gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april 1980
21. Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1981)
22. Herwaardering van welzijnsbeleid (1982)
23. Onder invloed van Duitsland
Een onderzoek naar gevoeligheid en kwetsbaarheid in de betrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek (1982)
24. Samenhangend mediabeleid (1982)

● Uitverkocht

Alle publikaties van de Raad zijn verkrijgbaar via de Staatsuitgeverij, Christoffel Plantijnstraat 1, Postbus 20014, 2500 EA 's-Gravenhage, tel. 070-789911 of in de boekhandel.

